

PIXISEK A KÁRPÁT-MEDENCEI SZARMATA BARBARICUMBAN

BŐR GABRIELLA*

Kulcsszavak: *szarmata temetkezések, pixis, Kárpát-medence, szarmata*

Absztrakt: A tanulmány a Kárpát-medencei szarmata temetkezések egy nem jellegzetes és eddig kevésbé kutatott elemével, a pixisekkel foglalkozik. A pixis egy univerzális tároló alkalmazhatóság, mely fából, csontból és fémből egyaránt készülhetett. Belsejében általában különféle szerves anyagokat – festékeket, növényeket – és kisebb tárgyakat tároltak. Gyakran a kapszulákkal együtt tárgyalják őket és azok változatainak tekintik, habár a hasonlóságok ellenére nem tartoznak ugyanabba a kategóriába. E tégelyek beható vizsgálata eddig hiányzott és csak egy-egy cikkhez kapcsolódó kisebb gyűjtésre került sor. Ezért a szakirodalomban is számtalan megnevezésével találkozhatunk: tégely, tartály, doboz, szelence stb. A pixisek kapcsán mégis az egyik legfontosabb kérdés a funkció volt. Felmerült a tárgy apotropaikus és profán jellege, de az eddigi kutatás erre nem szolgáltatott pontos választ. A pixisekkel kapcsolatos alábbi kérdésekre igyekszem válaszolni: a nem/életkor szerinti megoszlás; a forma, alapanyag, kialakítás, díszítés; a sírban lévő elhelyezkedés; a pixiseket kísérő leletanyag.

BEVEZETÉS: A PIXISEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

A pixisek egy eddig kevésbé kutatott részét képezik a régészeti leletanyagoknak mind a hazai, mind pedig a nemzetközi kutatásban. Mi sem példázta ezt jobban, hogy e tárgycsoport teljes felgyűjtésére és elemzésére még ez idáig nem került sor. Noha kisebb tanulmányok születtek a témában, de ezek mellett főként egy-egy temető leletanyagának elemzésekor tértek ki röviden a szóban forgó tárgytípusra. Több esetben az is megfigyelhető, hogy egyáltalán nem vagy nem pontosan határozzák meg a tárgyat, így számtalan megnevezéssel találkozhatunk a szakirodalomban. Sok esetben csak egyszerű bronztárgyként hivatkoznak rá, más esetekben pedig többnyire a tégely, tartály kifejezéseket olvashatjuk, de előfordul a szelence és doboz megnevezés is.

Hazánkban Párducz Mihály a szarmata lelőhelyeket összegyűjtő monográfiáiban, valamint a tá-

piószelei temető kapcsán tűnik fel elsők között a pixis.¹ Ezekben a munkákban még csak egyszerűen hengeres bronztárgyként vagy tégelyként szerepelnek. A későbbiekben Vaday Andrea 1989-es Szolnok megyei korpuszában foglalkozik a pixisekkel és gyűjti fel a közép-Tisza-vidéki darabokat.² Tanulmányában a megyei leletek alapján két csoportot különít el – *Farbenbehälter*, azaz festékes és *Pyxidenklappernt*, vagyis zárt/csörgő tégelyek³ – majd általános, rövid jellemzést nyújt a pixisekről, kitérve a formára, anyagra és a díszítésre. Gyűjtése óta nem született hazánkban hasonló átfogó munka a tárgytípusunkat illetően. Az elmúlt évekből Vida Tivadar nevéhez fűzhető e tárgycsoport legújabb vizsgálata.⁴ A Szihalom-Budaszög 4–5. századi szarmata temető egyik sírjából napvilágot látott darabbal foglalkozik az európai amulettkapszulák

* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, Régészeti Műhely. 1088 Budapest, Mikszáth Kálmán tér 1. bor.gabriella89@gmail.com

¹ PÁRDU CZ 1944; PÁRDU CZ 1950; PÁRDU CZ 1950a; PÁRDU CZ 1963.

² VADAY 1989, 123–124.

³ Típusai megalapozottak, azonban részletesen vizsgálva a pixiseket a kép árnyalódik és átalakul a csoportokat illetően, melyet a későbbiekben ismertetek.

⁴ VIDA 2009, 261–285.

eredete és elterjedése kapcsán, mi több, a tégely belsejéből előkerült anyagok RAM spektroszkópos⁵ elemzése is megtörtént.⁶

A külföldi szakirodalomban K. Czarnecka 2010-es cikke foglalkozik behatóbban a témával.⁷ Munkájában felgyűjti a Kárpát-medencén kívüli pixiseket és kitér azok tér-, valamint időbeli elterjedésére és kulturális kapcsolataira. A két legfrissebb munka Vitalie Bârcă román kutató és a Cieśliński–Jarzec lengyel szerzőpáros nevéhez fűzhető.⁸ V. Bârcă a

Hunedoara Timișană lelőhelyen napvilágot látott két pixis kapcsán foglalkozik a tárgytypussal és gyűjti fel a Kárpát-medencei darabokat, azonban gyűjtése korántsem volt teljes. Dolgozatom katalógus része mindazonáltal e munkán alapszik pótolva a kimaradt lelőhelyeket. A legfrissebb publikáció a már említett Cieśliński–Jarzec szerzőpáros tollából származik, ők a krosnói 24. sírban talált darab kapcsán foglalkoznak a pixisekkel. Munkájuk nagyban alapoz K. Czarnecka tanulmányára.⁹

ELEMZÉS: A KÁRPÁT-MEDENCEI PIXISEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A pixis kifejezés a görög *ήπιζος* („buxus, puszpáng”) szóból származik, amely egy univerzális tároló alkalmazhatóságot takar. Lehet fém-ből, csontból, az egyszerűbbek pedig fából vagy szaruból.¹⁰ Ezekben a pixisekben az írott források alapján kozmetikumokat, gyógyszereket vagy játzóeszközöket tartottak. Erről több forrásból értesülhetünk: Lukianos szépségápolási cikkek, gyógyszerek tárolásáról ír a pixis kapcsán, hasonlóan Scribonius Largushoz, aki egy

puxis buxeát említ, mint gyógyszer tartót,¹¹ továbbá id. Plinius is a gyógyszerészethez kötve szól róla.¹² Kinézetükről, sajátosságaikról azonban seholy sem találunk adatot. A pixisek mellett a *narthecium* és az *unguentorum scriniorum* elnevezések jelennek meg hasonló kontextusban, melyek között feltételezhetően kivitelbeli és speciális használati különbségek is lehettek. Erről azonban nem áll rendelkezésünkre információ.¹³

1. táblázat. A pixisek megoszlása lelőhelyenként és síronként

Tab.1. Distribution of pyxides by site and grave

Lelőhely	Lelőhely/ pixis tartalmú sír	Síronkénti megoszlás	Darab összesen
1. Csehfalva / Češko Selo	1	ismeretlen	1
2. Derecske-Kösely, tekeres II.	1	1	1
3. Endrőd-Szujókereszt	1	1	1
4. Hatvan-Budapest közti vasútvonal	ismeretlen	ismeretlen	3
5. Hunedoara Timișană / Németságipuszta	2	2-1	3
6. Kecskemét-Máriavárosi téglagyár	1	1	1
7. Kiskundorozsma-Subasa 26/78.	1	1	1
8. Kisújszállás-Porosállás	1	1	1
9. Lovrin	1	1	1
10. Madaras-Halmok	1	1	1
11. Nagykörű, Marsó Péter tanya	1	1	1
12. Óföldreák-Ürmös II. 221. sír	1	1	1

⁵ A műszer kiválóan alkalmas a szerves, biológiai eredetű anyagok vizsgálatára.

⁶ SÁNDOR 2009, 281–286.

⁷ CZARNECKA 2010, 229–238.

⁸ BÂRCĂ 2017, 101–123; CIEŚLIŃSKI–JARZEC 2018, 354–365.

⁹ CZARNECKA 2010, 229–238.

¹⁰ BÓZSA 2016, 295.

¹¹ BÓZSA 2016, 295.

¹² PLINIUS 7. 108.

¹³ BÓZSA 2016, 296.

Lelőhely	Lelőhely/ pixis tartalmú sír	Síronkénti megoszlás	Darab összesen
13. Orosháza, Fő tér	1	1	1
14. Pádureni / Sebsibesenyő	2	1-1	2
15. Szeged, Csongrádi út	1	2	2
16. Szeged-Röszke, Sárosvölgy	1	2	2
17. Szentes-Sárgapart	1	1	1
18. Szihalom-Budaszög	1	2	2
19. Tápiószele 53. sír	1	1	1
20. Törökszentmiklós-Surján, Barta Puszta	1	1	1
21. Törökszentmiklós-Surján, Újtelep	1	2	2
22. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva	3	1-1-3	5
23. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec	4	1-2-1-1	5
24. Zemplín / Zemplén	2	1-1	2
Összesen:	32 db		42 db

FORMA

Formájukat tekintve a felgyűjtött pixisek minden esetben henger alakúak. Az egyetlen kivételt a Szeged-Röszke, Sárosvölgy leelőhely példány képezi (*Kat. 16*), amely bronzból készült – mint a típusba tartozó tárgyak többsége –, de palack formájú, hosszú cső alakú nyakkal, melyet valószínűleg szerves anyagból készült dugóval zártak le. A formai eltérés ellenére több okból is e csoporthoz soroltam. Az egyik, hogy a sírban volt még egy hengeres alakú bronzpixis, másrészt ebben a téglában is piros és fehér festékmaradványok voltak, melyek rendre előfordulnak a pixisekben.¹⁴ Ebben az esetben az egyik legfontosabb tényező a típusba sorolásánál az volt, hogy kettős temetkezésből került elő. Sajnos nem tudni, hogy külön-külön egy-egy darab tartozott-e a két elhunythoz vagy egy személyhez mind a kettő, mivel a sírban lévő helyzetük ismeretlen, mindazonáltal azt feltételezem, hogy a pixis a gyermek készletének a része lehetett. A szokatlan kivitelezést a gyermek személye indokolhatja, hiszen a gyermeksíroknál több alkalommal találkozhatunk egyedi küllemű tárgyakkal, amelyek funkciójukban viszont

nem térnek el a felnőtteknél talált daraboktól. A palack formájú pixis gyermekhez való tartozását indokolná még, hogy mind a két darabban ugyanolyan festékanyagokat találtak. Kevésbé tartom valószínűnek, hogy egy ember mellé ugyanazt a festékanyagot két részletben, hasonló tárolóba tették volna.

A pixisek méreténél megfigyelhető, hogy általánosan 3–5,5 cm közötti a magasságuk, csupán egy példánynál mértek 6 cm-t.¹⁵ Megfigyelhető, hogy magassági adataik szerint két részre lehet őket osztani: a 3 cm körüli és a 4, 4,5–5,5 cm körüli darabok. A nagyobbak számító 4,5–6 cm-ig terjedő darabok ritkábban fordulnak elő, míg a 3 cm körüli pixisek gyakoribbak. A tárgyak vastagságára vonatkozóan nem tudok hiteles adattal szolgálni, mivel nem találtam erre vonatkozó információt. Mindössze két darabnál adták meg ezt az értékét, mely mindkét esetben 1-1 mm volt. Annyi bizonyos, hogy a fémpixisek igen vékony lemezből készültek, valószínűleg ennek az eredménye, hogy sok esetben csak nagyon töredékes állapotban maradnak fent.

¹⁴ Az endrőd-szujókeresztű darab is fadugóval, illetve dugóval lehetett lezárva, így nem kizárt, hogy készülhettek hasonló palack formájú darabok is (*Kat. 3*).

¹⁵ A tárgyak nagy részénél semmilyen vagy csak részleges, illetve közelítő értéket adtak meg a méretekre vonatkozóan, így azokat nem vettem bele a méretek vizsgálatánál.

ALAPANYAG ÉS KIALAKÍTÁS

A henger alakú pixisek több részből álltak. Az alap a hengeres test, illetve testlemez, ehhez társultak az alap- és fedőlapok, melyek a test két oldalát zárták. A harmadik részt a tető vagy fedél alkotja, ha a funkció megkívánja. Ezen felül a pixis részét képezi még a függesztő karika, melynek több szerepe lehetett. A későbbiekben ezeket a kifejezéseket használok a tárgyak jellemzésére.

A pixisek készülhettek csontból, fából és fémből (bronz, vas). A szarmaták keleti szállásterületén napvilágot látott sírokból származó tárgyak főleg csontból és fából készültek.¹⁶ Az ilyen darabok gyakoriak az Észak- és Északnyugat-Pontus környéki szarmata sírokban, de a Don-vidék déli részén is.¹⁷ Gyakran tűnnek fel emellett az észak-pontusi görög városokban,¹⁸ a Krím késő szkíta környezetében,¹⁹ továbbá római provinciákban is.²⁰ Anyagukat tekintve a legtöbb esetben valamilyen szerves anyagból készültek, de a római darabok között nemesfém – főként bronz – alapanyagokkal is találkozhatunk. A Kárpát-medencei anyagban legnagyobb számban a bronzból előállított darabok képviseltetik magukat (2. táblázat). 22 lelőhelyen összesen 36 bronzból készült darab került elő, ami kimagasló, 85,71%-ot jelent. További 2 példány csontból,²¹ 1-1 vasból,²² 2 ezüstből²³ és 1 fából készült.²⁴

Megfigyelhető ezen kívül még az anyagok kombinálása is. Endrőd–Szujojkeresztben a bronz testhez vasból készült fedőlemez tartozott, melynek középet átfúrták (Kat. 3). Elképzelhető azonban, hogy

a vas fedőlemez a bronzpixis javításakor került a tárgyra. A test belsejében mindemellett famorzsaléket is találtak. Talán maradványa volt egy elkorhadt fadugónak, mely a fedőlemez kis nyílásába illett, egyben lezárva azt.

Készítésüket tekintve három megoldást láthatunk. Az egyik, amely 10 darabnál figyelhető meg, hogy a lemezeket forrasztással rögzítették.²⁵ Ezt a technikai megoldást láthatjuk a legtöbb esetben. A másik technológia a darabok összeillesztésére a szegecseles volt. Ilyen példány került elő Vojlovica-Pančevo 24. sírjából (Kat. 26) és a tápiószelei 53. sírből (Kat. 21). Ezekben az esetekben, miután meghajlították a testlemezt, két végét egymás mellett egy-egy szegeccsel fogatták össze. A két körlemezt pedig, amely az aljára és a tetejére került, általában rányomták/kalapálták avagy forrasztották a hengerré hajlított testre. Ennek másik verziójaként figyelhető meg, mikor a testet szegecsek helyett, a felfüggesztésre is szolgáló kerek fémkarikával fogják össze. A fából és csontból készült példányok egyértelműen faragott darabok. A testlemez rögzítésétől függetlenül a fedőlemezeket több alkalommal fémkarikával kapcsolták össze. A test pereméhez közel a fedőlapon fűrt egy-egy lyukon keresztül húzták át a karikát. Ilyen esetekben, valamint a függesztő karikáknál megfigyelhető, hogy az tárgyak többségénél a karika sodrott. Ezek a felcsavart végű karikák általánosan elterjedt típusok a szarmata időszakban.

¹⁶ BĀRCĀ 2017, 102.

¹⁷ A területről előkerült pixisek: VJAZMITYINA 1954, 240, рис. V. 10; MELJUKOVA 1962, 205; ARKHEOLOGIIA USzSzR 1986, 212–213; ARKHEOLOGIIA SzSzSzR 1989, 188, рис. 80. 14, 21; SZIMONYENKO 1981, 63, рис. 4. 9–10; KOVPAENKO 1986, 78–80, рис. 82–83; KOSTENKO 1983, рис. 12. 39; KOSTENKO 1993, 49, 109, рис. 16. 32; GUSHCHINA–ZASETSKAYA 1994, cat. no. 115, 127, 132, 300, 322, рис. 12. 115, 13. 127, 132, 32. 300, 34. 322; TREJSTER 1994, 179, рис. 4; BĀRCĀ 2006, 161, Fig. 7. 3–5, 17. 5, 51. 1; BĀRCĀ–SIMONENKO 2009, 178, Fig. 64. 1–3, 8; MORDVINTSEVA–TREJSTER 2007, I. 55, II. 41, cat. no. A114.4, III. Pl. 30. A114.4; SIMONENKO 2008, 30, Pl. 26. 1, 48. 2b, 80. 1, 107. 3, 136. 4, 137. 3, 139. 2a, 141. 1e; SZIMONYENKO 2011, 109–111, рис. 67; MARČENKO–LIMBERIS 2008, 309, Abb. 2. 2, 68. 7, 69. 8, 78. 2, 81. 3, 110. 1, 185. 3, 190. 2.

¹⁸ A területről előkerült pixisek: SOKOL'SKIJ 1971, 205, 206, 209, 210, 214, 215, рис. X. 1, XXIX. 8, 10, 14, 15, XXX. 6; KOVPAENKO 1986, 80.

¹⁹ A területről előkerült pixisek: PUZDROVSKIJ 2007, 155–156, рис. 133. 12–15, рис. 135. 1–8, рис. 136. 1–2, 6–7.

²⁰ A területről előkerült pixisek: PETRU 1972, T. LXIV. 4, LXVIII. 24, XCV. 13; BIRÓ–ERDÉLYI 1994, 97, 127, Pl. LI–LII.

²¹ Madaras–Halmok 622. sír (Kat. 11); Szeged, Csongrádi út 24. sír (Kat. 17).

²² Hunedoara Timișană 3. sír (Kat. 5); Zemplin / Zemplén 13. sír (Kat. 31).

²³ Két kis méretű tégely, melyek egy láncon függttek és az elhunyt mellkasán kerültek elő Szihalom-Budaszög X/2/A sírjában (FODOR 1997, 120–123; Kat. 20)

²⁴ Fa: Óföldéák–Ürmös II. (Kat. 13). Vas: Hunedoara Timișană 7. sír. (Kat. 6). Ezüst: Szihalom-Budaszög (Kat. 20).

²⁵ Például a Vršac lelőhely darabjai (Kat. 27–30) vagy Hunedoara Timișană (Kat. 5–6), illetve a Szeged-Röszke lelőhelyen előkerült példányok (Kat. 18).

2. táblázat. A pixisek alapanyag szerinti megoszlása
 Tab. 2. Distribution of pyxides by raw material

Lelőhely	Ezüst	Bronz	Vas	Csont	Fa
1. Csehfalva / Češko Selo		x			
2. Derecske-Kösely, tekeres II.		x			
3. Endrőd-Szujókereszt		x			
4. Hatvan-Budapest közti vasútvonal		x			
5. Hunedoara Timișană / Németságipusza		x	x		
6. Kecskemét-Máriavárosi téglagyár		x			
7. Kiskundorozsma-Subasa 26/78.		x			
8. Kisújszállás-Porosállás		x			
9. Lovrin		x			
10. Madaras-Halmok				x	
11. Nagykörú, Marsó Péter tanya		x			
12. Óföldséák-Ürmös II. 221. sír					x
13. Orosháza, Fő tér		x			
14. Pádureni / Sebsibesenyő		x			
15. Szeged, Csongrádi út		x		x	
16. Szeged-Röszke, Sárosvölgy		x			
17. Szentes-Sárgapart		x			
18. Szihalom-Budaszög	x	x			
19. Tápiószéle 53. sír		x			
20. Törökszentmiklós-Surján, Barta Pusza		x			
21. Törökszentmiklós-Surján, Újtelep		x			
22. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva		x			
23. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec		x			
24. Zemplín / Zemplén		x	x		
Összesen:	1 db	36 db	2 db	2 db	1 db

A függesztő karikák – akárcsak a pixis teste – fémből készültek és általában kör alakúak. A test középső részén egy lyukon át kapcsolódnak a testhez, vagy a test és a fedél összekapcsolására szolgáló karika is betölthette egyben ezt a funkciót is. A test közepén lévő függesztők esetében megfigyelhető az is, hogy olykor kis „akasztóként” egy fél karika, illetve annak két vége van ráforrasztva a testre. Ilyenek például a vršaci temető pixisei (*Kat.* 27–30).

A függesztő karikák elhelyezése és a pixis kialakítása alapján két típust lehet elkülöníteni: a nyitható és a zárt tégelyeket. A nyitható típusnál az egyik kör alakú lemez a függesztő karikával egy ponton van rögzítve a testhez, és a fedőlap többi része nincs

sem összekalapálva, sem pedig forrasztva a peremhez, ezáltal egy nyitható fedelű tégelyt kapunk. A másik típus teljesen zárt, mindkét oldalsó körlemezét minden ponton rögzítették a testhez. A két típus felfüggesztésben is eltér. A nyitható példányok függesztő karikája – mely egyben a fedél elcsúsztatására is szolgált – a test és a fedél találkozásánál van elhelyezve, így a pixis álló helyzetű, vagyis a testlemezhez rögzített zárt alaplappal áll. Ennek nyilván praktikus okai vannak, hiszen ha tárolnak benne valamit, akkor ez a helyzet biztosítja, hogy a pixis tartalma ne essen ki. Abban az esetben, mikor a függesztő karikák a testlemez közepén találhatók, a pixis fekvő helyzetű, tehát a test vízszintes.

DÍSZÍTÉS

A díszítőmotívumok alapján nem különíthetők el újabb kategóriák és kronológiai különbségeket sem tudtam felfedezni. Ismertek egyszerű díszítetlen²⁶ és díszes darabok is. Általánosan elmondható, hogy trébelt, illetve poncolt kör és lencse alakú, geometrikus motívumokkal és azok kombinációival találkozunk, melyek körbefutnak a testen, illetve a kör alakú fedőlemezeken. Jellemző a tér felosztása, melyet szinte szabályos távolságra elhelyezett pontsorokkal vagy háromszögekkel érnek el. Gyakran előforduló minta az egymásból kiinduló háromszögek sorozata, amelyet olykor még

lencse/kör alakú díszítéssel egészítenek ki. Kiemelhető a spirálminta, mivel ez a motívum csak a fedő- és alaplapokon jelenik meg. Egy esetben bekarcolt vonaldísz jegezték fel az egyik hengeres alakú csontból készült pixisen.²⁷ Figyelemre méltóak a Vršac-Trg Sava Kovačević lelőhelyen a 6. (*Kat.* 27), 9. (*Kat.* 28) és 11. sírban (*Kat.* 30) napvilágot látott darabok, mivel mindegyik körlemezén poncolt, kereszt alakú minta látható. Összességében megfigyelhető, hogy hasonló módon díszített példányok különböző, gyakran egymástól távol eső területekről ismertek.

A PIXISEK TARTALMA, TERMÉSZETTUDOMÁNYOS VIZSGÁLATOK

A Kárpát-medencei pixisek belsejéből többnyire különféle színű festékanyagokat, növényi maradványokat és egyes esetekben kisebb tárgyakat jegyeztek fel. Összesen 8 pixis tartalmazott valamiféle anyagot, ebből 5 alkalommal festék vagy festékek maradványai maradtak meg. Az eddigi adatok alapján ezek minden esetben fehérek vagy pirosak voltak,²⁸ és egyedül a tápiószelei darabból adatolható egyszerre a két eltérő színű festék. Valószínűleg nem véletlen, hogy pont ezt a két színt, illetve festéket használták. Elképzelhető, hogy ezek a színek különleges szereppel bírtak a közösség számára. A színekhez mindig is különféle jelentést kapcsoltak az idők során, és napjainkban is minden színnek megvan a maga szimbolikája.

A három kivételt képező darabból kettő a Hunedoara Timișană-i temetőből származik, a 3. (*Kat.* 5) és 7. (*Kat.* 6) sírből. A 3. sír I. számmal

jelölt tégelyében kéndarabokat, a másikban pedig azonosítatlan szilárd anyagot találtak. Kivételes a Szihalom-Budaszög bronzpixise (*Kat.* 20; 25. kép), ugyanis egyedül ebben az esetben végeztek természettudományos vizsgálatot a maradványokon, amely koriander²⁹ és különféle pigmentek maradványait azonosította. A referenciaanyagok a kereskedelmi forgalomban kapható szem- és arcsminkek voltak. Az anyagok vizsgálata után,³⁰ összevetve az eredményeket a referenciaanyagokkal megállapították, hogy a kémiai anyagok összetételei nagyon hasonlóak voltak a napjainkban használt sminkekhez.³¹ Ebből kiindulva az ilyen henger formájú pixiseket Vida Tivadar a kozmetikai szerek tárolására használt eszközökként határozta meg. Nem vetném el azonban a kultikus jelleget sem, mivel egyelőre a fentebb említett két szín dominanciája figyelhető meg a festékanyagokban.³²

²⁶ Összesen 9 pixis volt díszítetlen.

²⁷ Madaras-Halmok 622. sír (*Kat.* 11).

²⁸ Fehér festék 2, míg piros 1 pixisben került elő.

²⁹ A VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben az illóolaja és a termése droként is szerepel. A termés felfújódást szüntető, szélhajtó, emésztést javító hatása. Illóolaja élelmiszeripari és kozmetikai alapanyag. https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/phhgvii-drogok20170917_59bfccddcd3a.pdf (megtekintés időpontja: 2019.11.01)

³⁰ A következő anyagokat tartalmazták: talkum (magnéziumszilikát), kaolin (alumínium szilikát), titándioxid és kalciumszilikát. A kötőanyagok különböző organikus molekulák – olajkomponensek, lanolin olaj – lehetnek, maguk az anyagok pedig kőzetekből kinyert pigment anyagok. A rózsaszínű és kék komponensek szilikátok és kalcium karbonát keverékéből álltak, a világoszöld pedig valamilyen arzén tartalmú kőzetből származott (SÁNDOR 2009, 283).

³¹ SÁNDOR 2009, 281–286; VIDA 2009, 261–285.

³² Idősebb Plinius a következőket írta le a szarmatákkal és dákokkal kapcsolatban: „*Equidem et formae gratia ritusque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusquam adverte animo, inlinunt certe aliis aliae faciem in populis barbarorum feminae maresque etiam apud Dacos et Sarmates corpora sua inscribunt*” (PLINIUS 22, 2). A szóhasználattal kapcsolatban Alföldi azt feltételezi, hogy különböző tetoválásokról lehet szó, mint a szkítáknál (ALFÖLDI 1942, 178).

A régészeti vonatkozású archeometriai kutatások száma ugyan egyre növekszik, de még így is kevés a módszeres vizsgálatok száma. Jó példa erre a pixisek esete is, hiszen összesen ez az egy kémiai elemzés készült.³³ Mindenképp érdemes lenne további mintákat vizsgálni, hogy az adatok összevethetőek legyenek, és így tisztább képet kapjunk a tégelyek belső tartalmát illetően, valamint adatokat nyerjük a készítőtechnológiára és anyagösszetételre vonatkozóan. Így esetleges újabb csoportokat különíthetnénk el vagy kronológiai különbségeket figyelhetnénk meg.

Hasonló hiányosságok vannak az antropológiai vizsgálatok kapcsán, hiszen sokszor a nem- és kor-meghatározások is hiányoznak azoknak a síroknak a vonatkozásában, amelyekben pixisek kerültek elő. Gyűjtésem során az orosházi kislány esetében találok csak részletes elemzéssel a vázat illetően. A csontok alapján a gyermek csonthártyagyulladásban szenvedett. Fontos lenne a pixis mellékletű sírok részletes, betegségekre is kiterjedő kutatása, majd az adatok összevetése a pixis sírban való megjelenésének gyakoriságával és a kísérő viseleti elemekkel, illetve mellékletekkel. A közelmúltban Kujáni Yvett foglalkozott az amulett jellegű csüngők szerepével a paleopatológiás elváltozások tükrében.³⁴ A csüngők sírba tétele/viselese és a betegségek közti összefüggéseket vizsgálta az apátfalvi temető kapcsán.

Megállapítása szerint minden olyan nő és gyermek viselt csüngőt, ahol az antropológiai vizsgálatok során a vázon patológiás elváltozásokat figyeltek meg, melyek olyan betegségekre vezethetők vissza, amelyek már a közösség által is jól észrevehető tünetekkel párosultak.

A Kárpát-medencei darabok közül csak Vršacon került elő olyan pixis, melynek belsejében apró kerámiadarabok voltak. Erről Vaday Andrea 1989-es munkájából olvashatunk,³⁵ ahol megjegyzi, hogy a restaurálás során a tégelyt megnyitották és ekkor találták az apró kerámiatöredékeket, így csörgőként határozták meg a tárgyat. Elképzelhetőnek tartom, hogy elkülöníthető lenne egy speciális csoport, melynek általános jellemzői a benne lévő apró tárgyak lennének, azonban ennek az új csoportnak az elkülönítéséhez további adatokra lenne szükség. Ezek segítenének meghatározni az adott tárgy funkcióját. A csörgőként való értelmezésük is lehetséges, ekkor azonban számolni lehet a tárgy esetleges bajelhárító szerepével is. A csörgőket ugyanis vallási és babonás okokból is használták, ilyen esetben főként a gonosz szellemek elűzésére, bajelhárításra.³⁶

A Kárpát-medencei anyagban egyelőre ritkának számít ez a típus, de a „külföldi” daraboknál már találunk rá példát. A lengyelországi Weklice lelőhely 379. sírjának tégelyében (1. kép) egy fülezett ezüst Traianus-denárt helyeztek.³⁷

VISELETI HELYZET

A viseleti helyzet vizsgálatánál csak azokat a sírokat vettem figyelembe, melyek egyáltalán nem vagy csak részben bolygatottak. A szarmata síroknál megszokott nagyarányú rablás, valamint az egyes lelőhelyeknél az erre vonatkozó feljegyzések hiánya, továbbá néhány sírnál az ismeretlen leletkörülmények tovább nehezítik a helyzetet. Emiatt a síroknak közel 53,13%-át tudtam csak hitelesen vizsgálni.³⁸

A rendelkezésemre álló adatok értékelése után elmondható, hogy három viseleti helyzet merül fel a pixisek kapcsán: az öv, illetve övcsüngő (27. kép; 11. kép); karperec (25. kép); nyakrész (18. kép; 26. kép). Ezek közül legnagyobb arányban az övön, illetve az övcsüngőn lógva lehettek a sírban lévő elhelyezkedésük alapján (2. kép). Ezt alátámasztja, hogy főként a vázak bal oldalán a lábszárak külső ré-

³³ Érdemes lenne ezen kívül magát a tárgyat is vizsgálni. Készítőtechnológiájára és anyagösszetételére vonatkozó vizsgálatok ez idáig nem készültek. Hasznos lenne és új információkkal szolgálna a *Barbaricum* területéről származó pixisek ilyen irányú elemzése, az adatok összevetése a későbbiekben a Kárpát-medencén kívüli darabok vizsgálata és a két csoport eredményeinek összehasonlítása.

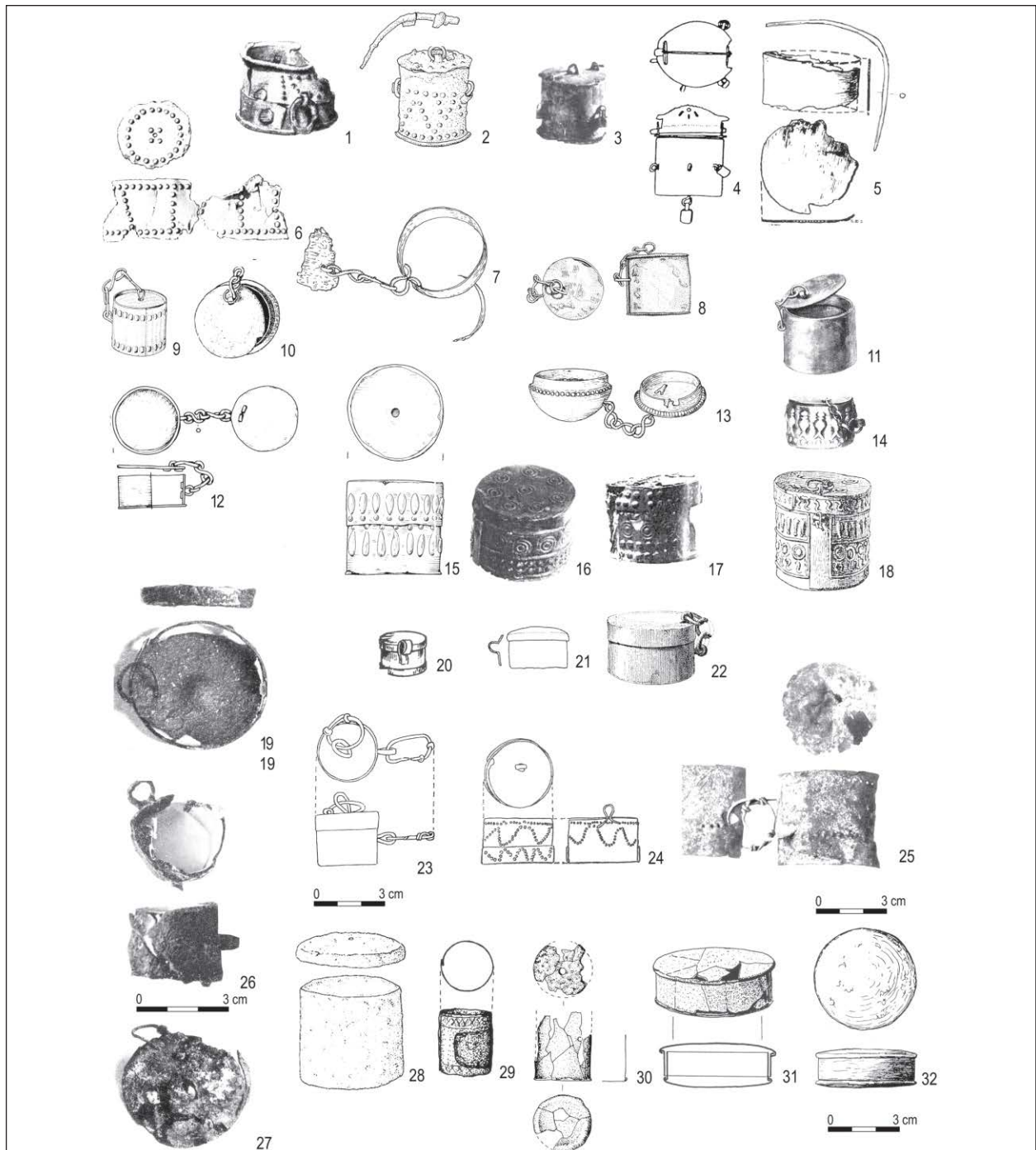
³⁴ KUJÁNI 2015, 33–62.

³⁵ Vaday Andrea az ásató szóbeli közléséből értesült a pixis tartalmáról.

³⁶ HORVÁTH 2009, 34.

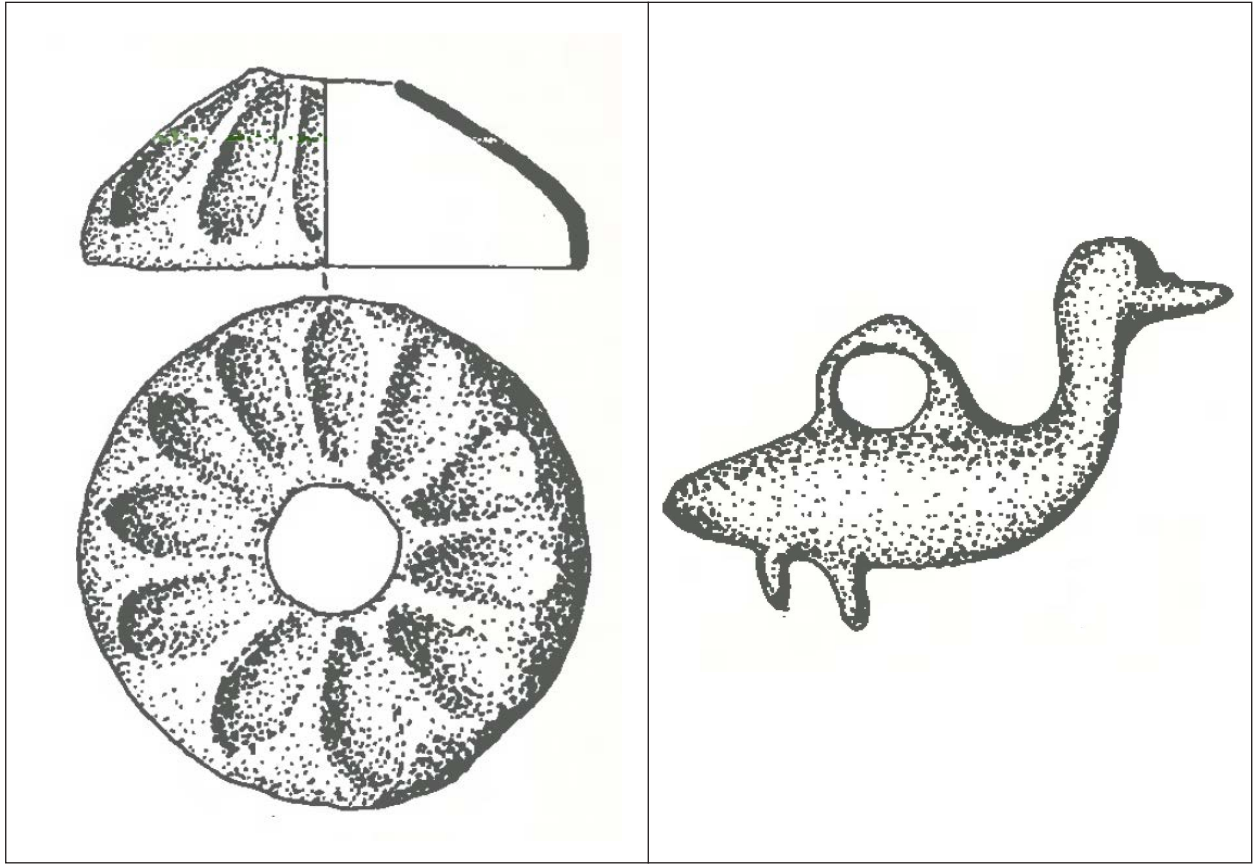
³⁷ ANDRZEJOWSKI–BURSCHE 1987, 238.

³⁸ A fennmaradó százalékokat az ismeretlen leletkörülményű és a bolygatott sírok alkotják, továbbá azok a temetkezések, ahol nem találtam adatot a sírban lévő helyzetre.

1. kép. Európai pixisek. 1: Tápiószele; 2: Zemplin, 123. sír; 3: Rebensdorf; 4: Wechmar; 5: Spicymierz; 6: Preetz, 45. sír; 7: Kalisz Pomorski; 8: Skovgårde; 9: Lauffen; 10: Krosno, 5. sír; 11: Balkâkra; 12: Weklice, 379. sír; 13: Stuchowo; 14: Himlingøje; 15: Weklice, 34. sír; 16: Babięta, 480. sír; 17: Mojtyny; 18: Babięta, 461. sír; 19: Szentcs-Sárgapart; 20: Ćornoriĉen'ske; 21: Pruszcz Gdański; 22: Nordrup; 23: Pădureni, 34. sír; 24: Pădureni, 79. sír; 25: Panĉevo; 26: Szentcs-Sárgapart; 27: Tőrőkszentmiklős; 28: Zemplin, 13. sír; 29: Szeged Csongrádi utca; 30: Endrőd-Szujókereszt; 31: Süttő Bulak I; 32: Alamyšik (CZARNECKA 2010, 230)

Fig. 1. European pyxides. 1: Tápiószele; 2: Zemplin, 123th grave; 3: Rebensdorf; 4: Wechmar; 5: Spicymierz; 6: Preetz, 45th grave; 7: Kalisz Pomorski; 8: Skovgårde; 9: Lauffen; 10: Krosno, 5th grave; 11: Balkâkra; 12: Weklice, 393th grave; 13: Stuchowo; 14: Himlingøje; 15: Weklice, 34th grave; 16: Babięta, 480th grave; 17: Mojtyny; 18: Babięta, 461th grave; 19: Szentcs-Sárgapart; 20: Ćornoriĉen'ske; 21: Pruszcz Gdański; 22: Nordrup; 23: Pădureni, 34th grave; 24: Pădureni, 79th grave; 25: Panĉevo; 26: Szentcs-Sárgapart; 27: Tőrőkszentmiklős; 28: Zemplin, 13th grave; 29: Szeged Csongrádi str; 30: Endrőd-Szujókereszt; 31: Süttő Bulak I; 32: Alamyšik (CZARNECKA 2010, 230)

2. kép. Endrőd-Szujókereszt 27. sírjának övcsüngő díszei. Bronzcsengő; Kacsa alakú függő (VADAY-SZÓKE 1983, 85)
 Fig 11. The belt-hanging ornaments of the 27th grave of Endrőd-Szujókereszt.
 Bronze bell pendant; Duck-shaped pendant (VADAY-SZÓKE 1983, 85)

szén, deréktól az alsó lábszár végéig jegyezték fel a darabokat az elhunytak mellett.³⁹ A Szeged-Csongrádi úti temető 24. sírjában (Kat. 17), mind a két tégely az övcsüngőre akasztott egyéb tárgyak – bronzcsengő, gyöngyök stb. – között került elő. A szihalom-budaszögi X/2/A (Kat. 20) és a kiskundorozsma-subasai lelőhely 121. sírjában (Kat. 8) azonban a bal karnál helyezték el őket. A kiskundorozsma-subasai pixis inkább az övön lehetett a sírbeli elhelyezkedése alapján, ugyanis a bal kar belső felén a könyök közelében került elő (II. kép). A madarasi 622. sír (Kat. 11) esetében nem a bal, hanem a jobb oldalon, a könyök és a bordák között találták meg a pixist, de itt is az övre akasztva lehetett elhelyezve. Ebben az esetben feltételezem, hogy esetleg a felcsúszott öv jobb oldalán lehetett. A viseleti helyzet tekintetében megfigyelhető a bal oldal preferenciája. A legtöbb alkalommal a tégelyek a

test bal oldalánál helyezkednek el, és csak két alkalommal van adat arról, hogy a test jobb oldalára helyezték. Az egyik a már fentebb említett madarasi temető 622. sírja, a másik Szihalom-Budaszög X/2/A sírjának bronz pixise, amely a jobb karperec részét alkotta.

Az általánostól eltérően – vagyis az övön, övcsüngőn való megjelenés mellett – ritkább esetekben a karon és a mellkason, illetve nyakban is megfigyelhető a pixis. Kifejezetten érdekes ebből a szempontból a szihalom-budaszögi X/2/A sír második tégelye az elhelyezése miatt, ugyanis a két kis méretű ezüstpixis a mellkasrészről került elő. A két példány egy ezüstitlánc részét alkotta, melynek mindkét végét egy-egy ezüstfibula zárta. A másik, egy bronzból készült darab a karon – bordázott arany-, karneol- és kalcedonygyöngyök között – került elő (25. kép). A mellkason/nyakban való megjelenésre

³⁹ Endrőd-Szujókereszt, Hunedoara Timișană, Szeged-Csongrádi út, Tápiószele.

tehát a fentebb említett szihalmi temetkezés, továbbá az orosházi kislány sírja szolgáltatja a példát. Orosházán a gyermek koponyacsontjai között találtak, de hozzá kell tenni, hogy a gépi földmunkák során megbolygatták a fejrészt, és ezután az összetört koponyát a földmunkások emelték ki, így pontos helyzete ismeretlen.

A pixisek általában egyesével tűnnek fel a sírokban, de néhány esetben több darabot is találunk az elhunyt mellett. Ekkor általában kettesével figyelhetőek meg.⁴⁰ Ez alól kivételt képez Vojlovica-Pančevo 24. sírja (*Kat. 26*), ahol 3 bronzpixis is volt a

temetkezésben. A sírban lévő helyzetükre nem találtam adatot, de megfigyelhető, hogy ha több pixis van egy sírban, pozíciójuk általában azonos és főként az övön és övcsüngőn tűnnek fel (*3. táblázat*). A kivételt a már több ízben említett szihalom-budaszögi példányok alkotják, ahol az egyik darab a mellkason, míg a másik a jobb karon volt.

A feldolgozott adatok alapján elmondható, hogy a pixiseket döntő többségükben az övcsüngőre, illetve az övre akasztva hordhatták. Kisebb esetszámmal megjelennek a nyak- és mellkasrészen, valamint a karon is.

3. táblázat. Több pixist tartalmazó sír
Tab. 3. Graves with several pyxides

Lelőhely	Darabszám	Helyzet	Anyag
1. Hunedoara Timișană / Németságipuszta 3. sír	2 db	övcsüngő	bronz
2. Szeged, Csongrádi út 24. sír	2 db	övcsüngő	1 csont; 1 bronz
3. Szeged-Röszke, Sárosvölgy	2 db	ismeretlen	bronz
4. Szihalom-Budaszög X/A/2. sír	2 db	nyak és kar	1 ezüstpár; 1 bronz
5. Törökszentmiklós-Surján, Újtelep	2 db	ismeretlen	bronz
6. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 24. sír	3 db	ismeretlen	bronz
7. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 9. sír	2 db	ismeretlen	bronz

4. táblázat. A pixisek viseleti helyzetének megoszlása
Tab. 4. Distribution of the wearing position of pyxides

Lelőhely	Nyak/ mellkas	Kar	Öv	Övcsüngő	Lábfej között
1. Endrőd-Szujókereszt 27. sír				x	
2. Hunedoara Timișană / Németságipuszta 3. sír				x	
3. Hunedoara Timișană / Németságipuszta 3. sír				x	
4. Hunedoara Timișană / Németságipuszta 7. sír			x		
5. Madaras-Halmok 622. sír			x		
6. Óföldséki-Ürmös II. 221. sír					x
7. Orosháza, Fő tér	x				
8. Szeged, Csongrádi út 24. sír (csont)				x	
9. Szeged, Csongrádi út 24. sír (bronz)				x	
10. Szentcsanak-Sárgapart 22. sír (bronz)	x				
11. Szihalom-Budaszög X/2/A (ezüst)	x				
12. Szihalom-Budaszög X/2/A (bronz)		x			
13. Tápiószéle 53. sír				x	

⁴⁰ Szeged-Csongrádi út 24. sír; Szeged-Röszke, Sárosvölgy; Szihalom-Budaszög; Törökszentmiklós-Surján; Újtelep; Hunedoara Timișană 3. sír, Vršac 9. sír.

Lelőhely	Nyak/ mellkas	Kar	Öv	Övcsüngő	Lábfej között
14. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 6. sír				x	
15. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 9. sír				x	
16. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 9. sír				x	
17. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 10. sír				x	
18. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 11. sír				x	
Összesen:	3 db = 16,66%	1 = 5,55%	2 = 11,11%	11 = 61,11%	1 = 5,55%

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK A PIXIS MELLÉKLETŰ SÍROK ESETÉBEN

A sírok tájolása általában D–É-i vagy attól néhány fokkal eltér nyugati irányban. Ez a tájolási irány a Kárpát-medencei szarmata temetkezések többségénél megfigyelhető.⁴¹ Néhány esetben azonban ettől eltérő tájolás is előfordul. Hunedoara Timișană 3. és 7. sírjainál ÉNy–DK, Kiskundorozsma-Subasa 26/78. 121. sírjánál pedig É–D tájolást jegyeztek fel. A szokásostól eltérő, ellentétes tájolású sírok csak ritkán tűnnek ki egyéb jegyekkel a környezetükből, és így van ezekben az esetekben is. Sem viseleti és mellékleti elemeikben, sem pedig egyéb temetkezési szokásban nem térnek el a szokványos szarmata síroktól.

A temetés folyamatáról kevés régészeti módszerekkel megfogható jelenség árulkodik. A pixist tartalmazó sírok esetében is kevés az ilyen jellegű információ. A sírgödör előkészítésének egy módja jelenik meg azonban a Hunedoara Timișană 7. sírjában, ugyanis a sírgödör alján elszórtan fehér mészkő/kréta por maradványait észlelték. A sírgödör mésszel vagy egyéb más fehér anyaggal való felszórása archaikus jelleg a szarmata temetkezésekben, ami a korszak előrehaladtával egyre ritkábbá válik. A szokást a tűzkultusszal hozzák összefüggésbe.⁴²

A koporsó használata általános jelenség a szarmata temetkezésekben. A katalógusban szereplő sírok közül a Hunedoara Timișană 3. és az Óföldaák-Ürmös II. temető 168. számú sírjaiban, továbbá a Szeged-Csongrádi út 24. sírjában észleltek koporsóra utaló nyomokat.

A kutatásban általánosan elterjedt feltételezés, hogy a sírokat, illetve azok egy részét egykor valamilyen jelzéssel látták el.⁴³ Ennek lenne bizonyítéka a módszeres rablás, mely sokszor irányítottan csak az „értékes” területekre irányul. A sírok jelölését illetően megfigyelhető, hogy nem csupán jelöletlen, de a körülárokolt sírokban is megjelennek a pixisek.⁴⁴ Kivételesnek számít Szihalom-Budaszög X/2/A számú jelöletlen aknasírja, amelyet kőpakolással fedtek. Ez a rítus igen ritkának számít a Kárpát-medencében.⁴⁵ A pixisek tehát egyaránt előfordulnak jelölt és jelöletlen sírokban.

A halottak pozícióját vizsgálva nem figyeltem meg kivételes esetet. Az elhunytakat általában a megszokott módon, háton fekvő, nyújtott testhelyzetben fektették a sírba. Kivételt képez ez alól az Orosházán feltárt kislány sírja, akit háton fekvő, térdben felhúzott lábbal a jobb oldalára fordítva helyeztek örök nyugalomra. A jobb kar a felhúzott térdekhez igazodott, kifelé enyhén megtört. A bal felkar a törzssel párhuzamos volt, míg az alkart a hasra helyezték.⁴⁶ Tájolása nem tér el a szokványostól, és a viseleti és mellékleti elemei is a „hagyományos” női/gyermektemetkezést tükrözik.

A szarmata sírokban ritkának számít a zsugorított és felhúzott lábú temetés mind nők, mind a férfiak körében.⁴⁷ Két ok merült fel e rendellenes temetkezések kapcsán: a boszorkányság vagy pedig a csoport, mely végső útjára engedte halottját, nem tartotta idegennek e rítust, habár a sírok

⁴¹ KULCSÁR 1998, 16.

⁴² KULCSÁR 1998, 27.

⁴³ KULCSÁR 1998, 35.

⁴⁴ Árokkeretes sírok: Derecske, Kösely-Tekeres II. (*Kat. 2; 6. kép*); Törökszentmiklós-Surján, Barta pusztá (*Kat. 22; 29. kép*).

⁴⁵ KULCSÁR 1998, 46.

⁴⁶ A madarasi temető 273. sírjának női halottja is így volt temetve, bár őt a bal oldalára fektették (KÖHEGYI–VÖRÖS 2011, 252).

⁴⁷ KULCSÁR 1998, 33; KÖHEGYI–VÖRÖS 2011, 252.

tájékoztatása ilyen esetekben eltér.⁴⁸ Esetünkben tehát a boszorkányságra vagy legalábbis valamiféle ki-rekesztésre kell gondolni, amit szintén alátámaszt az a tény, hogy az orosházi kislányt nem külön sírgödörbe, hanem egy árokba temették. Az újkori bolygatások okán azonban nem tudták megállapítani, hogy az árok a településhez vagy a temetőhöz tartozott. A feltárások során több alkalommal dokumentálható, hogy a település gödreiben vagy az árkokban, illetve egy sírt körülvevő árkokban található az elhunyt. Ennek magyarázataként több ok is felmerült: bűncselekmény, rituális szokás vagy egy támadás során elhantolt halott.⁴⁹ Kellő információ hiányában azonban egyelőre egyik felvetés sem igazolható biztosan. A kislány kirívó temetéséhez az is hozzájárulhatott, hogy csonthártyagyulladásban szenvedett. Ez a betegség igen kínzó és hosszú ideig tart, erős fájdalommal és duzzanatokkal jár, ami akár az alapvető mozgulatokra is kihat. Ezáltal még az is lehet, hogy betegsége okán is „érdemelte ki” a kivételes temetést, esetleg a korabeli emberek félhettek tőle, mert betegségét rossz, ártó szellem

vagy boszorkány ráolvasás következményének is tekinthették.

Az összegyűjtött temetkezéseknél szinte minden alkalommal egy személy feküdt a sírban, csupán Szeged-Röske Sárosvölgy lelőhelyen találtak kettős temetkezést. Itt egy 20-25 év körüli nő és egy csecsemő maradványait tárták fel. A gyermek a nő felső lábszárcsontjai közé volt helyezve. A kettős temetkezéseknél a leggyakrabban az anya-gyermek párosítás figyelhető meg. Ebben az esetben az elhunytak egy időben kerültek a sírba, nem pedig utólagos temetésről van szó, tehát valamilyen betegség vagy akár a szülés okozta komplikáció következtében hunytak el.⁵⁰ A sír két szelencét tartalmazott: egy palack és egy henger alakú bronzpixist. Sajnos, mivel a sírban lévő helyzetükről nincs adat, nem lehet tudni, hogy csak az anyához vagy a csecsemőhöz, esetleg megosztva mindkét félhez tartozott volna egy-egy darab.

A rendelkezésemre álló adatok alapján összességében elmondható, hogy a temetési rítus – sírok iránya, sírgödör előkészítése, a halott fektetése, a sír jelölése – nem függ össze a pixisek sírba tételével.

A PIXISEK ELŐFORDULÁSA ÉLETKOR ÉS NEMEK SZERINT

Összesen két pixis estében nem világos, hogy sírból került-e elő. Az egyiknél ismeretlenek a leletkörülmények, a másikat beszolgáltatták a múzeumban.⁵¹ A többi pixis kizárólag sírokból került elő. A szarmata leletanyagban csak női és gyermekvázak mellől adatolhatóak, eddig egy esetben sem találtam férfitemetkezésben nyomát.⁵² A gyermekvázak nemének meghatározása nehézkes, mivel a másodlagos nemi jellegek a pubertással alakulnak ki, így a gyerekeknél a nem meghatározása nem lehetséges ez alatt a kor alatt. Az Orosházán feltárt gyermekváz elhalálási kora 12-16 év közti, így itt már éppen meghatározható volt a nemi jelleg, mivel a gyermek a korcsoport végén, az ifjúkor elején járt. A váz rossz állapota miatt ugyan kevés

jelleg volt vizsgálható, de a medence nőies jelleget mutatott.⁵³

A pontos életkor szerinti megoszlás elemzését nehezíti az erre vonatkozó antropológiai vizsgálatok gyakori hiánya, valamint a szarmata népesség csontanyagáról általánosan elmondható rossz megtartás is. A rendelkezésemre álló információkból elmondható, hogy a vizsgált esetekben (8), a nőknél mindig *adultus* kort (6) állapítottak meg. Ezen kívül, egy *infans* I. és egy *infans* II. korcsoportú gyermek sírjában található pixis. A pontos kor meghatározás nélküli sírok döntő többségében felnőtt nők feküdtek, míg 2 esetben gyerek, és egy kettős temetkezésnél egy anya és gyermek közös nyughelyének melléklete volt.

⁴⁸ KULCSÁR 1998, 33.

⁴⁹ KULCSÁR 1998, 33.

⁵⁰ A gyerek elhalálási koráról, illetve korcsoportjáról, neméről nincs információ.

⁵¹ Csehfalva (*Kat. 1*); Nagykörű-Marsó Péter tanya (*Kat. 12*).

⁵² Azoknál a síroknál, ahol nem történt elemzés, vagy nem volt alkalmas a váz az antropológiai vizsgálatra, a mellékletek alapján történt a nemek meghatározása.

⁵³ A nemiségre utaló anatómiai jellegeket azonban a kora miatt így is csak korlátozottan lehet figyelembe venni (SÓSKÜTI–BALÁZS–RÓZSA 2012, 11).

HITVILÁGI HÁTTÉR

A korábbi fejezetek alapján jól látható, hogy a pixis nem túl gyakori eleme sem a szarmata viseletnek, sem pedig a sírmellékleteknek, ebből adódóan feltételezhetjük, hogy a használatának, valamint sírba helyezésének szerepe sem feltétlen lehetett mindennapi. A régészeti kultúrák hiedelemvilága és az ahhoz kapcsolódó tárgyak régészeti meghatározása összetett és többnyire nem egyszerű feladat, mivel sokszor nehéz eldönteni, hogy bizonyos tárgyak milyen okból kerülnek a sírba. Számos lehetőség felmerül

ennek kapcsán: eszköz, reprezentáció, rangjelzés, díszítő funkció vagy esetleg az óvó-védő szerepük. Segítséget nyújthatnak néhány esetben az egyes antik szerzők leírásai a tárgyak vagy egyes anyagok hiedelemvilágban betöltött szerepének meghatározására, továbbá a tárgy alakja, anyaga vagy a benne tárolt anyagok szolgálhatnak támpontul, mivel olykor éppen e tulajdonságok miatt válik amuletté egy tárgy. Ezek pontos funkcióját és a személyes tartalmát a temetkezésekben nem tudjuk pontosan meghatározni.

A KÁRPÁT-MEDENCEI PIXISEKKEL ELŐFORDULÓ MELLÉKLETEK

A korábbi publikációk nem tárgyalták a pixisek és a sírban megjelenő további viseleti és mellékleti tárgyakat, illetve azok kapcsolatát. A következőkben tehát erre térek ki.⁵⁴

A Kárpát-medencei pixiseket tartalmazó női- és gyermektemetkezések leletanyagának áttanulmányozása során kitűnik, hogy a sírok nagy részében egy leletcsoport kíséri a pixiseket: a csüngők (6. táblázat). A csüngőkön belül a csengők és a kagylók/csigák a leggyakoribbak, továbbá a lunula, baltacsüngő és egyéb csüngőtípusok is megfigyelhetők.⁵⁵ A katalógusban szereplő lelőhelyeknek az 58%-ában találhatóak meg, ami már számításba veendő arány (6. táblázat).

A sírok leletanyagában összességében a szokásos elemekkel találkozhatunk, mint a fibulák (számszerű, egy- és kéttagú aláhajlított lábú fibulák, korong- és térdfibula), különféle formájú és anyagú gyöngyökből álló (üveg-, karneol-, mészkő-, borostyán-, kalcedon-, inkrusztált gyöngyök) nyakláncok és karkötők, valamint ruha- és övdíszek, torquesek, karperecek, gyűrűk, övcsatok, tű, bronzkarikák, érmék, orsógombok, orsókarikák, vaskések és kerámia edények. A szokványos tárgyak mellett ugyanakkor feltűnnek különlegesebb, illetve rit-

ka leletek, továbbá arany- és ezüsttárgyak, mint a nyúl formájú fibula, ezüst korongfibula, aranyfóliás gyöngyök, aranylemezből préselt gyöngykeretes rozetták, ezüstlemezek, ezüst korongfibula, ezüst korongfibula emberi fej ábrázolással, ezüst fülbevalók, ezüst lándzsa alakú és kőberakásos fülbevaló, ezüstkarikák, aranylemezek.

A 6. összefoglaló táblázatból kitűnik, hogy legnagyobb arányban a csengők vannak jelen, mint kísérő elemek a pixis tartalmú sírokban. 9 lelőhely 11 sírjában összesen 16 darab látott napvilágot, ami a felgyűjtött temetkezéseknek mintegy 37%-át jelenti, a csüngővel ellátott síroknak pedig az 50%-át. E harangocskák, csengők minden esetben csüngőként funkcionáltak, csupán a viseleti helyzetükben van eltérés. Az övcsüngőn (3 lelőhelyen 5 sír),⁵⁶ karokon (2)⁵⁷ és a mellkason (2)⁵⁸ jelennek meg.⁵⁹ Ezek alapján elmondható, hogy főként az övcsüngőn hordták – 8 sírből 5 alkalommal – és csak két esetben a karokon. Fentebb már említettem, hogy két példány a mellkas környékéről került elő, melyek valószínűleg a nyakban lehettek. Anyagukat tekintve mindegyik bronzból készült egy kivétellel, mely a szentes-sárgaparti 22. sír vascsüngője. A sírban egyesével vagy kettesével jelentek meg a csengők. Egy temetőn vagy akár

⁵⁴ Problémásak a nagyon korán előkerült, szórványos darabok „leletegyüttese”, ahol nem lehet tudni, hogy mi tartozott a pixishez: pl. Hatvan-Budapest közötti vasútvasút (Kat. 4), Kecskemét-Máriavárosi téglagyár (Kat. 7).

⁵⁵ A csüngőtípusokra és azok gyakoriságára a fejezet későbbi részében térek ki részletesebben.

⁵⁶ Endrőd-Szujókereszt 27. sír (Kat. 3), Szeged-Csongrádi út 24. sír (Kat. 17), Vršac-Trg Sava Kovačević 6. sír (Kat. 27), Vršac-Trg Sava Kovačević 10. sír (Kat. 29), Vršac-Trg Sava Kovačević 11. sír (Kat. 30).

⁵⁷ Kiskundorozsma-Subasa 26/78. 121. sír: jobb és bal karon: 1-1 db (Kat. 8); Tápiószele 53. sír: 1 db (Kat. 21).

⁵⁸ Tápiószele 53. sír: 1 db (Kat. 21).

⁵⁹ 3 sír esetében nem ismerjük a helyzetüket: Hatvan-Budapest közti vasútvasút: 3 db (Kat. 4); Törökszentmiklós-Surján, Újtelep: 2 db (Kat. 23), Vojlovica-Pančevo 24. (Kat. 26).

egy síron belül eltérő típusokkal is találkozhatunk, mint például a vršaci lelőhelyen. A 11 sírből, melyek csengőt tartalmaztak, 5 esetben voltak párosával, míg a többi temetkezésnél egy-egy példány fordult elő. A páros daraboknál egy kivétellel mindig ugyanazon a helyen volt a két csengő: az övcsüngőn vagy a karkötőn egy, a karon kettő, vagy mindkét karon megsztva 1-1. A kivételt a tápiószelei 53. sír képezi, ahol a nyakban és karon találtak egy-egy darabot.

A 6. táblázat második vizsgált csoportja a kagylókat/csigákat tartalmazza, melyekből 7 lelőhelyen 12 darab látott napvilágot.⁶⁰ Ez a katalógusban szereplő lelőhelyek 29%-át, míg a csüngőt tartalmazó síroknak a 38%-át jelenti. A nagyméretű csigákat általában fémkarikára fűzték és nyakláncokon, karpereceken vagy övön viselték.⁶¹ Esetünkben 3 alkalommal az övcsüngőn és 1-1 esetben a karon és a nyakban helyezkedtek el.⁶² Általában egyesével található meg a szarmata női síroknak, de ritkán két vagy három példányt is helyeznek az elhunyt mellé. A Kovács–Vaday szerzőpáros megfigyelései alapján az ilyen sírok többsége gazdag, és egyéb viseleti szokásokban is kitűnnek a „szokványos” temetke-

zések köréből.⁶³ A releváns lelőhelyekből csak az óföldaák-ürmösi lelőhely 221. sírjából adatolható 2 *Cypraea* kagyló, mely leletanyaga alapján ugyancsak gazdag temetkezésnek számít (*Kat. 13; 17. kép*).

A harmadik vizsgált csoportot a pixisek kísérő mellékletei között megtalálható egyéb csüngőtípusok alkotják (6. táblázat). 18 temetkezésből 8 sírban található valamilyen egyéb csüngő – a csengőket, kagylókat nem számítva –, ami a lelőhelyek 33%-át jelenti. Legnagyobb arányban a baltacsüngők és a lunulák vannak (7-3), de emellett egy karikacsüngő, „doboz” alakú⁶⁴ és osztott bronzfüggők, egy kőből készült „fog” alakú függő, egy szkíta nyílhegy és borostyánfüggők is megtalálhatóak. Viseleti helyzetüket tekintve a nyakban és karokon figyelhetőek meg.

Külön vizsgálom a pixisek kísérő mellékletei közt a borostyán és kalcedon alapanyagú tárgyakat (5. táblázat). A táblázatból kitűnik, hogy a lelőhelyek közel 46%-ában találhatóak meg. Kalcedonból csak gyöngyök, míg borostyánból a gyöngyök mellett 1-1 kerek, illetve ovális függő és egy baltacsüngő is megtalálható. Helyzetüket tekintve a nyaklánc és karkötő részeként jelennek meg.

5. táblázat. Borostyán és kalcedon előfordulása a pixis mellékletű síroknak
Tab. 5. Occurrence of amber and chalcedony in grave with pyxides attachment

Lelőhely	Borostyán	Típus	Helyzet	Kalcedon	Típus	Helyzet
1. Hatvan-Budapest közti vasútvonal	x	gyöngy	ismeretlen	-	-	-
2. Kiskundorozsma-Subasa 26/78. 121. sír	x	függő	bal karkötő	x	gyöngy	jobb karkötő
3. Lovrin	x	gyöngy	nyaklánc	-	-	-
4. Óföldaák-Ürmös II. 221. sír	x	gyöngy	öv	-	-	-
5. Szihalom-Budaszög X/2/A sír	-	-	nyaklánc	x	gyöngy	karkötő
6. Szeged-Röszke, Sárosvölgy	x	gyöngy	ismeretlen	x	gyöngy	nyaklánc
7. Tápiószele 53. sír	x	gyöngy; függő	nyaklánc; karkötő	-	-	-
8. Törökszentmiklós-Surján, Barta Puszta 1933/1. sír	x	gyöngy	ismeretlen	-	-	-
9. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 20. sír	x	gyöngy	ismeretlen	-	-	-
10. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 24. sír	x	baltacsüngő	ismeretlen	-	-	-
11. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 9. sír	x	gyöngy	ismeretlen	-	-	-
Összesen: 45,83%	41,6%			12,5%		

⁶⁰ Hatvan-Budapest közti vasútvonal: 3 db (*Kat. 4*); Kiskundorozsma-Subasa 26/78. 121. sír: 1 db (*Kat. 8*); Szentes-Sárgapart 22. sír: 2 db (*Kat. 19*); Törökszentmiklós-Surján, Barta pusztá: 3 db (*Kat. 22*); Óföldaák-Ürmös II. 221. sír: 2 db (*Kat. 13*); Vršac-Trg Sava Kovačević 9. sír (*Kat. 28*); Vršac-Trg Sava Kovačević 11. sír (*Kat. 30*).

⁶¹ VADAY 1989, 58.

⁶² Törökszentmiklós-Surján, Barta pusztá 3 és Endrőd-Szujókereszt 1 darabja kagylógyöngynek voltak kialakítva.

⁶³ Például két fibula viselete (KOVÁCS–VADAY 1999, 263).

⁶⁴ A leírásban ezzel a terminussal írják le. Képet nem találtam a tárgyról, így nem tudtam pontosabban meghatározni.

Egy síron belül akár több különféle csüngő is megjelenhet.⁶⁵ A csüngő, kagyló, egyéb csüngők együttes elhelyezését 3 sírnál lehet megfigyelni. Kiskundorozsma-Subasa 26/78. 121. sírjában az elhunyt mind a két karján karkötőt viselt. A jobb karján lévő kalcedonyöngyökből álló karkötőn, a bronzcsüngő mellett helyet kapott még egy ovális bronzkarika, kauri kagyló, festett mintás üveggyöngyök és egy gyűrű alakú bronzlemez. A bal karkötőt bronzkarikára fűzött borostyán és szkíta nyílhegy, bronzcsüngő, két mészkőgyöngy, festett üveggyöngy, karneolgyöngy és bronzspirál alkotta (12. kép). Az endrőd-szujókereszt 27. sírban szintén megtalálható a csüngő, amelyet egy kacsá alakú bronzcsüngővel és egy töredezett gömbös hegyikristállyal az övcsüngőn helyeztek el, egy kagylógyöngy pedig a nyaklánc részét képezte (10–12. kép). Vršac-Trg Sava Kovačević 11. sírjában az elhunyt az egykori övcsüngőjére 2 csüngő

és egy kagyló volt felvarrva, valamint 5 baltacsüngő is jelen volt a sírban, de helyzetük ismeretlen (39. kép). A tápiószelei 53. sírban ugyan kagyló/csigá nem található, de a nyaklánc részét alkotta egy borostyángyöngy és függő, aranylunula, csüngő, továbbá a bal karkötőn még egy csüngőt helyeztek el (28. kép). A fej környékén egy fog alakú csüngő került elő.

Összességében megfigyelhető, hogy a pixiseket gyakran kultikus jelentéssel rendelkező tárgyak kísérik, melyek jellemzően a csüngők, kagylók/csigák és különféle csüngők, mint a baltacsüngők vagy lunulák. Legtöbb esetben a csüngők jelennek meg a pixisek mellett rendszerint azokkal együtt az övcsüngőn, több esetben a kagylókkal/csigákkal, továbbá gyakorta egyéb csüngők is kísérik, melyek főként a nyakban és karokon jelennek meg. Mindemellett nem ritka többféle csüngő vagy kultikus elem együttes sírba helyezése sem.

6. táblázat. A pixisekkel leggyakrabban előforduló mellékletek
Tab. 6. The most common attachments with pyxides

Lelőhely	Csüngők	Helyzet	Kagyló/csigá	Helyzet	Csüngők	Helyzet	Lelet-körülmények
1. Endrőd-Szujókereszt 27. sír	1 db	övcsüngő	1 db kagylógyöngy	nyak	kacsá alakú bronz csüngő	övcsüngő	bolygatatlan
2. Hatvan-Budapest közti vasútvonal	1 db	-	2 db kagyló	-	-	-	ismeretlen
3. Kecskemét-Mária-városi téglagyár	-	-	-	-	1 db doboz alakú függő	-	ismeretlen
4. Kiskundorozsma-Subasa 26/78. 121. sír	2 db	jobb kar	1 db kagyló	jobb kar	1 db karika-csüngő	jobb kar	bolygatatlan sír
		bal kar			1 db szkíta nyílhegy	bal kar	
					1 db borostyánfüggő	bal kar	
5. Lovrin	-	-	1 db kagylótöredék	-	-	-	ismeretlen
6. Nagykörű, Marsó Péter tanya	-	-	-	-	3 db bronzfüggő	-	ismeretlen
					1 db lunula		
7. Óföldreák-Ürmös II. 221. sír	-	-	2 db kagyló	övcsüngő	-	-	lábtól lefelé bolygatott

⁶⁵ Általában egy-egy csüngővel, ritkábban akár több példánnyal is találkozhatunk síronként, például a tápé-malajdoki temető 24. sírja, ahol a torquesre fűzött állatfog mellett még egy átfűrt pénzérme és egy farkasfog volt az elhunyt mellett (VÖRÖS 2005, 139), a szeged-tápéi temető 28. sírja és az endrőd-szujókereszt 49. sírja (VÖRÖS 1996, 155).

Lelőhely	Csüngők	Helyzet	Kagyló/csigá	Helyzet	Csüngők	Helyzet	Lelet- körülmények
8. Szeged, Csongrádi út 24. sír	2 db	övcsüngő	-	-	1 db lunula	nyak	állatjárás bolygatta
9. Szentes-Sárgapart 22. sír	1 db	mellkas	-	-	-	-	nem ismertek a részletek
10. Tápiószéle 53. sír	2 db	mellkas	-	-	1 db „fog” alakú függő	bal kar	bolygatatlan
		bal kar			1 db arany lunula	nyak	
					2 db boros- tyánfüggő	nyak	
11. Törökszentmiklós- Surján, Barta Pusztá	-	-	3 db kagy- lógyöngy	-	-	-	ismeretlen
12. Törökszentmik- lós-Surján, Újtelep	2 db	-	-	-	-	-	ismeretlen
13. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 20. sír	-	-	-	-	1 db ezüst baltacsüngő	-	nem ismert a részletek
14. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 24. sír	1 db	-	-	-	1 db balta- csüngő (bo- rostyán)	-	nem ismert a részletek
15. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 6. sír	1 db	övcsüngő	-	-	-	-	nem ismert a részletek
16. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 9. sír	-	-	1 db csiga	övcsün- gő			
17. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 10. sír	1 db	övcsüngő	-	-	-	-	nem ismert a részletek
18. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 11. sír	2 db	övcsüngő	1 db csiga	övcsün- gő	5 db bronz baltacsüngő	-	nem ismert a részletek
Összesen (lelőhely):	9=50%		7=38,88%		8=44,44%		
Összesen (darab):	16 darab		12 darab		21 darab		
Összes lelőhelyhez képest: 14 esetben =5 8,33%	37,5%		29,17%		33,33%		

A SZARMATA LELETANYAGBAN ELŐFORDULÓ AMULETTEK ÉS AMULETT JELLEGŰ TÁRGYAK

Az amulett viselésének szokása és sírba helyezése általános jelenség a Kárpát-medencében. A római provinciális lakosság, a szarmata és germán népcsoportok, illetve az avar kori etnikumok egyaránt gyakorolták. Az őskortól kezdve szolgálhattak amu-

lettként a növények egyes részei, az állatcsontok, fogak, különféle tárgyak (például csüngők), melyeket a halottal a sírba helyeztek. Az amuletteket leggyakrabban a védelemre szoruló gyermekekkel és nőkkel temették el, ritkábban a férfiakkal.⁶⁶

⁶⁶ NAGY 2005, 105.

Az amulett tehát egy olyan tárgy, amelyet az ember magánál tart, illetve megőriz, a teste közelében viseli vallási vagy mágikus okok miatt. Ez a tárgy lehet szerves vagy szervetlen anyagból és gyógyító, bajelhárító, védelmet nyújtó vagy szerencsehozó sajátosságot tulajdonítanak neki. Használata szinte egyetemes és általános már a civilizáció kezdete óta mindmáig.⁶⁷

Magát a szót Plinius használja először *Naturalis Historia* c. művében, aki különböző növényi, állati és emberi részeket, olykor szerveket és egyes drágaköveket is amulettként határoz meg. Többek között ilyen a borostyánkő is, mely a szarmata népesség egyik jellegzetes tárgyainak, a gyöngyöknek is alapanyagául szolgált. „*Csecsemőkre akasztva amulettként igen jótékony...*”⁶⁸

Az amulett fogalmának kapcsán több véleménnyel találkozhatunk a szakirodalomban: a latin és ógörög eredet, miszerint a latin *amuletum* és az ógörög *amylon* eredetileg valamilyen keményítőliszt fajtát jelölt, amelynek a jelentéstartalma idővel megváltozott és a „keménység, erősség” vette át e helyét. Ez már közelít az általunk használt amulett fogalmához. A latin eredet kapcsán továbbá az „elhárít, megakadályoz” jelentésű latin *amoliri* igét is meg kell említeni.⁶⁹ Az amulett szó mai jelentésével kapcsolatban az arab eredet is felmerül, miszerint a szó a *hamâlet*-ből származik, melynek jelentése csüngő vagy függő.⁷⁰ Az arab eredet és az említett *hamâlet* szó melletti érvet olvashatunk az 1898-as *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*-ben is, de a szerző úgy véli, hogy már a homéroszi *Odüsszeiából* ismerünk utalásokat a *μῶλυ* – *mólü* – nevű növény bajelhárító szerepéről. Az amulett fogalma kapcsán érdemes megemlíteni a talizmán kifejezést is, melynek jelentése összeforrt az amulettéval és egymás szinonimájaként is használja mind a köz-, mind pedig a tudományos nyelv. Ennek oka e két szó európai elterjedésében keresendő, minthogy a 18. században váltak ismertté és terjedtek el, habár különbségük talán abban rejlik, hogy a talizmánt inkább csak szerencsehozó tulajdonsággal ruházzuk fel.

A Kárpát-medencei szarmata temetkezések és egyben a szarmata viselet jellegzetes tárgytípusai közé tartoznak a csüngők, melyek közül több típusnál is felmerül azok amulett jellege, ilyenek a balta-, vödör-, karika alakú csüngők, lunulák, átfűrt érmék, függesztőfüles gyöngyök, *Cypraea* kagylók és csigák, továbbá különböző állatfogak/csontok, csengők stb. Egyes darabok csak egyszerű viseleti elemek voltak, de bizonyos esetekben számolnunk kell a szimbolikus jelentéstartalmukkal is, így lehettek óvó-védő, baj-, betegségelhárító, és/vagy szerencsehozó tárgyak. Ezt alátámaszthatja az is, hogy általában a védelemre szoruló nők és gyermekek sírjaiból kerülnek elő. Az amulettként vagy talizmánként kezelendő csüngő típusok nem csak a szarmaták körében terjedtek el, hanem sokszor a Baltikumtól – és tőle északra –, illetve a sztyeppén át egészen a Fekete-tengerig és nyugaton is széles körben használatban voltak a népvándorlás és a kora középkor időszakában egyaránt.

Vörös Gabriella 2005-ben megjelent tanulmányában kiemeli a csüngők esetleges amulettfunkcióját a gyermeksírok kapcsán.⁷¹ Kutatásai alapján a legtöbb csüngővel ellátott sír gyermektemetkezés volt, ezek közül is a leánygyermeké volt népe-sebb, emellett a felnőtteknél szintén nők sírjaiból kerülnek elő és csak ritkábban a férfiakéból. A csüngők általában a nyak és a mellkas környékén fekszenek, olykor nyakláncba fűzhették őket, ugyanakkor a torquesekkel együtt is előfordulnak.⁷² A csuklók-nál, az övön/övcsüngőn és néhány esetben a tarsoly környékén is megtalálhatóak.⁷³

A különféle csengők a kora és középső szarmata időszak női és gyermeksírok elemei, melyeket egyaránt hordtak a nyakban, karon és az övcsüngőn. Több kutató szerint a bronzból készült példányok – mint esetünkben is – római gyártmányok lehetnek és csak az egyszerűbb vasból készült darabok lehetnek helyi gyártmányok.⁷⁴ Az Endrőd-Szujókereszt 27. sírjának csengője (2. kép) a legérdekesebb, mivel

⁶⁷ FREIRE-MARRECO 1908, 392.

⁶⁸ PLINIUS 37, 12. 50–51.

⁶⁹ HERDICK 2001, 18.

⁷⁰ MOGK 1911, 80.

⁷¹ VÖRÖS 2005, 127–150.

⁷² VÖRÖS 2005, 139.

⁷³ GULYÁS 2015, 144.

⁷⁴ VADAY 1989, 59; VÖRÖS 1996, 132.

másodlagosan felhasznált elemekből áll.⁷⁵ A csengők jellegzetes elemei tehát a női és gyermeksíroknak, ugyanakkor a csengőknek – a hétköznapi és díszítő funkció mellett –, mint zajkeltő tárgyaknak felmerül az amulett szerepe is. A csörgéssel a rossz, illetve a baj elhárítása⁷⁶ és a figyelemfelkeltés lehetett a cél, továbbá vallási szertartásoknál is felütönik.⁷⁷ Elképzelhető ugyanakkor kettős funkció is: a hangkeltés egyben bajelhárító szerepet is betölthetett a csengés előidézésekor.⁷⁸

A kagylók és a csigák – fajuktól eltekintve – általános apotropaikus funkcióval bírtak, emellett a vízben honos kagylók a tisztaságot és az életerőt szimbolizálták. Az eltérő fajok pedig különféle jelentéstartalommal is rendelkeztek.⁷⁹ Ezeket a különféle típusú kagylókat elsősorban a nők kultikus célokra használták, és minden korosztály temetkezésében megjelennek. Amulettként főként a nőiességgel és a termékenységgel⁸⁰ hozza a kutatás összefüggésbe, de ezen felül szélesebb értelemben véve a szemmel

verés elleni óvó-védő szerepe⁸¹ is felmerült, melyet népi hagyományok is alátámasztanak.⁸² A kígyófejhez érzett hasonlóságuk miatt a betegségek és a balszerencse elleni oltalommal is kapcsolhatóak.⁸³

A lunula mint hold alakú csüngő a női sírok amulett ékszere. A nők és a leányok amulettként hordták, és kedvelt ajándéknak számítottak a források alapján.⁸⁴ A Hold mint szimbólum már az őskortól kezdve a megjelenik számos kultúra hiedelemvilágában, és különféle jelenségeket, isteneket, babonákat fűztek hozzá. A Hold általában a női princípium, az odaadás, a termékenység, a természet ciklikusságának, változékonyságának jelképe. A pixiseket kísérő példányok mindegyike aranyból készült és két példányon az aranyhorizontra jellemző kék berakás is megfigyelhető. Jellemzően a női és gyermeksírok sajátjai és nyakban viselték őket. Nem képeznek kivételt ez alól a katalógus lelőhelyei sem.

A baltacsüngők⁸⁵ szerepe a temetkezésekben még egyelőre nem teljesen tisztázott. Mindenképp hang-

⁷⁵ A félgömb test egy egykori bútorveret vagy kard/tőr markolatgombjának fejlapja lehetett. A csengő nyelvét „gömbös gyűrű” alkotta, mely karikatípust a La Tène-ből kialakult kelta forma továbbélésének határozta meg (VADAY–SZÓKE 1983, 110).

⁷⁶ A leprásokat a középkorban csengő viselésére kötelezték, hogy ezzel figyelmeztessék az egészségeseket a veszélyre.

⁷⁷ A keresztény világban a megszentelt csengő/harangszónak apotropaikus szerepet tulajdonítottak.

⁷⁸ HORVÁTH 2009, 34.

⁷⁹ Az antik világban például a tuskés bíborcsiga héjakat a boszorkány pillantásával szembeni védelemhez és a gyógyulás elősegítésére szolgáló porok és kenőcsök készítésére is használták, melyek fogfájás és a daganat ellen óvtak (BOBROVSKAIA 2001, 223).

⁸⁰ Közvetett bizonyíték lehet erre egy tuskés bíborcsiga medál, amelyet egy fallosz alakú római amulettel találtak együtt egy 4–5. század eleji bajorországi temetkezésben (BOBROVSKAIA 2001, 223).

⁸¹ A gyerekek esetében a szemmel verés gyakori tünetének tartották a betegeskedést, hirtelen rosszulletet, a sokáig tartó sírást vagy akár az álmatlanságot is.

⁸² Jász nők és kislányok sírjaiban is megtalálhatóak, gyöngyosba foglalva vagy fonatra fűzve a nyakban viselték (KOVÁCS 2001, 253).

⁸³ KOVÁCS 2001, 253.

⁸⁴ FACSÁDY 2007, 27.

⁸⁵ A baltacsüngőknek 3 típusát különítette el Gulyás Gyöngyi a formai jegyek alapján: I.1. Egyszerű, tagolatlan testű alcsoportjai: I.1.1. Széles háromszögletes pengéjű, enyhén lekerekített élű, lekerekített sarkú csüngők (pl. Bükkábrány-Bánya XV. lelőhely, szórvány; Ecsér 7. lelőhely 2997. sír; Endrőd-Kocsorhegy 41. sír). I.1.2. Hosszú nyakú, megnyúlt állapú darabok, amelyek nyakrésze jól elválik a pengétől. A penge magassága a tárgy fele vagy kevesebb. Az élük lekerekített (pl. Érsekhalma-Hildpuszta, szórvány; Hajdúnánás-Mályvás, szórvány; Hajdúnánás-Polgár szórvány). I.1.3. Nyújtott testű, hosszúkás háromszög alakú, alig kiszélesedő pengéjű, lekerekített élű csüngők (pl. Domaszék-Nagy Mátyásdülő 82. sír; Nagyút-Göboly-járás 5. sír; Madaras-Halmok 143. sír). I.1.4. Viszonylag széles nyakú, egyenes köpűfalú, hosszúkás, nyújtott, keskeny (pl. Tiszaföldvár-Téglagyár 66. sír; Törökszentmiklós-Surján Újtelep, homokbánya 41. sír; Üllő 5. lelőhely 5619. sír). I.1.5. Széles, rövid, egyenes nyakú, az alsó részükön enyhe ívben kiszélesedő lapú, lekerekített élű csüngők (pl. Budapest-Rákócscsaba, Péceli út 51. sír; Csárdaszállás 12. sír; Tiszaföldvár-Téglagyár 14. és 70. sír). I.1.6. Keskeny, rövid nyakú, trapézos testű, lekerekített élű csüngő (Kiskundorozsma-Daruhalom III. lelőhely 250. sír; Nyíregyháza-Felsősim, Gyebrás-tanyától északkeletre 175. sír). I.2. ún. szárnyas balta alakú csüngők (pl. Apátfalva-Nagyútdülő 182., 189., 200. sír; Csanádpalota-Sulyok-tanya, szórvány; Hódmezővásárhely-Erszébet, Új község 4. sír) (GULYÁS 2015, 133–138).

II.1. Keskeny köpűvel és fokrésszel rendelkező, az él felé ívesen kiszélesedő pengéjű és félkörívszerűen lekerekített élű darabok (pl. Abony-Fábián-tanya 9. sír; Csanádpalota-Országhatár 221. sír; Dóc 6. sír; Felsőjózsa 1. vagy 2. sír; Hajdúnánás-Béres-dűlő, szórvány; Kétegyháza). II.2. Keskenyebb vagy szélesebb köpűs, fokrészt nélküli, a tárgy középső vagy alsó harmadától az él felé hirtelen kiszélesedő pengéjű lekerekített élű, L alakú bárd (Óföldrak-Ürmös I. lelőhelyről 4. és 114. sír; Tápé-Malajdok A 29. sír) (GULYÁS 2015, 138–139).

III.1. Keskeny nyakú, ívesen vagy egyenesen kiszélesedő, legyezőszerű pengéjű darabok, amelyek éle egyenes vagy enyhén ívelt. A köpűjük fala mindig egyenes, tagolatlan, és a nyakrész alatt hirtelen szélesednek ki (pl. Madaras-Halmok 148, 164.

súlyos azonban szimbolikus jelentéstartalmuk, pl. óvó-védő/bajelhárító szerepük, ahogy azt az apátfalvi temető kapcsán megfigyelték.⁸⁶ Mint azt már az antropológiai részben említettem, Kujáni Yvett a csüngők amulett szerepét vizsgálta a paleopatológiai elváltozások tükrében. Úgy véli, hogy ezeket az amuletteket nem csak szerencsehozó funkciójuk okán, de betegség/fájdalom elűzésére is használhatták.⁸⁷ Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az egész tárgycsoportra értelmezhető ez a specifikum,⁸⁸ mindazonáltal esetleges helyi szokásokkal, területi eltérésekkel is számolni kell.⁸⁹ A balta szimbolikus jelentése számos korban és kultúránál megjelenik világszerte.⁹⁰ Többek között összefüggésbe hozzák a fájdalom „elvágásával” és a kínok megszüntetésével. A baltacsüngőknél megfigyelhető az egy- és többszüngős viselet is.⁹¹ Vršac-Trg Sava Kovačević 11. temetkezéséből egyszerre 5 bronzpéldánya is előkerült, ami igencsak ritkának számít (39. kép).⁹² Több esetben megfigyelhető volt egy síron belül más kultikus tárggyal való előfordulása. Az egyéb csüngők között fűleztet érmék, *Cypraea* csigák, félhold és vödör alakú, illetve lemezből kivágott, kerek, szív vagy levél alakú csüngők említhetők meg.⁹³ Mint a korábbi fejezetből kiderül, a pixiseket kísérő mellékletek között is megjelennek e tárgyak.

A szarmatáknál a díszítő és talán amulettfunkcióval bíró gyöngyök már a sztyeppén is használatban voltak és viseletük végig követhető a szarmata kor folyamán a Kárpát-medencében. E gyöngyök esetében mindazonáltal ingoványos talajra tévedhetünk,

mivel kultikus, szakrális jellegük vitatott. Megtalálhatjuk egyes auktorok erre vonatkozó feljegyzéseit, melyek egyes anyagok óvó-védő szerepét említik,⁹⁴ de ezt egyelőre nem lehet hitelesen alátámasztani, így mindenképp kellő kritikával kezelendő a különféle gyöngyök amulettként való értelmezése. Az ilyen típusú amulettek különleges anyagból készültek: borostyán, hegyikristály vagy kalcedon. A Szokolova mogilai (Ukrajna) Kr. u. 1. századra datálható gazdag női temetkezéséből összesen 67 amulett került elő (3. kép). Az amulettfunkciójú gyöngyök anyaga gagát, üveg, jáspis, hematit, barna kalcedon, mészkő, kréta. Ezen kívül 5 *Cypraea* amulettje és 4 kagylóamulettje volt. Számos darab csontból készült, az egyik egy egyiptomi emberábrázolás volt, amely a termékenység kultuszhoz kapcsolható, a másik egy stílustű, melynek fejét egy állatot tartó kéz jelenít meg. A gyűrűi közül az egyik barna karneolból készült, melyet béka formájú kőberakás ékített. Fémből készült amulettjei közül egy kéz, egy fallosz és három vödör alakú csüngő, egy bronz nyílhegy, miniatűr ezüst bográcscsüngő, aranyfüggők, *scarabeus* alakú és⁹⁵ cápafogból készült gyöngyök is helyet kaptak a sírban.⁹⁶

A luxuscikknek számító borostyánból főleg ékszereket, nyakláncra fűzhető gyöngyöket és díszfüggőket készítettek. A Kr. u. 1–2. században indul meg a fellendülése. A *Barbaricum*ban a Przeworsk- és Wielbark-kultúra körében borostyánfeldolgozó műhelyek alakultak ki, ahol gyöngyöket és díszfüggőket is faragtak. Amulettfunkciójáról már idősebb

és 204. sír; Budapest-Rákospalota, Péceli út 51. sír). III.2. Hosszú, keskeny, majdnem párhuzamos falú és lekerekített élű (Kompolc-Kistérségi tanya 25. objektum; Nyíregyháza-Felsősimon, Gyebás-tanyától északkeletre lh. 350. sír). III.3. Lekerekített sarkú, trapéz alakú, mészkőből vagy egyéb kőzetből faragott, felső részükön átfűrt csüngők (Ecsér 7. lelőhely 1902. sír; Kiskundorozsma-Subasa 121. sír; Kiszombor B temető 74. sír). III.4. A balták és a bárdok közötti átmeneti forma (Bugac-Bimbó, Juhász-tanya, szórvány) (GULYÁS 2015, 139–140).

⁸⁶ KUJÁNI 2015, 33–62.

⁸⁷ Kujáni Yvett számos további sírt vetett vizsgálat alá, melynek az eredménye a következőképpen alakult: a csüngős sírok mintegy 25 százalékánál volt megállapítható valamilyen patológiai elváltozás. (KUJÁNI 2015, 42).

⁸⁸ Ez minden olyan tárgynál érvényes lehet, melynél felmerül az amulett jelleg.

⁸⁹ GULYÁS 2015, 142.

⁹⁰ A neolitikumból ismerünk olyan darabokat, melyek mocsárba dobott áldozati eszközként kerültek elő. Egy troldebjergi ház agyagpadlójában, egy edény mellé téve, éllel felfelé fordítva látott napvilágot egy balta, míg a hódmezővásárhely-kökénydombi telep egyik házában álló agyagláda sarkaiba élével felfelé állított kőbaltákat tapasztottak védő, bajelhárító céllal (GULYÁS 2015, 130).

⁹¹ GULYÁS 2015, 143.

⁹² Sírban lévő helyzetük nem ismert.

⁹³ GULYÁS 2015, 142.

⁹⁴ Idősebb Plinius a *Naturalis Historia* c. művében többek között a borostyán óvó/védő tulajdonságát említi.

⁹⁵ Kobjakovo 10. sírjában is találtak ilyen tárgyat, egyéb számos szakrális tárgy mellett.

⁹⁶ ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2011, 213.

3. kép. Szokolova mogila-i papnő viseletének rekonstrukciója
(ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2011, 212)

Fig. 3. Reconstruction of the dress of the priestess Szokolova
Mogila (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2011, 212)

Plinius is megemlékezik művében: „Közben kitá-
lálták a borostyán gyógyászatban való használatát
is, de a hölgyek nem ezért kedvelik. Csecsemőkre

akasztva amulettként igen jótékony. Callistratus
említi, hogy minden életkorban használ a zavar-
dottság és a vizeleti panaszok ellen italként vagy
amulettként”.⁹⁷ A borostyán tehát napjainkig meg-
őrizte ősi varázsát, hiszen kozmetikai termékek
alapanyagaként a szépség megőrzéséhez, továb-
bá az egészségmegőrzéshez is használják. Főként
emésztési és meghűléses betegségek esetén ajánl-
ják. Mindemellett, a kisgyermek fogzásánál is
javasolják, mivel úgy tartják, hogy gátolja a fertő-
zések elterjedését, megkönnyíti a kisgyerekek foga-
inak kinövését és lázcsökkentő hatású.

A Kárpát-medence szarmata leletanyagában nem
túl gyakori, de szintén megtalálható a hegyikris-
tály.⁹⁸ Már az ókortól kezdve használták gyógyá-
szati célból. Óvó-védő amulettként a betegségek
elhárítására, és az ártalmas erők ellen szolgált, va-
lamint úgy tartották, hogy megkönnyíti a szülést és
a női termékenységre is jó hatással bír, továbbá, a
tisztaság fogalmát szimbolizálva a „tisztátalanság”
ellen is védelmet nyújthatott.⁹⁹ Idősebb Plinius is
említi művében: „azt találom az orvosoknál, hogy
szerintük a test elhamvasztásának az a leghelyesebb
módja, ha egy kristálygömböt a nap sugarai felé
fordítva gyújtjuk meg a tüzet”.¹⁰⁰

Kiemelendő, hogy az eltérő kultúrkörökben az
azonos tárgytipusokat óvatosan kell kezelni a kü-
lönböző népek és korok esetén, ugyanis nem min-
den típusnak vehették át a funkcióját vagy óvó-védő
szerepét. Azzal is számolni kell, hogy más-más né-
pek ugyanazokat a típusokat hasonló vagy eltérő
céllal használhatták, de nem vették át másik kultúr-
körtől, hanem helyileg fejlődhetek ki.¹⁰¹ A kérdé-
ses amulettfunkció mellett kihangsúlyozandó, hogy
egyres lelettípusokat pusztán reprezentáció céljából
vagy rangjelzőként viselhettek, így a mindennapi
vagy a halotti viselet részeként is lehetségesek, ez-
által apotropaikus tartalmuk nem minden esetben
lehetett. Egyes tárgyakat praktikus okok miatt is
maguknál tarthattak vagy személyes tartalommal
is felruházhattak, de a leletek ilyen jellegű hátterét
nem tudjuk vizsgálni.

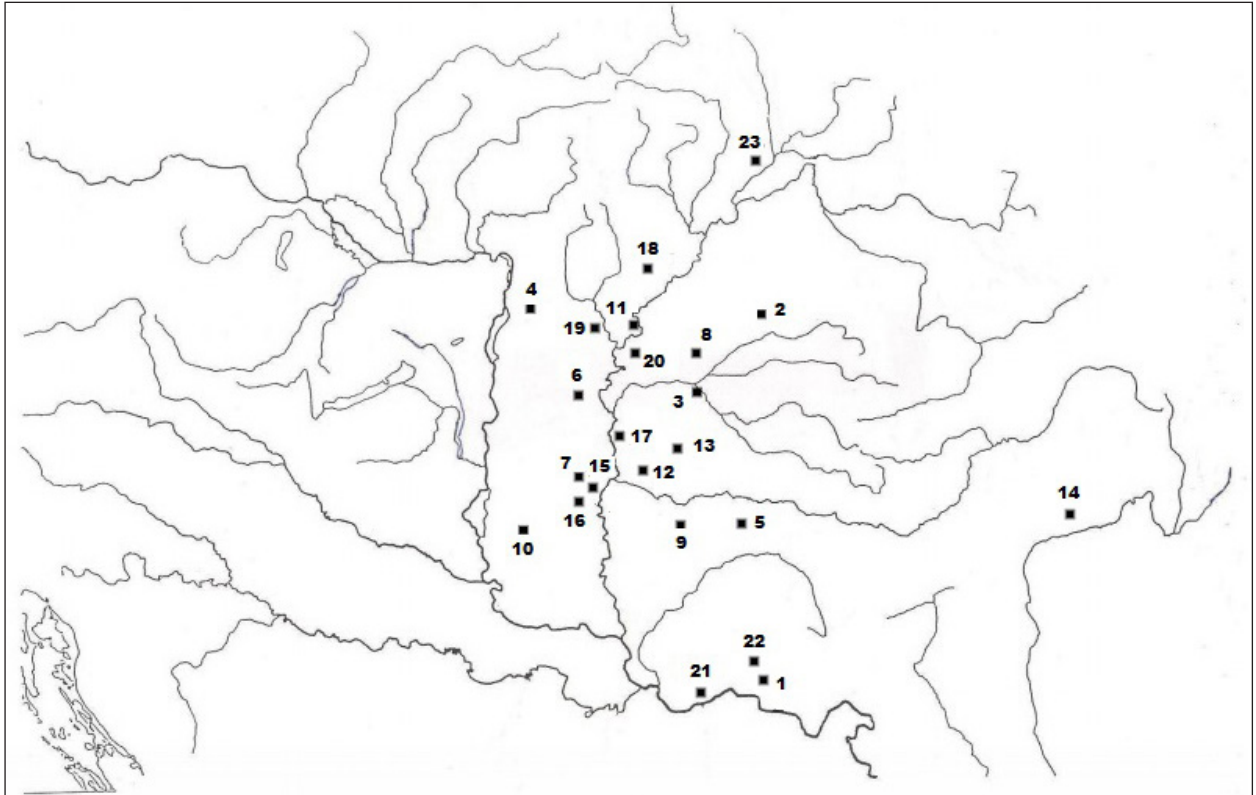
⁹⁷ PLINIUS 37, 12. 50–51.

⁹⁸ Kiskőrös-Csukástó-Rác kút 6. sírjából került elő hegyikristály (PÁRDU CZ 1941, 20).

⁹⁹ LOSERT–PLETERSKI 2003, 264.

¹⁰⁰ PLINIUS 37, 10. 28.

¹⁰¹ Például a csontok vagy a fogak viselése, melyek magát az állatot, annak az erejét testesítették meg.

4. kép. A pixisek elterjedése a Kárpát-medencében. 1: Csehfalva / Česko Selo (Szerbia); 2: Derecske-Kösely, tekeres II; 3: Endrőd-Szujókereszt; 4: Hatvan-Budapest közti vasútvonali; 5: Hunedoara Timișană / Németságipusztá (Románia); 6: Kecskemét-Máriavárosi téglagyár; 7: Kiskundorozsma-subasa 26/78; 8: Kisújszállás-Porosállás; 9: Lovrin (Románia); 10: Madaras-Halmok; 11: Nagykőrű, Marsó Péter tanya; 12: Óföldrék-Ürmös II; 13: Orosháza, Fő tér; 14: Pádureni / Sepsibesenyo (Románia); 15: Szeged, Csongrádi út; 16: Szeged-Röszke, Sárosvölgy; 17: Szentes-Sárgapart; 18: Szihalom-Budaszög; 19: Tápiószele; 20: Törökszentmiklós-Surján; 21: Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva (Szerbia); 22: Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec (Szerbia); 23: Zemplin / Zemplén (Szlovákia)

Fig. 4. Spread of pyxides in the Carpathian Basin. 1: Csehfalva / Česko Selo (Serbian); 2: Derecske-Kösely, tekeres II; 3: Endrőd-Szujókereszt; 4: Railway between Hatvan-Budapest; 5: Hunedoara Timișană / Németságipusztá (Romania); 6: Kecskemét-Máriavárosi brick factory; 7: Kiskundorozsma-subasa 26/78; 8: Kisújszállás-Porosállás; 9: Lovrin (Romania); 10: Madaras-Halmok; 11: Nagykőrű, Marsó Péter tanya; 12: Óföldrék-Ürmös II; 13: Orosháza, Fő tér; 14: Pádureni / Sepsibesenyo (Romania); 15: Szeged, Csongrádi str.; 16: Szeged-Röszke, Sárosvölgy; 17: Szentes-Sárgapart; 18: Szihalom-Budaszög; 19: Tápiószele; 20: Törökszentmiklós-Surján; 21: Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva (Serbia); 22: Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec (Serbia); 23: Zemplin / Zemplén (Slovakia)

A PIXISEK ELTERJEDÉSE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Az elterjedési térkép (4. kép) jól mutatja, hogy a Kárpát-medencei pixisek előfordulása tükrözi a szarmata magterületek vonalát. Elszórtan, a nagyobb folyók mentén figyelhetők meg. Már a legkorábbi Kárpát-medencei szarmata szállásterületen is megjelennek. Nem látszódnak pregnáns területi csoportok, de annyi elmondható, hogy főként a Tisza középső vonalában és Maros mentén sűrűsödnek a lelőhelyek. A Bánság területe a térképen ugyan üresebbnek tűnik a többi területhez képest, de itt a jelölt két lelőhelyen – Vojlovica-Pančevo (4. kép 21), Vršac-Trg Sava Kovačević (4. kép 22) –

7 temetkezésben összesen 9 pixis látott napvilágot. Ezek az eddigi legdélebbi lelőhelyek. Az északi határt a Hegyalja tájegységen feltárt két zemplini sír (4. kép 23), a keletit a pádureni lelőhely két temetkezése (4. kép 14), míg a nyugatit a Hatvan-Budapest közti vasútvonali lelőhelye adja (4. kép 4).

A Bánság területén a Duna alsó folyásánál elhelyezkedő lelőhelyeken valamelyest gazdagabb mellékletű sírok találhatóak a többi területhez képest, ami a tárgyak alapanyagában és típusaiban is megmutatkozik – pl. ritka kivitelezésű fülbevalók (36. kép). Ugyancsak e területen a vršaci 11. temetkezésben

5 bronz baltacsüngő került elő, ami – mint már a mellékleteket tárgyaló fejezetben említettem – rendkívül ritkának számít. Az itteni sírok gazdagsága és a nagyobb számú pixis jelenléte talán összefüggésbe hozható Moesia provincia közelségével, hiszen szinte annak közvetlen közelében helyezkednek el, minde-

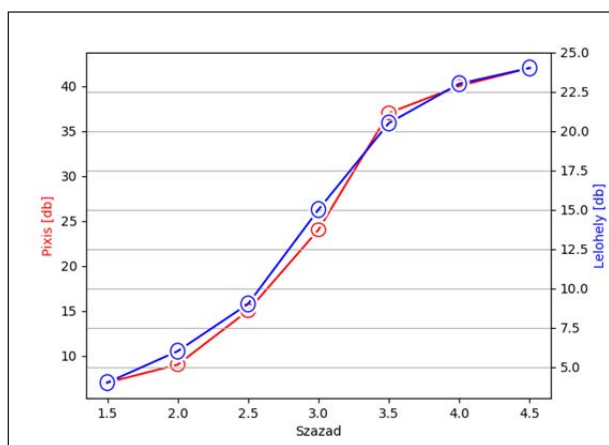
mellett helyi/területi szokásokkal is számolnunk kell. Annyi bizonyos, hogy a többi területhez képest itt kitűnik a pixisek magasabb aránya, mely valószínűleg a helyi szokásokhoz, hiedelemvilághoz kapcsolható és a térség sajátosságaként értelmezhető. Ezt a képet azonban a kutatottság jelenlegi állása is befolyásolhatja.

KRONOLÓGIA

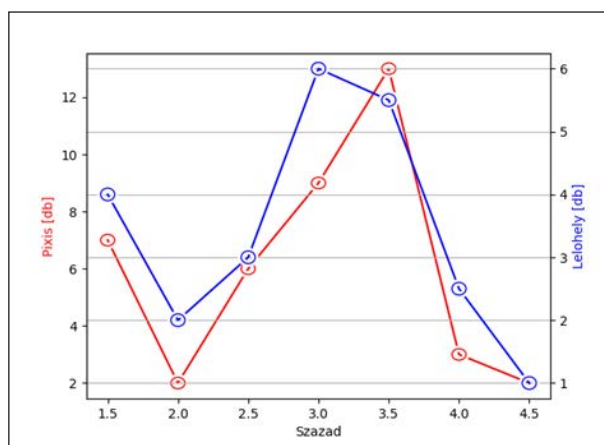
A sírok keltezését a publikációk és a mellékletek alapján végeztem el. Az ismeretlen leletkörülményű síroknál a leletanyag összességét vettem figyelembe, így e lelőhelyek szűkebb időrendi meghatározása nem mindig volt lehetséges. Ennek ellenére érdemesnek tartottam a keltezést a kronológia felállítására érdekében, ami azért is fontos lehet, mivel a formai jegyek, kialakítás, díszítés és az egyéb jelek alapján nem tudtam időrendet kialakítani.

A kronológiát lelőhelyekre és az összességében előkerült pixisekre lebontva is vizsgáltam, amit egy eloszlás- és egy sűrűségfüggvénnyel a (7–8. táblázat) adtam meg. A diagramokról leolvasható, hogy

a két görbe szinte együtt mozog, számottevő eltérés nem figyelhető meg a két adatsor közt. A 2. diagram (7. táblázat) jól érzékelteti, hogy a Kr. u. 1–2. században már kis számban feltűnnek a pixisek, majd a 2. század közepétől/végétől számuk növekszik. A pixisek legnagyobb arányban a 3–4. század időszakából adathatók, majd innentől kezdve megfigyelhető, hogy számuk hirtelen csökken. A legkésőbbi darabok Szihalom-Budaszög lelőhelyről kerültek elő, melyet a 4–5. századra kelteztek. Összefoglalva elmondható, hogy a pixisek a Kárpát-medence *barbaricum* területének szarmata időszaka alatt folyamatosan jelen vannak, de fénykoruk a 3–4. században figyelhető meg.

7. táblázat. A Kárpát-medencei pixisek kronológiai eloszlása
Tab. 7. Chronological distribution of pyxides in the Carpathian Basin

8. táblázat. A Kárpát-medencei pixisek kronológiai eloszlása
Tab. 8. Chronological distribution of pyxides in the Carpathian Basin

A KÁRPÁT-MEDENCÉN KÍVÜLI PIXISEK

A pixis az európai *Barbaricum* számos területéről ismert.¹⁰² K. Czarnecka 2010-es cikkében vizsgálta az európai pixiseket és azok elterjedését.¹⁰³ Gyűj-

tését kiegészítve az általam készített részletesebb Kárpát-medencei térképpel már egy behatóbb képet kaphatunk az európai elterjedésre vonatkozóan

¹⁰² Jelenlegi munkámnak nem volt célja az egész Európára kiterjedő gyűjtés, így a Kárpát-medencén kívüli darabok esetében K. Czarnecka katalógusára és megállapításaira támaszkodtam.

¹⁰³ CZARNECKA 2010, 229–238.

(5. kép). A térkép alapján szembetűnik, hogy két területen koncentrálnak a leletek. Az egyik Európa északi része: a mai Dánia és Észak-Lengyelország térsége, míg a másik a Kárpát-medence.¹⁰⁴ A pixisek tehát megtalálhatóak a szarmata területeken kívül a Bogaczevo, Wielbark, Przeworsk, Marosszentanna–Csernyahov-kultúra területein is. Ezenfelül 1 germán¹⁰⁵ és 2 hun kori temetkezésből is ismertek.¹⁰⁶

Időbeli megjelenésük hasonlóan a Kárpát-medencei darabokhoz főként a Kr. u. 3–4. századra tehető. Ezen belül az észak-európai példányoknál megfigyelhető, hogy inkább a 3. századra jellemzőek.

A Kárpát-medencén kívüli pixisek henger alakúak és minden esetben fémből, ezen belül is főként bronzból készültek. Ne feledjük azonban, hogy a szarmata területeken fa- és csonttégelyek is ismertek. A vas és ezüst példányok Európa szerte ritkának számítanak, összesen 2 vas (Hunedoara Timișană 7. sír, Zemplín 13. sír) és 3 ezüsttégely (Szihalom-Budaszög X/2/A; Stuchowo;¹⁰⁷ Himlingøje¹⁰⁸ került elő [10. kép]). Formában és alapanyagban tehát nagyrészt azonosak a Kárpát-medencei pixisekkel. Méretüket tekintve is egyeznek a szarmata temetkezésekben talált tégelyekkel. Kivitelezésben és díszítéstechnológiában sem figyeltem meg eltérést. A pixis elemeket forrasztással és/vagy szegecseléssel rögzítették, valamint a Kárpát-medencei motívumok és azok variánsai figyelhetőek meg az észak-európai darabokon is. A felfüggesztésüket vizsgálva az északi daraboknál azonban többféle megoldással találkozhatunk. Az egyszerű bronzkarika helyett olykor láncsal oldották meg ezt a funkciót.¹⁰⁹ A lánc – csakúgy, mint a karikák esetében – a fedél könnyebb levételét is segítette, hiszen ahhoz, hogy a pixis tartalma ne essen ki, jól illeszkedő, erősen záródó tetőre volt

szükség. Bonyolultabb megoldást a wechmari és a rebensdorfi daraboknál lehet megfigyelni.

A pixisek Európa szerte kizárólag csakis női és gyermektemetkezések elemei. Ezeket az elemeket gyakran a kapszulákkal együtt tárgyalják, habár a hasonló kialakítás ellenére sem tekinthetőek azonosnak. Az amulettkapszulák vagy bullák már a Kr. u. 2. században feltűnnek Pannoniában, és már ekkor megjelennek a kis kerek gyerekbullák mellett a henger alakú tartók is, melyek használata a római kor végéig követhető Pannoniában.¹¹⁰ A bullák és a hosszúkás kapszulák gyakran foglaltak magukba növényi részeket (szőlő, rózsatüske, koriander, oroszlánszáj) vagy varázsfeliratos ezüstlapocskát. Az ókori források gyakran ajánlják „bűvereklyét” tartalmazó kapszula nyakba akasztását betegség megelőzésére, gyógyítására, illetőleg rontás elhárítására.¹¹¹ Az európai *Barbaricum* területén előkerült pixisek is több esetben tartalmaztak valamilyen festéket, gyógynövényt, kenőcsöt vagy kisebb tárgyakat. A Kárpát-medencei daraboknál főként festékanyagokat rejtett a belsejük és csak a vršaci 11. sír tégelyéből jegyeztek fel apró kerámiatöredékeket. A Kárpát-medencén kívüli példányoknál már változatosabb a kép. Az 1873-ban előkerült nordrupi sírből kenőcs maradványait, Weklice lelőhely 379. sírjának tégelyében egy fülezzet ezüst Traianus-denart,¹¹² a stuchowói darabban pedig agátamulettet találtak.¹¹³

A Kárpát-medencei lelőhelyek kapcsán megfigyeltem, hogy gyakran kultikus jellegű tárgyakkal együtt kerülnek a sírba, melyek ékszerként, díszként is funkcionálhattak. Ez a K. Czarnicka által felgyűjtött lelőhelyek esetében is látszik – kulcs, karikafüggő, különféle csüngők –, amire már P. Ethelberg is felfigyelt.¹¹⁴

A pixisek fénykora ugyan a Kr. u. 3–4. századra tehető, de még 4–5. századi hun kori temetkezésekben is feltűnnek. A Kárpát-medence 5–7. századi

¹⁰⁴ Ezt a képet természetesen itt is befolyásolhatja a kutatás jelenlegi állása.

¹⁰⁵ Lauffen.

¹⁰⁶ Alamyšik, Süttü Bulak.

¹⁰⁷ CZARNECKA 2010, 231.

¹⁰⁸ CZARNECKA 2010, 231.

¹⁰⁹ Pl. Lauffen és Kronsó 5. sírjának darabjai.

¹¹⁰ SZILÁGYI 2005, 151.

¹¹¹ SZILÁGYI 2005, 156.

¹¹² ANDRZEJOWSKI–BURSCHE 1987, 238.

¹¹³ EGGERS–STARY 2001, 98.

¹¹⁴ ETHELBERG ET AL. 2000, 89.

leletei között megtalálhatóak a nyomai a barbár amulett tartó dobozoknak és bulláknak. Többek között feltűnnek a 6. század végén eltemetett germán sírokban is.¹¹⁵ A hengeres kapszulák továbbá angol-szász temetkezésekből ismertek, de ezek inkább a római kapszulákra hasonlítanak.¹¹⁶

Az európai pixisek tehát univerzális formákhoz tartoznak és az egész európai *Barbaricum* különböző kultúráinak női és gyermektemetkezéseiben megtalálhatóak főként a Kr. u. 3–4. században. E tégyelek belsejébe olykor festékeket, kenőcsöket, gyógynövényeket, kisebb amulett jellegű tárgyakat helyeztek és gyakran kultikus jellegű mellékletekkel egészültek ki, habár hétköznapi „tárolóegységként” is szolgálhattak. Lehetségesnek tartom, hogy

a római henger alakú kapszulák szolgálhattak mintául (hasonló forma, felfüggesztve a testhez közel hordták, különféle anyagokat helyeztek bele) a velük kapcsolatba került barbár területeken elterjedt fémpixiseknek, melyeknek hétköznapi és hitvilági szerepe egyaránt lehetett.

Európai összkitekintéssel elmondható, hogy a legkorábbi darabok Nagykorű, Marsó Péter tanya leletegyütteséből – mely az aranyhorizonthoz tartozik – és Zemplén 123. sírjából adathatók, mely pedig a Kr. u. 1. század végére – 2. század elejére keltezhető. A legkésőbbi darabok a már említett szihalom-budaszögi, és a két hun kori temetkezésből napvilágot látott Kr. u. 4–5. századi pixisek.

RÓMAI BULLÁK, HENGERES AMULETTKAPSZULÁK

A római kori amulettkapszulák vagy bullák már a Kr. u. 2. században feltűnnek Pannoniában. A Kr. u. 3. századtól már több darab ismert, használatuk a római kor végéig követhető.¹¹⁷ Ezekbe az üregek kapszulákba vászonba csavart növényi részeket, vagy illóolajjal átitatott textildarabot helyeztek, mint az oroszlanászaj¹¹⁸ vagy például a koriander.¹¹⁹ A bullák aranyból, ezüstből és bronzból is készültek és ékszerként is funkcionálhattak. A rómaiak továbbá úgy tartották, hogy az arany megvédi a gyermekeket a rontástól¹²⁰, ezért anyaguk révén is amulettfunkcióval bírhattak.¹²¹ A római gyerekek a születésük vagy a névadási ceremónia napján kapták bulláikat. A fiúgyermek a 14–16 éves kortól váltak meg tőle, ekkor a bullájukat és a bí-

borszegélyű togát a házi istenek oltárára helyezték, ezzel jelképesen férfivá váltak. A lányok lehetséges, hogy a házasság, vagyis a nővé/asszonnyá válás után váltak meg tőlük, habár felnőtt nők sírjaiból is kerülnek elő nagy számban.¹²² A bullák a Kr. u. 2–4. század között megjelenő főként bronzból készült csüngők, melyek olykor tehát növény- és textilmaradványokat rejtenek. A hosszúkapszulák a Kr. u. 3. században voltak jelen Pannoniában és nagyrészt nemesfém-ből készültek. Az alapanyaguk és a kísérő leletanyag alapján a gazdagabb társadalmi réteg mellékletei közé tartoztak és feltételezhetően apotropaikus jelentéssel rendelkeztek, gyógyító és betegségmegelőző amulettkapszulaként használhatták őket.¹²³

¹¹⁵ Kölked–Feketekapu 85. sírjában két ezüstbulla is az elhunyt tárgyai közé tartozott (VIDA 2009, 263).

¹¹⁶ VIDA 2009, 268.

¹¹⁷ SZILÁGYI 2005, 151.

¹¹⁸ Az oroszlanászajról úgy tartották, hogy a szemmel verést tartotta távol vagy boszorkányüző tulajdonsága volt. A koriander inkább fűszernövényként volt ismert.

¹¹⁹ VIDA 2002, 183.

¹²⁰ „Az arany sokféle módon használható a gyógyításban, alkalmazzák sebesülteknél és gyerekeknél, hogy kevésbé legyenek kitéve a rontásnak” (PLINIUS 38, 25. 84).

¹²¹ SZILÁGYI 2005, 152–153.

¹²² SZILÁGYI 2005, 155.

¹²³ SZILÁGYI 2005, 157.

KITEKINTÉS: A VÖDÖRCSÜNGŐK

A vödör alakú csüngők széles körben elterjedtek számos kultúra körében a Fekete-tenger és Közép-Európa közötti területen a római császárkor időszakától.¹²⁴ Megjelennek a szarmata leletanyagban is, habár nem oly gyakorisággal, mint más csüngő típusok. E csüngők számos alapanyagból készülhettek, mint például: arany, ezüst, bronz, vas és csont, kő, alabástrom, valamint borostyán és üveg, habár az Alföldön csak vasból, bronzból és ezüsből készült darabok ismertek. Önálló csüngőként és egy „készlet” részeként egyaránt feltűnnek a szarmata leletanyagban.¹²⁵

A vödör csüngők belsejében olykor különféle színű száraz anyagokat találtak. Sokolova Mogila¹²⁶ egy gazdag temetkezésében napvilágot látott vödör csüngő falai közt például sárga anyagot jegyeztek fel, de ezenkívül még fehér szerves maradványokat is dokumentáltak más példányok esetében.¹²⁷ Sajnos archeometriai vizsgálatok nem készültek az anyagokról, így pontosan nem tudjuk meghatározni azokat. Érdekes azonban, hogy a pixisek belsejében is szintén több esetben festékanyagokat, egyéb szerves maradványokat észleltek.

Nem csak ebben rejlik a két tárgy hasonlósága. Szintén közös pont a vödör alakú csüngők és a pixisek között az alapanyag választás. Mint már említettem a vödör csüngők az Alföld területén fémből készültek, akárcsak a döntő többségben bronzból készített pixisek. E tárgyak sírbeli helyzete is és egyezik, mivel mind a két tárgy típust a testhez közel, csüngőként viselték, továbbá az is kitűnik, hogy a vödör csüngők is, csak gazdagabb női és gyermeksírokban jelennek meg. Mindazonáltal, a formai jegyek sem elhanyagolhatóak: mind a két tárgynál a hengeres forma a jellemző. A pixisekhez hasonlóan nem csupán a szarmata, hanem a többek között a Maroszentanna–Csernyahov- és Przeworsk-kultúra leletanyagában is képviseltetik magukat. A sok hasonló jegy ellenére, azonban akad egy fontos különbség is: a vödör alakú csüngők használata a Kr. u. 3. században – a pixisek fénykorában – megszűnik és csak a pixisek hanyatlásának idején kezdenek újra megjelenni, vagyis a Kr. u. 4. század végétől.¹²⁸ A hasonlóságok okán tehát felmerül a két tárgy közötti kapcsolat kérdése, valamint szembeötlő a két tárgy időbeli szétválása is.¹²⁹

ÖSSZEGRZÉS

Munkám során felgyűjtöttem a Kárpát-medencei szarmata *Barbaricum* területén előkerült pixiseket. Általános jellemzőik ismertetése mellett vizsgáltam a viseleti helyzetet, a temetkezési szokásokat és a funkciót is. Elemeztem a pixis kísérő mellékleteit, valamint tér- és időbeli elterjedését mind a Kárpát-medencében, mind pedig Európában.

A rendelkezésemre álló, eddig bemutatott adatok alapján úgy vélem, hogy a Kárpát-medence szarmata női és gyermektemetkezéseiben fellelhető pixisek a római hengeres amulettkapszulák mintájára terjedhettek el a szarmata elit körében. Hasonló darabok ismertek a szarmaták korábbi keleti szállásterületének sírjaiból is, de ezek főleg csontból és fából készült, egyszerűbb kivitelű darabok voltak. A Kárpát-medencébe való letelepedéssel fokozatosan kapcsolatba

kerültek a Római Birodalommal, ami anyagi kultúrájukra is hatással volt. Megfigyelhető, hogy a Kárpát-medence legkorábbi szarmata anyagában még csak néhány ilyen pixis van jelen, de a 2. századtól számuk nő és a 3–4. század időszakából adatolható a legtöbb példány. Magát a pixist már korábban is ismerték és használták más formában – mint azt a keleti tégelyek bizonyítják –, és a henger alakú darabok is univerzálisak lehetnek, de ezt a fémből készült, egységes motívumkinccsel rendelkező formát, melyet a testhez közel viseltek, római mintára vehette át többek között a szarmata népesség is. A forma nem köthető egy kultúrához sem, univerzálisnak számít, csupán a mögötte húzódó gondolati háttér változik. A temetkezések leletanyagát vizsgálva kitűnik, hogy többnyire gazdag mellékletű sírokból kerülnek elő,

¹²⁴ BĀRCĀ 2018, 37.

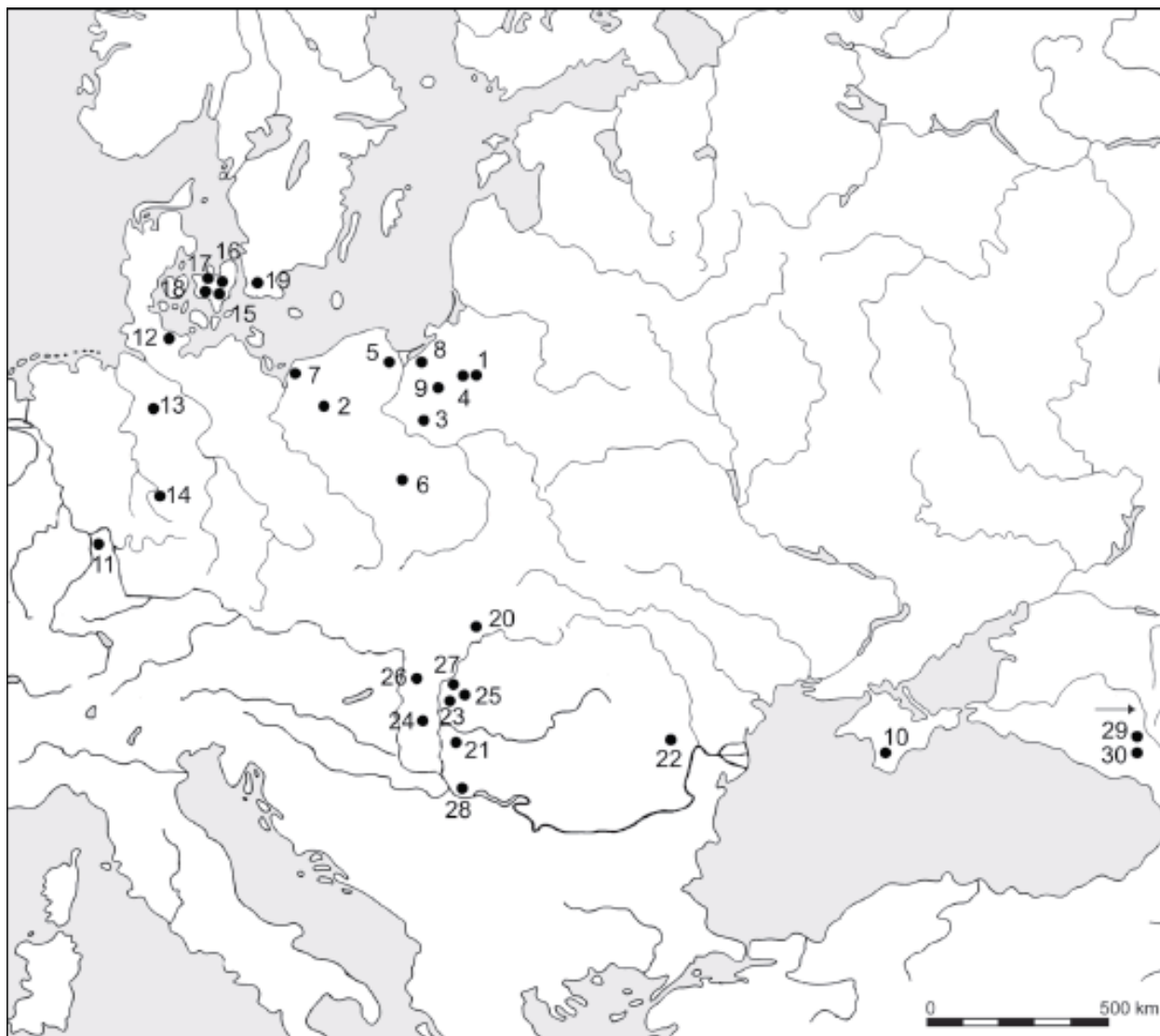
¹²⁵ BĀRCĀ 2018, 38.

¹²⁶ КОВПАНЕНКО 1986, 97, рис. 101. 1.

¹²⁷ BĀRCĀ 2018, 38.

¹²⁸ BĀRCĀ 2018, 40.

¹²⁹ Érdemes lenne egy részletesebb kutatása a két tárgycsoport kapcsolatán.

5. kép. A pixisek elterjedése Európában. 1: Babięta (Lengyelország); 2: Kalisz Pomorski (Lengyelország); 3: Krosno (Lengyelország); 4: Mojtyny (Lengyelország); 5: Pruszcz Gdański (Lengyelország); 6: Spicymierz (Lengyelország); 7: Stuchowo (Lengyelország); 8: Wekllice (Lengyelország); 9: Zwierzewo (Lengyelország); 10: Szevasztopol (Oroszország); 11: Lauffen (Németország); 12: Preetz (Németország); 13: Rebensdorf (Németország); 14: Wechmar (Németország); 15: Broskov (Dánia); 16: Himlingøje (Dánia); 17: Nordrup (Dánia); 18: Skovgårde (Dánia); 19: Balkakra (Svédország); 20: Zemplín (Szlovákia); 21: Lovrin (Románia); 22: Pădureni (Románia); 29: Alamyşik (Kirgizisztán); 30: Suttu Bulak (Kirgizisztán)

Fig. 5. Spread of pyxides in Europe. 1: Babięta (Poland); 2: Kalisz Pomorski (Poland); 3: Krosno (Poland); 4: Mojtyny (Poland); 5: Pruszcz Gdański (Poland); 6: Spicymierz (Poland); 7: Stuchowo (Poland); 8: Wekllice (Poland); 9: Zwierzewo (Poland); 10: Sevastopol (Russia); 11: Lauffen (Germany); 12: Preetz (Germany); 13: Rebensdorf (Germany); 14: Wechmar (Germany); 15: Broskov (Denmark); 16: Himlingøje (Denmark); 17: Nordrup (Denmark); 18: Skovgårde (Denmark); 19: Balkakra (Sweden); 20: Zemplín (Slovakia); 21: Lovrin (Romania); 22: Pădureni (Romania); 29: Alamyşik (Kyrgyzstan); 30: Suttu Bulak (Kyrgyzstan)

amit a számos ezüst- és bronztárgy, valamint a nem mindennapi viseleti tárgyak és mellékletek jeleznek, melyek egy gazdagabb társadalmi réteghez köthetők. Figyelembe véve a pixisek alapanyagát és azt, hogy nem jellegzetes elemei a temetkezéseknek,

szintén arra tudunk következtetni, hogy egy „tehetősebb” csoporthoz kapcsolhatók.

A Kárpát-medencei pixisek eddigiekben bemutatott jellemzőit figyelembe véve két funkciót feltételezek: egy hétköznapi, mint a piperekészlet

része¹³⁰ – például a festék tartalmú pixisek¹³¹ – és egy szakrálist, mint a hiedelemvilághoz köthető tárgy, mely apotropaikus tartalommal bír, illetve amulettek tárolására szolgál, kultikus tárgyak kísérik és/vagy belsejében gyógynövények, amulettek vannak. A Kárpát-medencei szarmata *Barbaricum*-ban a pixiseket gyakran kultikus tárgyak kísérik, melyek közül a leggyakoribbak a csengők, kagylók/csigák és egyéb csüngőtípusok. Ezeket általában a pixisekkel együtt az övcsüngőn helyezték el. Min-

denképp hangsúlyozandó azonban, hogy számolnunk kell területi, lokális eltérésekkel és azzal, hogy nem minden egyes csoport esetében hordozhatott ez a tárgy azonos jelentéstartalmat. A lokális eltérésre jó példa a Bánság térsége, ahol a pixisek kimagasló számban vannak jelen a többi területhez képest. Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy egy mindennapi tárgy egyes elemekkel kiegészülve akár új funkciót nyerhet.

KATALÓGUS

1. Csehfalva / Češko Selo (Szerbia) (4. kép 1)

Sír: A leletkörülmények ismeretlenek. Böhm Lénárt jutott hozzá a falu határából származó leletanyaghoz.

Leletek: 1. Bronz-pixis. 2. Számszeríj fibula. 3. Korong fibula. 4. Ezüsthuzalból készült zárt karika. 5. Ezüsthuzalból készült zárt karika töredéke. 6. Bronzdrót darab. 7. Fül nélküli csésze.

Pixis: Vékony bronzlemezéből készült, hengeres pixis.¹³² M.: 3 cm, átm.: 5 cm.

Datálás: Kr. u. 3. század.

Irodalom: PÁRDUCZ 1931, 76.

2. Derecske-Kösely, Tekerés II. (Hajdú-Bihar megye) (4. kép 2; 6. kép)

Sír: A vázból valószínűleg a bolygatás miatt, csupán néhány hosszúcsont-töredék maradt meg. Az elhunyt D–É tájolású téglalap alakú, egyenes falú sírgödörben feküdt. Árokkeretes sír.

Leletek: 1. Bronzpixis. 2. Üveggyöngyök. 3. Kerámiaedény.

Pixis: vékony bronzlemezéből készült, hengeres pixis.¹³³ M.: 3,5 cm, átm.: 5 cm. Helyzete a sírban ismeretlen. Alja és fedőlapja hiányzik. Forrasztással készült. Testén egy bronz, sodrott függesztő karika figyelhető meg.

6. kép. Bronzpixis Derecske-Kösely, tekerés II. lelőhelyről (közöletlen)

Fig. 6. Bronze pyxis from site Derecske-Kösely (unpublished)

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: Közöletlen.

3. Endrőd-Szujókereszt 27. sír (4. kép 3) (Békés megye)

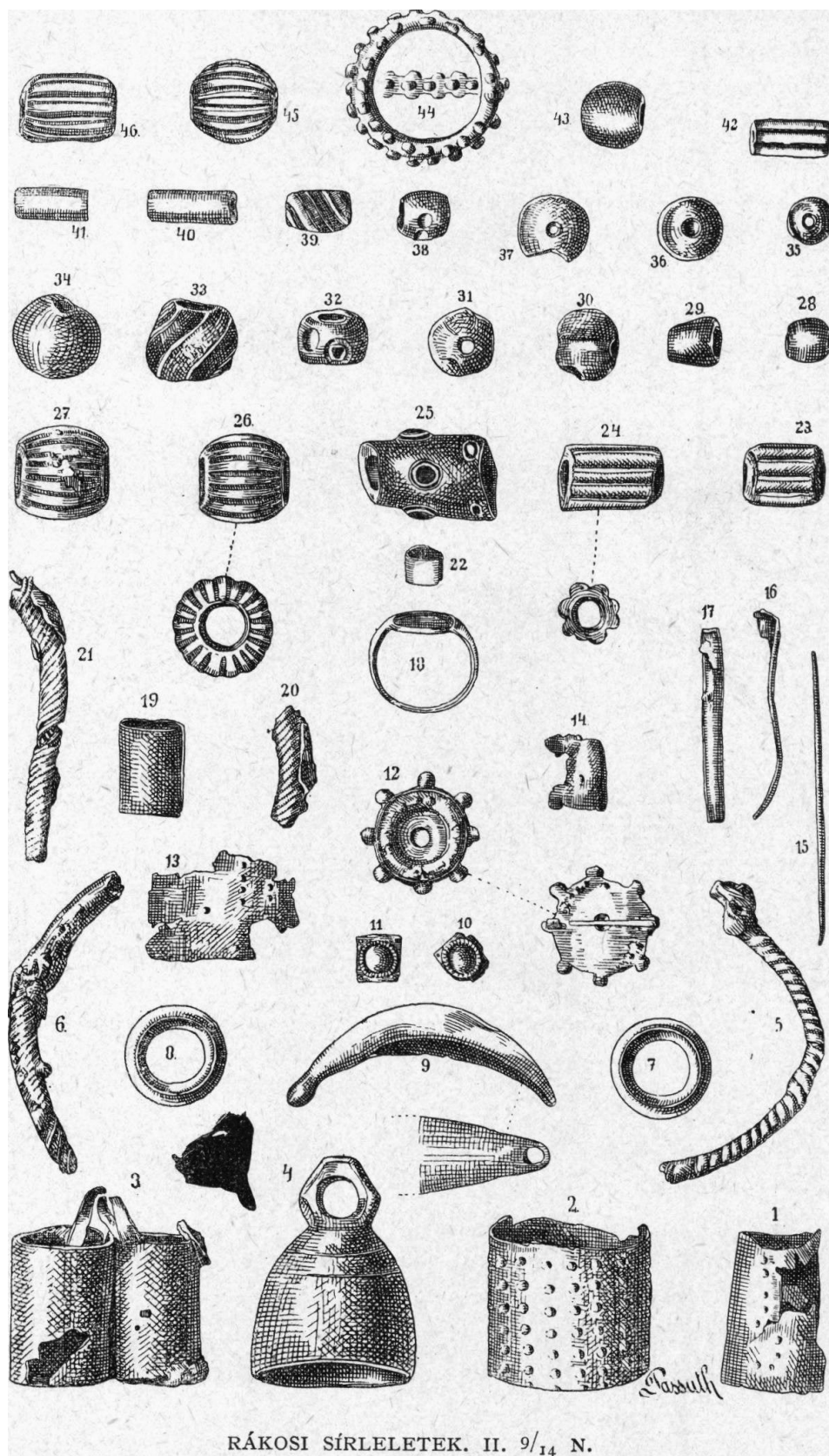
Sír: Női (*adultus* korú), háton fekvő, nyújtott csontváz, bolygatatlan temetkezés. A fej a bal kulcsontra billen. Karok a test mellett, nyújtva, a lábak egymás mellett, nyújtva helyezkednek el.

¹³⁰ Kimondottan kozmetikai célra használhatták az Óföldrék-Ürmös II. 221. sírjának kék festéket tartalmazó tégelyét. Ezt támasztja alá az is, hogy a bokák közelében egy ép tükrrel fedve került elő (GULYÁS 2014, 55). Az ép tükröket ugyanis a lábak melletti ládikába helyezték és piperecikként tartjuk számon (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993, 16).

¹³¹ Ebben az esetben is felmerülhet a kultikus jelleg, a csak fehér és piros festékeket tartalmazó pixiseknél. A színekhez is társulhatott szimbolikus jelentés?

¹³² A tárgyról sajnos, semmilyen képet, fotót nem közöltek, így nem tudok részletes leírást adni, csupán a szerző általi rövid jellemzésre támaszkodhatok.

¹³³ Jelenleg archeometriai vizsgálatra vár, így még nem került sor a tárgy restaurálására. Terepi dokumentációból származó fotók készültek csak a tárgyról.

7. kép. Hatvan–Budapest közti vasútvonal leletgyűjtése (HAMPEL 1894, 266)
 Fig. 7. Find context of the railway line between Hatvan and Budapest (HAMPEL 1894, 266)

Tájolása D–É. Kissé trapéz alakú, lefelé szűkülő, D–É tájolású sírgödör.

Leletek: 1. Háromsoros gyöngynyaklánc: kalcium, kagyló és üveggyöngyökből. 2. Bronz emailos korongfibula. 3. Bronzkarika, a nyaklánc összefogására. 4. Bronz huzaltöredék. 5. Gyöngyök: 56 szem, fehér- és aranyozott fehér üveggyöngy. 6. Bronz övkarika. 7. Öv díszítése és az övecsüngő: gyöngyök: zöld és fehér, lila piros üveggyöngyök, gömbös töredeztett hegyikristály, kék –és piros millefiori üveg, zöldes fekete, fehér színű millefiori üveggyöngy, zöld millefiori üveggyöngy. 8. Az öv gyöngyei között csengő. A csengő függesztő szálainak gyöngyei fehér üveggyöngyök voltak. 9. Félgömb alakú, bordázott átfúrt veret. Belsejében gömbös bronzgyűrű. A darabokat másodlagosan csengőnek használták. 10. Vastű. 11. Bronz-pixis. 12. Vaskés. 13. Bikónikus orsógomb. 14. Kacsa alakú, öntött bronzcsüngő, hátán függesztő füllel. 15. A ruha alsó szegélyét díszítő gyöngyök: 257 darab, fehér, piros, zöld, narancssárga, kék üveggyöngyök. 16. Korongolt, egyfülű, barnásszürke bőgre.

Pixis: Vékony bronzlemezéből készült, hengeres alakú pixis. M.: 4 cm, átm.: 2,6 cm. A bal lábszárnál került elő, az övecsüngőn lehetett. Oldal-és fenéklemeze is bronz, míg kör alakú fedőlemeze vasból készült, melyet a közepén átfúrtak. Belsejében fehér festékmaradványt észleltek. A festékmaradványok felett famorzsalékot is dokumentáltak, ami valószínűleg a pixis fadugójának maradványa lehet. Díszítetlen.

Datálás: Kr. u. 2. század második fele.

Irodalom: VADAY–SZÖKE 1983, 79–132.

4. Hatvan-Budapest közti vasútvonal¹³⁴ (Heves megye) (4. kép 4; 7. kép)

Sír: A sírokról csupán annyi információ maradt meg, hogy kb. 60 cm mélyen jelentkeztek.¹³⁵

Leletek: 1. Kagylós csüngő: egy sodronnyal összefűzött két *Cypraea* kagylóból készült. 2. Kagylós

csüngő: sávós bíborcsiga, melyen egy karika van áthúzva. 3. Bronzkarika, melyet három sorba rakott bütykök és madár féle idom díszíti. 4. Agyagedény. 5. Pixis: 3 darab. 6. Bronz harangcsüngő. 7. Sodrott karperec. 8. Gyűrű. 9. Fibula töredék. 10. Két darab trébelt, négyszögletű aranylemezke. 11. Bronz korongfibula. 12. Bronzpálca.¹³⁶ 13. Bronzlemez töredék. 14. Bronz pecsétgyűrű. 15. Gyöngyök: zöld, kék, fehér üveggyöngyök, karneolgyöngyök, borostyángyöngyök.

Pixis: Vékony bronzlemezéből készült, hengeres alakú pixis. Két füllel látták el, amelyek töredékesen maradtak csak meg. Alja részben levált. A fenéklemez szélén és a hengeres rész alján forrasztás nyomai láthatók. Testét apró, kerek/lencse formájú trébelt minta díszíti.

Datálás: Kr. u. 1–2. század.

Irodalom: HAMPEL 1894, 263, I. tábla 5, 6, 6a, II. tábla 2–3.

5. Hunedoara Timișană / Németságipusztá 3. sír (Románia) (4. kép 5; 8–9. kép)

Sír: Női, 17–25 körüli (*adultus* korú), háton fekvő, nyújtott csontvázas temetkezés. Nem bolygatott. ÉNY–DK tájolású. A fej DK-nek néz. Koporsós temetkezés. A sírgödör négyszögletes, lekerekített sarkú, amely a hosszanti- és az északi rövid oldalán lépcsős kialakítású.

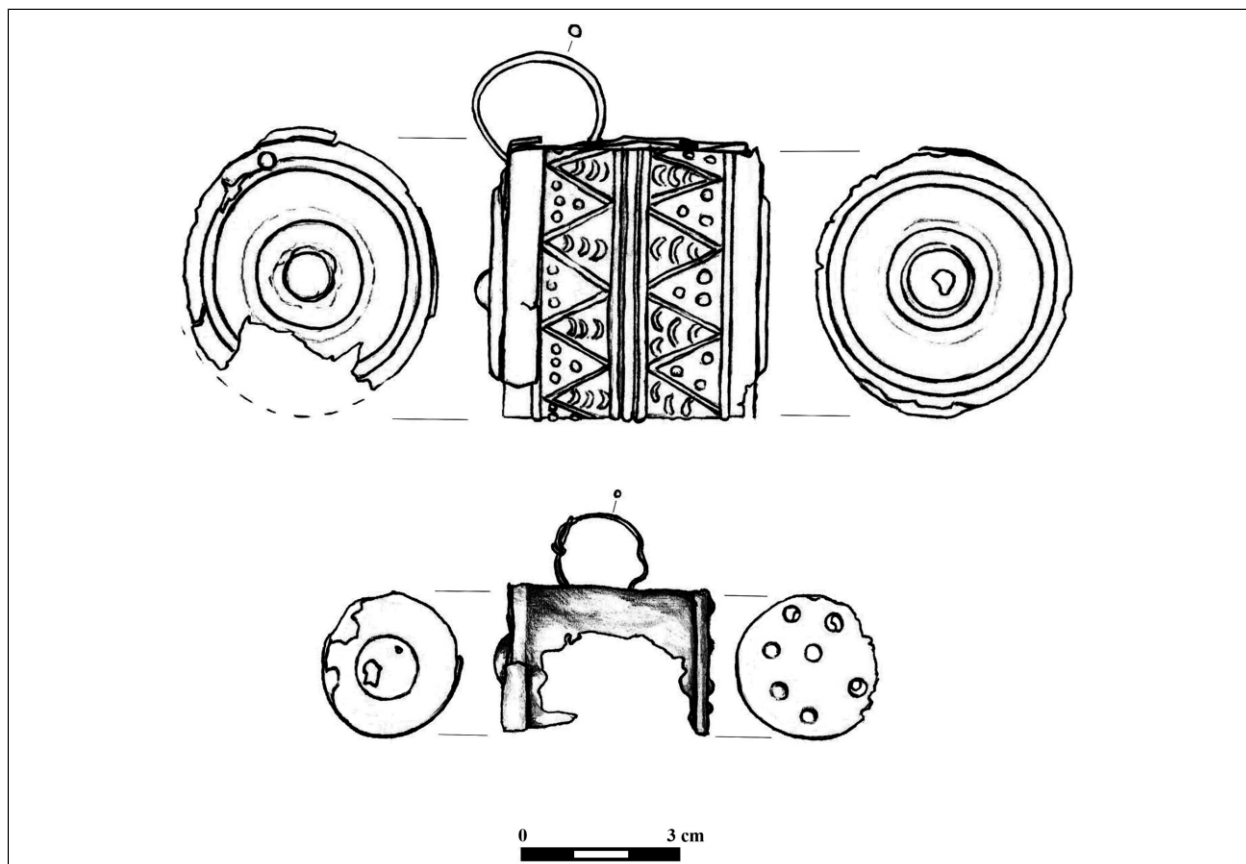
Leletek: 1. Két darab ezüst huzalfülbevaló. 2. Gyöngy, 520 db. 3. Vaskarika töredéke. 4. Egy üvededény darabjai. 5. Bronz fibulatöredék. 6. Ezüst korongfibula. 7. Bronz-pixis. 8. Bronz-pixis. 9. Aranyozott bronzkapocs. 10. Vaskapcsok (koporsókapcsok).

Pixis 1: Bronzlemezéből készült, hengeres alakú pixis. M.: 5,6 cm. Alaplap átm.: 5 cm. A sípcsontok között a térd alatt került elő. Fedél átm.: 5,3 cm. Testlemez vastagsága: 1 mm. A sípcsontok között a térd alatt helyezkedett el, a másik pixis mellett, szintén ebben a sírban talált pixis mellett. 3 darabból áll: test, alj, fedél.

¹³⁴ A lelőhely tárgyainak ismertetését nehezítette, hogy csupán csak Hampel József leírása van a temetőről és annak anyagáról, így teljes körű szemléltetése az anyagnak hiányosságokat hagy maga után, különös tekintettel az anyagra és a méretekre.

¹³⁵ A sír és leletanyaga a hatvani vasúti munkálatok során látott napvilágot. A rákosi vasúti állomás váltótorony munkálatai során a Hatvan felé eső szakaszon, „barbár sírokra akadtak a munkások”, ahogy Hampel József írta. A vasúti szakaszmérnök gyűjtötte össze a leletanyagot és szolgáltatotta be a Nemzeti Múzeumnak.

¹³⁶ Ponceoló pálca felének nevezi meg Hampel.

8. kép. Hunedoara Timișană 3. sírjának pixisei. 1: I. számú pixis; 2: II. számú pixis (BĂRCĂ 2017, 117)
 Fig. 8. Pyxis of the 3rd grave of Hunedoara Timișană. 1: Pyxis No. I; 2: Pyxis No. II. (BĂRCĂ 2017, 117)

Teste bronzlemezből van, melyet forrasztással erősítették össze, csakúgy, mint kerek alapját a testhez. A bronz levehető fedőlemezt egy bronzkarikával rögzítették a testhez. Ezen felül, még egy rögzítési pont lehetett, melyet a pixis testén lévő nyílás támaszt alá. A testet domború geometrikus és pontkörös minta díszíti. Belsejében két darabot/maradványt találtak.

Pixis 2: Vékony bronzlemezből készült, hengeres alakú pixis. M.: 4,2 cm, átm.: 2,71 cm. Testlemez vastagsága: 1 mm-nél vékonyabb. A sípcsonkok között a térd alatt került elő. 3 részből áll: a testből, a kör alakú alaplemezből és levehető fedélből, ami bronzhuzallal rögzül a testhez. A hengeres testen pontkörös díszítés található. Belsejében fehér festékmарadványt észleltek (4. kép).
 Datálás: Kr. u. 3. század második harmadának közepe.

Irodalom: BĂRCĂ 2017, 101–123.

6. Hunedoara Timișană / Németságipuszta 7. sír (Románia) (4. kép 5; 10. kép)

Sír: 4–5 éves gyermek (*infans* I. korú). A váz megmaradt kevés csontjából – koponya és a gerincoszlop – arra következtethetünk, hogy háton fekvő, nyújtott csontvázas temetkezés lehetett. ÉÉNy–DDK tájolású, fejjel ÉÉNy-nak néz. A sírgödör négyszögletes, lekerekített sarkú, melynek alján elszórtan fehér mészkő/kréta por maradványait észlelték.

Leletek: 1. Bronzfibula.¹³⁷ 2. Ezüst nyakpercc. 3. Ezüstkarika. 4. Vaskapocs töredék. 5. Vastárgy töredék. 6. Vas-pixis. 7. Gyöngyök (169 db).

Pixis: Vas, hengeres testű pixis. M.: 2,7 cm, átm.: 3,3 cm. A sír DK-i végében látott napvilágot. A váz bal oldalán, az alsó lábszár külső felénél került elő. 3 részből áll: a hengeres vaslemez testből és a két kör alakú fedél/aljlemezről. Sajnos csak az egyik körlemez maradt meg, így

¹³⁷ Négyszögletes átmetszetű, ívelt hát, részben megőrződött lábrész.

nem tudni melyik lehetett a fedél, és melyik az alaplap. A testen és a megmaradt körlemezen található egy nyílás, mely valószínűleg a két rész – azaz a fedél és a test – összekötésére szolgált. A részeket forrasztással rögzítettek. Rossz megtartása miatt a díszítése is sérülhetett, ugyanis csak egy lencse/kör lakú dísz található a test felső részén, egy helyen. Belsejében azonosíthatatlan szilárd anyag maradt meg.

Datálás: Kr. u. 3. század második harmada.

Irodalom: BĂRCĂ 2017, 101–123.

7. Kecskemét-Máriavárosi téglagyár (Bács-Kiskun megye) (4. kép 6)

Sír: A sír részletei ismeretlenek. Ma szórványként kezeljük a lelőhely anyagát.¹³⁸

Leletek: 1. Különféle színű és alakú üveggyöngyök.

2. Doboz alakú bronzcsüngő. 3. Bronz-pixis.

4. D-alakú vascsat, a szíjszorító lemez egy részével. 5. Vascsat. 6. D-alakú vascsat, a szíjszorító lemez egy részével. 7. Bronz karperec, melynek a két vége kígyófejet ábrázol. 8. Bronz huzalkarperec. 9. Bronz huzalkarperec, megvastagodó végekkel. 10. Két darab lapos orsókarika. 11. Csonkakúp alakú orsógomb. 12. Szürke orsókarika, bekarcolt vonaldíszsel. 13. Két darab kettős csonkakúp alakú orsógomb. 14. Lapos orsókarika. 15. Egyenes vaskés. 16. Egyenes vaskés. 17. Bronzfibula. 18. Bronzfibula. 19. Vasfibula. 20. Öt darab bronzfibula. 21. Különböző alakú és színű „dísz tárgyak”. Két vékony, bronz- vagy ezüstlemez közt, mészszerű anyag. Az egyik felső lemezen trébelt díszítés található. 22. Érmék: Vespasianus, Gallienus és Antoninus Pius.

Pixis: Bronzlemezből készült, henger alakú pixis. M.: 4,3 cm, átm.: 4,5 cm. A két oldalél találkozásánál, sodrony bronzkarika rögzíti az elemeket. A fenéklemezt ráhajlították a testet alkotó henger alsó felére. A fedél nincs ráerősítve a testre. A testen és a fenéklemezen egyaránt rátett gömbös díszítés figyelhető meg háromszög alakban.

Datálás: Kr. u. 3. század.

Irodalom: PÁRDUCZ 1931, 128–129.

9. kép. Hunedoara Timișană 3. sírjának pixisei. 1: I. számú pixis; 2: II. számú pixis (BĂRCĂ 2017, 118)

Fig. 19. Pyxis of the 3rd grave of Hunedoara Timișană.

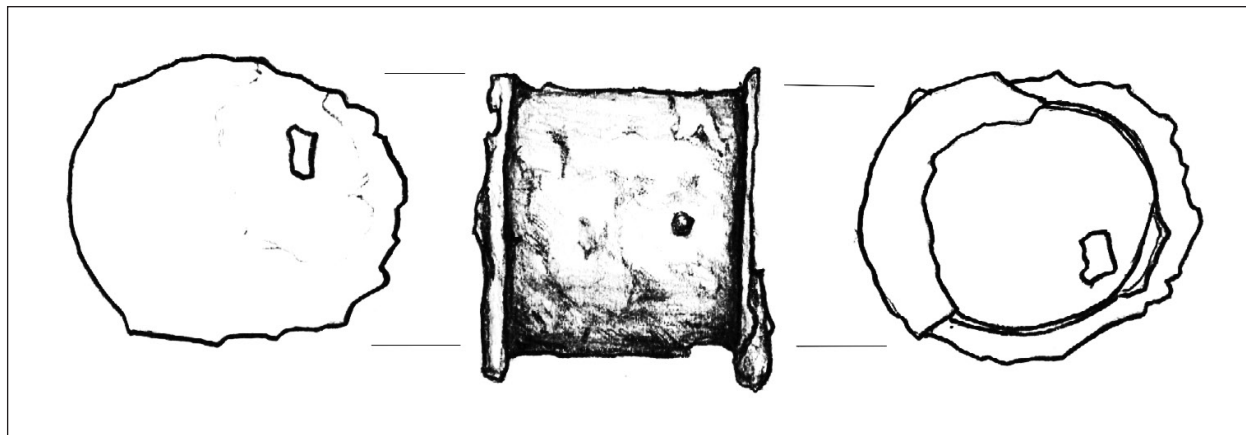
1: Pyxis No. I; 2: Pyxis No. II. (BĂRCĂ 2017, 118)

8. Kiskundorozsma-subasa 26/78. 121. sír (Csongrád megye) (4. kép 7; 11–12. kép)

Sír: Női (*adultus* korú), háton fekvő nyújtott csontvázazs temetkezés. A váz tájolásáról nincs adat. A sírgödör É–D tájolású, téglalap alakú, mely az északi felénél kiszélesedik.

Leletek: 1. Karneolgyöngyökből álló nyaklánc. 2. Féltorques. 3. Bronz-pixis. 4. Lábkörnyéki (nadrágvarrás) gyöngyök. 5. Számszerű fibula. 6. Kardisz elemei a jobb alkaron: alapja kalcedongyöngyökből álló karkötő, melyre: ovális bronzkarika, hurkos záródású bronzhuzalra fűzött kauri kagyló, festett mintás üveggyöngyök, gyűrű alakúra meghajlított bronzlemez,

¹³⁸ Kada Elek végzett ásatást a lelőhelyen – mely egy temetőrészlet volt –, azonban az anyag legnagyobb része szórványként került be a Nemzeti Múzeumba. A későbbiekben, mivel a temetőből származó anyag nem volt sironként elkülönítve, a tárgyak összekeveredtek és szétválasztásuk ma már nem lehetséges, így szórványként kezelik a leletanyagot.

10. kép. Hunedoara Timișană 7. sírjának pixise (BĂRCĂ 2017, 118)
 Fig. 10. Pyxis of the 7th grave of Hunedoara Timișană (BĂRCĂ 2017, 118)

törött palástú, nyelvnélküli bronzcsengő¹³⁹ volt felfűzve. Két téglalap átmetszetű, egyenes záródású bronz karperec. 7. Kardísz elemei a bal alkaron: két hordó alakú mézskögyöngy, gyöngyök: festett üveg-és lecsapott sarkú karneol, bronzkarikára fűzött borostyán, bronzhuzalból hajlított spirál két darabja, bronzkarikára fűzött szkíta nyílhegy, bronzcsengő.

Pixis: Vékony lemezből álló, henger alakú pixis. Az elhunyt bal karja mellett volt a sírban. Oldalát és tetejét is bronz huzal fogja össze. A testen préselt díszítés található: X-alak, melyet háromszögre oszt, a perem alatt és a test alsó részén körbefutó vonallal párhuzamos középső vonaldísz. Minden második háromszöget, annak mindegyik sarkában egy kör alakú rátét díszít.

Datálás: Kr. u. 4. század 2. fele.

Irodalom: BOZSIK 2003, 97–106.

9. Kisújszállás-Porosállás (Jász-Nagykun-Szolnok megye) (4. kép 8)

Sír: Női sír, D–É tájolással, 150 cm mélyen. További adat nincs a vázról, sem pedig a sírgödörrel.

Leletek: 1. Vörös tál, *terra sigillata* utánzat. 2. Kettős csonkakúp alakú orsógomb. 3. Aláhajtott lábú bronzfibula. 4. Bronz, huzalkarperec pár. 5. Vaskés töredéke, fa nyéllal. 6. Gyöngyök: karneol-és üvegyöngyök. 7. Bronz-pixis töredéke. 8. Bronztörmelék.

Pixis: Vékony lemezből készült, hengeres alakú pixis. A tárgy részletes leírása annak töredékes állapota miatt sajnos nem lehetséges.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: PÁRDUCZ 1931, 43–44; PÁRDUCZ 1950, 26, LXXIII. tábla 10; VADAY 1989, 247–248, 47. tábla 2, 5.

10. Lovrin (Románia) (4. kép 9)

Sír: összesen két sír került elő a lelőhelyről. Mind a két sírnál ismeretlenek a leletkörülmények. Az egyik sír anyaga 1970-ben került a Nemzeti Múzeumba Török János ajándékaént. A másik sír anyaga ismeretlen.

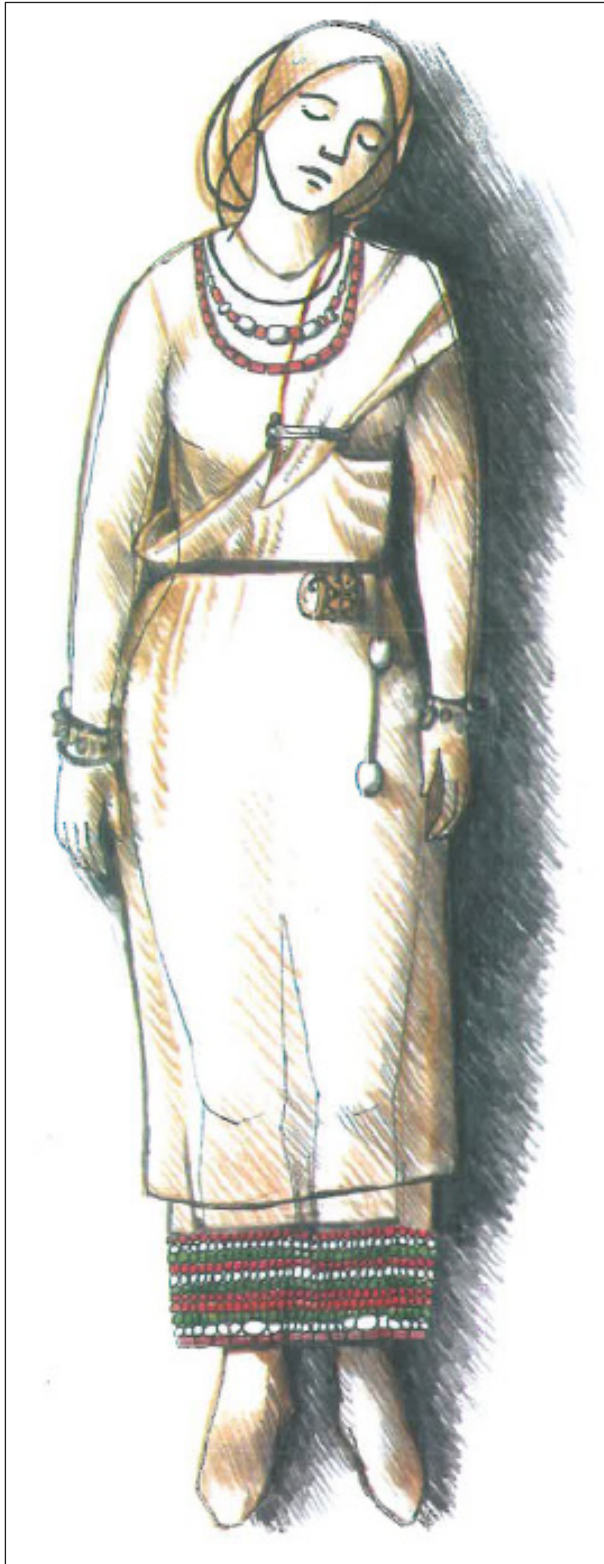
Leletek: 1. Bronz huzalkarperec. 2. Bronz huzalkarperec töredéke. 3. Aláhajlított lábú bronzfibula. 4. Bronzgyűrű. 5. Lemezes fibula tűtartó tokja bronzból és a lemez töredéke. 6. Bronz-pixis. 7. *Cypraea* kagyló töredéke. 8. Két darab agyag orsógomb. 9. Torques két részből: az egyik rész csavart bronzhuzal; a másik rész gyöngysor, ami a bronz torquesre volt függesztve. A gyöngysor gyöngyei: 46 üvegyöngy (kék, fehér, zöld) és 2 hengeres borostyángyöngy.

Pixis: Vékony bronzlemezből készült, hengeres alakú pixis. Töredékes, fedele hiányzik. Forrasztással rögzítették az elemeket. Díszítetlen.

Datálás: Kr. u. 3. század.

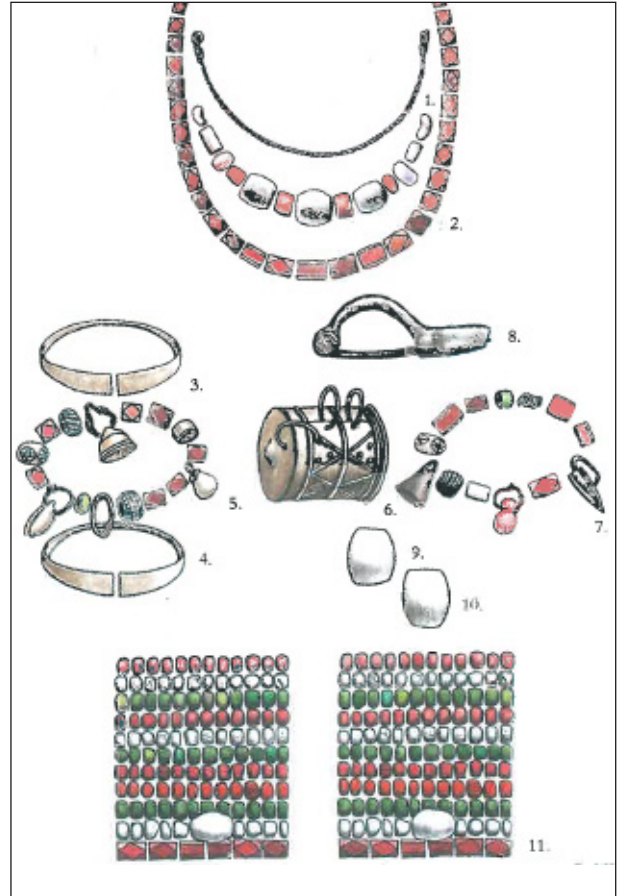
Irodalom: PÁRDUCZ 1950, 149, LXIX. tábla 8.

¹³⁹ A csengő eredeti függesztő füle letört, ezért a palástot lyukasztották át és azon húzták át a felfüggesztésre szolgáló bronz huzalt.

11. kép. Kiskundorozsma-Subasa 121. sír rekonstrukciós rajza
(BozSIK 2003, 103)

Fig. 11. Reconstruction drawing of the 121st grave of
Kiskundorozsma-Subasa (BozSIK 2003, 103)

12. kép. Kiskundorozsma-Subasa 121. sír leletei.
1: Torques; 2: Gyöngynyaklánc; 3-4: Karpercek;
5: Karkötő (bal kéz); 6: Bronzpixis; 7: Karkötő (jobb kéz); 8:
Számszerij fibula;
9-10: Mészkögyöngyök; 11: Lábkörnyéki nadrágkivarrás
(BozSIK 2003, 103)

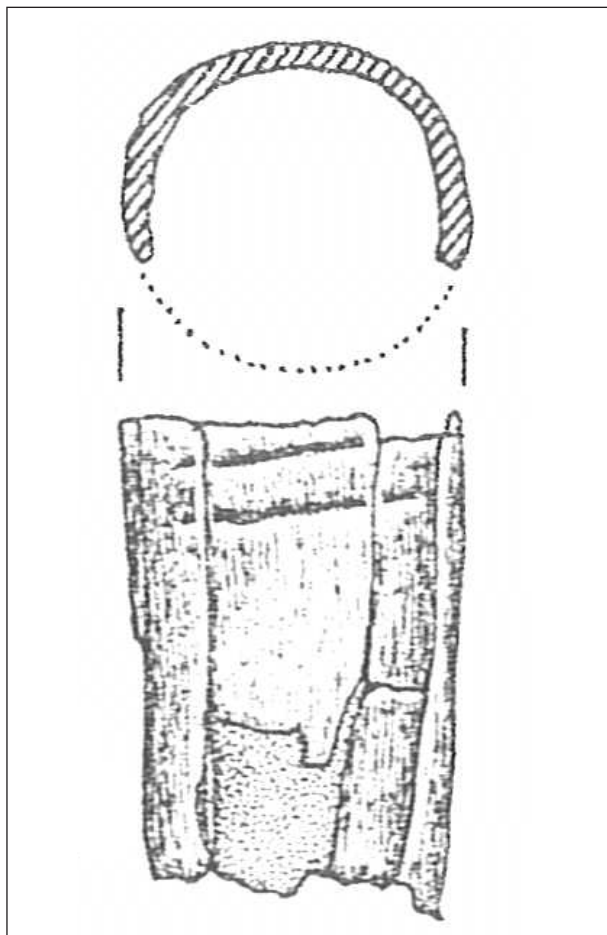
Fig. 12. Findings of the 121st grave of Kiskundorozsma-
Subasa. 1: Torques; 2: Pearl necklace; 3-4: Bracelets;
5: Bracelet (left hand); 6: Bronze pyxis; 7: Bracelet (right
hand); 8: Crossbow fibula; 9-10: Limestone beads;
11: Beads at the legs (BozSIK 2003, 103)

11. Madaras-Halmok 622. sír (Bács-Kiskun megye)
(4. kép 10; 13. kép)

Sír: Női, háton fekvő nyújtott csontvázaz, bolygatlan temetkezés. A koponyát a föld szétnyomta. Tájolása: D-É. A sírgödör, hosszú, keskeny, téglalap alakú.

Leletek: 1. Kerek emailos fibula. 2. Bronz térdfibula. 3. Csont-pixis töredéke. 4. Gyöngyhímezés: 53 db gyöngy. 5. Kézzel formált, fazék alakú agyagedény.

Pixis: Csontból faragott, hengeres alakú pixis. M.: 2,7 cm, átm.: 1,9 cm. A jobb könyök és bordák

13. kép. Madaras–Halmok 622. sírjának fapixise (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 318)

Fig. 13. Wood paxis of the 622nd grave of Madaras–Halmok (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 318)

között helyezkedett el. A test egy része, valamint az alsó-és fedőlemeze is hiányzik. Egyik peremének egy rövid szakaszán kettős bekarcolt díszítés található.

Datálás: Kr. u. 2. század vége.

Irodalom: KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 164, 318. tábla 122.

12. Nagykörű, Marsó Péter tanya (Jász-Nagykun-Szolnok megye) (4. kép 11; 14. kép)

Sír: A leletkörülmények nem ismertek. Beszolgáltatás útján kerültek a sír tárgyai a Nemzeti Múzeumba.¹⁴⁰

Leletek:¹⁴¹ 1. Egy zabla osztott bronzgombja. 2. Osztott bronzgomb, ami egy ló tartószíjhoz tartozik. 3. Egy bronzpaxis darabja. 4. Négy bronzspirál 5. Bronzkarkötő felfelé kunkorodó végekkel. 6. Két osztott bronzfüggő, ami egy felcsavart végű bronzkarikán lógnak. 7. Egy hasonló, de nagyobb függő. 8. Bordázott aranyfóliás gyöngy. 9. Arany lunula, kék berakással. 10. Fehér üvegdarab. 11. Zöldes-fehér üvegdarab, aminek a széle oválisan van letörve. 12. Kettős csontakúp formájú, szürkés-barna orsógomb. 13. Gyöngyfüzér karneolgyöngyökből, aranyozott, bordázott üveggyöngyökkel, zöld üveggyöngyökkel és mészberakásos üveggyöngyökkel. 14. Téglavörös, korongolt kancsó 15. Kézvel formált edény. 16. Téglavörös, kézvel formált edény. 17. Bronzfibula (La-Tène II).

Paxis: Vékony bronzlemezből készült, hengeres formájú paxis. Törédezkes állapota miatt sajnos a méreteinek a megállapítása és a tárgy részletes leírása nem lehetséges, továbbá sírban lévő helyzete sem ismert.

Datálás: Kr. u. 1–2. század.

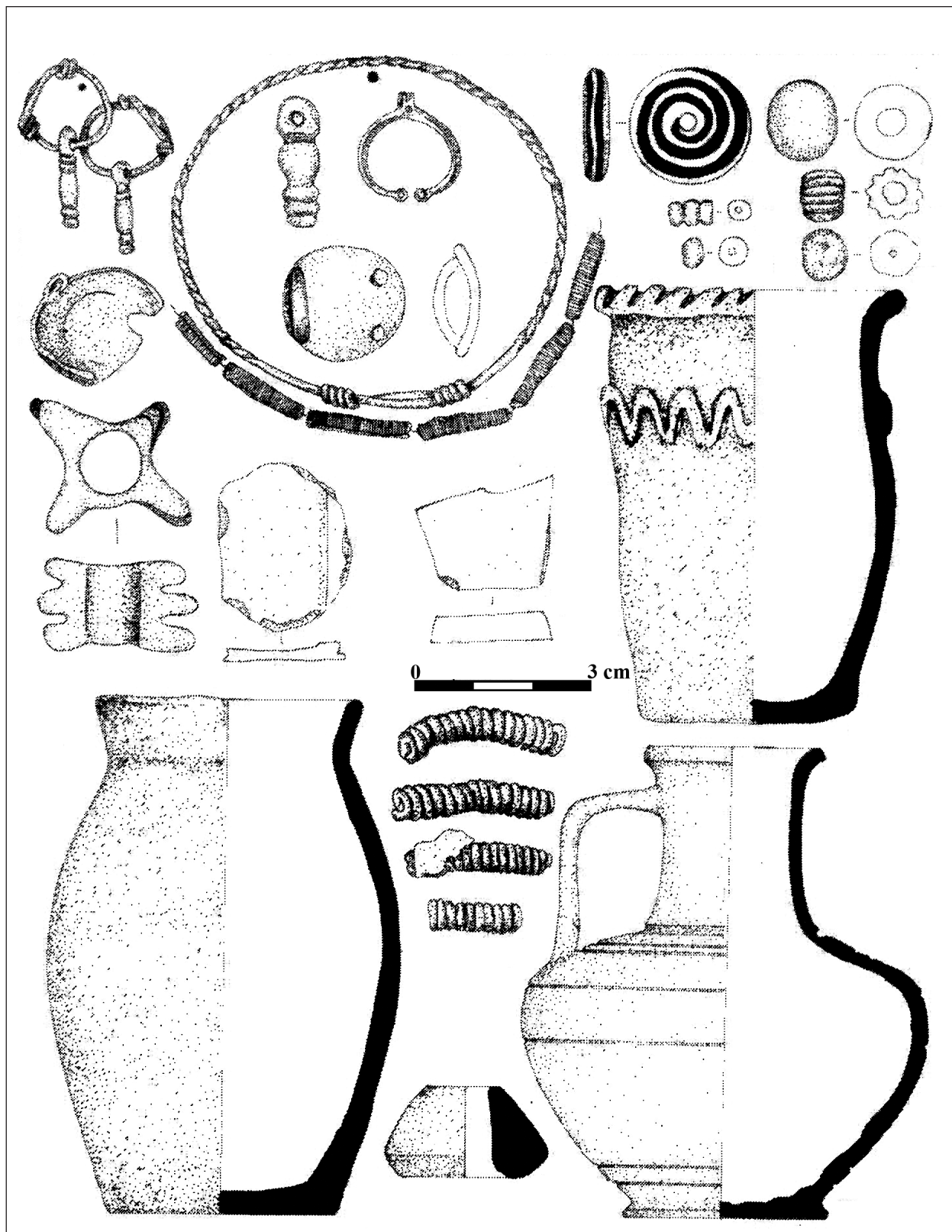
Irodalom: PÁRDU CZ 1931, 46; PÁRDU CZ 1941, 19–20; VADAY 1989, 259.

13. Óföldreák–Ürmös II. 221. sír (Csongrád megye) (4. kép 12; 15–17. kép)

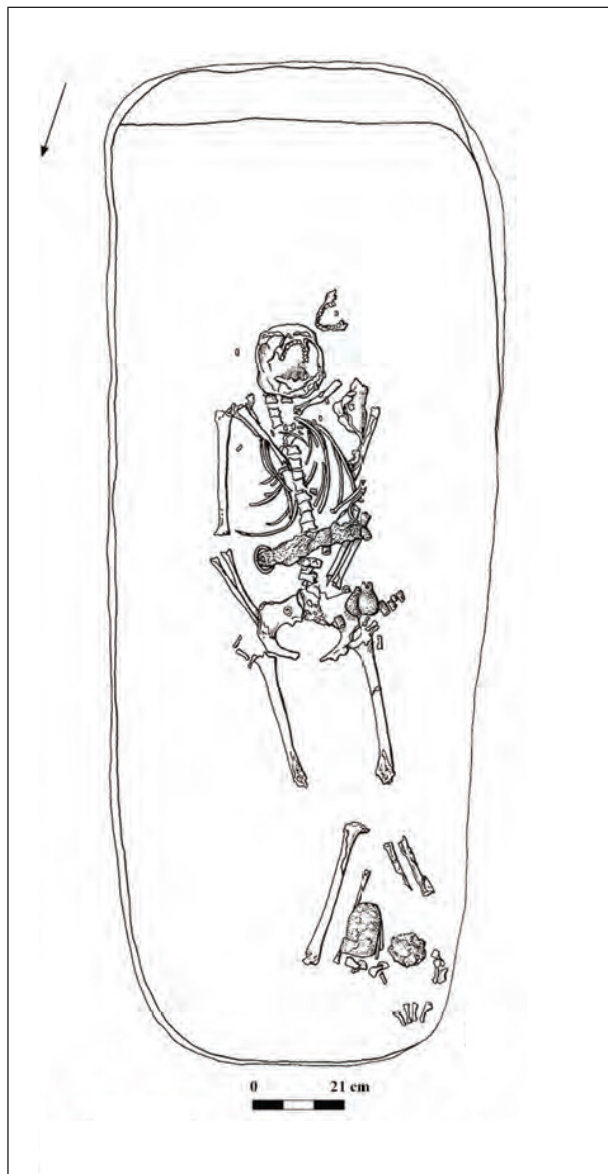
Sír: 20–22 év körüli (*adultus* korú) női sír. A váz a rablásokkor került másodlagos helyzetbe, a sír középtengelyétől eltérő irányban helyezkedett el. A koponya hátrafordulva, az alsó állkapocs a koponya felett került elő. Mindkét kézfejet a medencére fektették. A két lábszár bolygatott helyzetű. A váz tájolása DK–ÉNy. Bolygatott sír.

¹⁴⁰ 1931-ben a lelőhelyről Eperjessy Zoltán dr. körorvos egy sírból még egy edényt szolgáltatott be a Nemzeti Múzeumba. Elmondása szerint a csontváz mellkasán feküdt.

¹⁴¹ A lelőhely több korszakból tartalmaz leleteket. Kerámiatárgyak, amik a Gáva-kultúrához tartoznak és szkíta edények, melyek Párducz Mihálynál kerültek elő és szarmata leletekként lettek publikálva. Továbbá, a leletanyag tartalmaz egy La-Tène-fibulát, amit szintén nem lehet a szarmata leletegyütteshez besorolni. Kőhegyi Mihály az 1–6-os számú mellékleteket, nem a szarmata népesség hagyatékának tartotta, míg a La-Tène-fibulát ide sorolta. A Kaukázusban az egyes típus, a kettes és hatos számú tárgyak az Alföldön szarmata leletanyagának minősülnek, így tehát nem zárhatóak ki az értékelésből (VADAY 1989, 259).

14. kép. Nagykörű, Marsó Péter tanya lelőhely leletegyüttese (VADAY 1989, 74)
 Fig. 14. Collection of finds from the Nagykörű, Marsó Péter tanya (VADAY 1989, 74)

15. kép. Óföldreák-Ürmös II. 168/221. sírja
(GULYÁS 2015, 99)

Fig. 15. The 168/221st grave of Óföldreák-Ürmös II.
(GULYÁS 2015, 99)

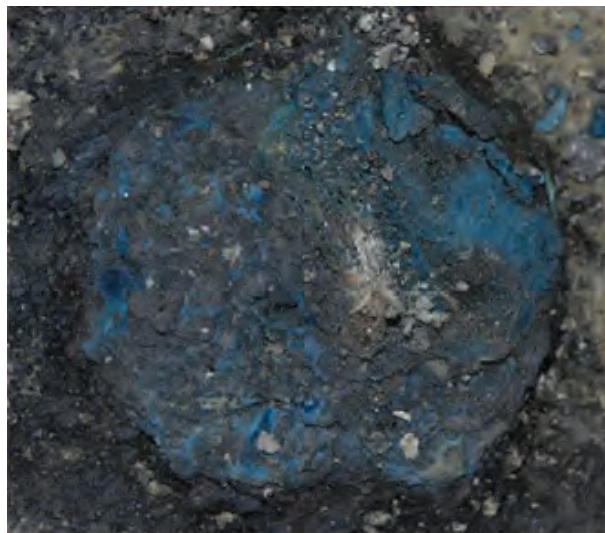
A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alaprajzú. Tájolása DK–ÉNy.

Leletek: 1. Aranylemez. 2. Korallgyöngy. 3. Bronz dobozfibula. 4. Bronz övcsat. 5. Borostyángyöngök. 6. 2 db *Cypraea* csiga. 7. Üveg pohár. 8. Fa-pixis. 9. Bronz övveretek. 10. Bronztükör.

Pixis: Kerek szájú. A fa korhadása miatt nem lehetett pontosan megfigyelni.

Datálás: Kr. u. 4. század.

Irodalom: GULYÁS 2014, 30, 55–56, XXVII. tábla 6.

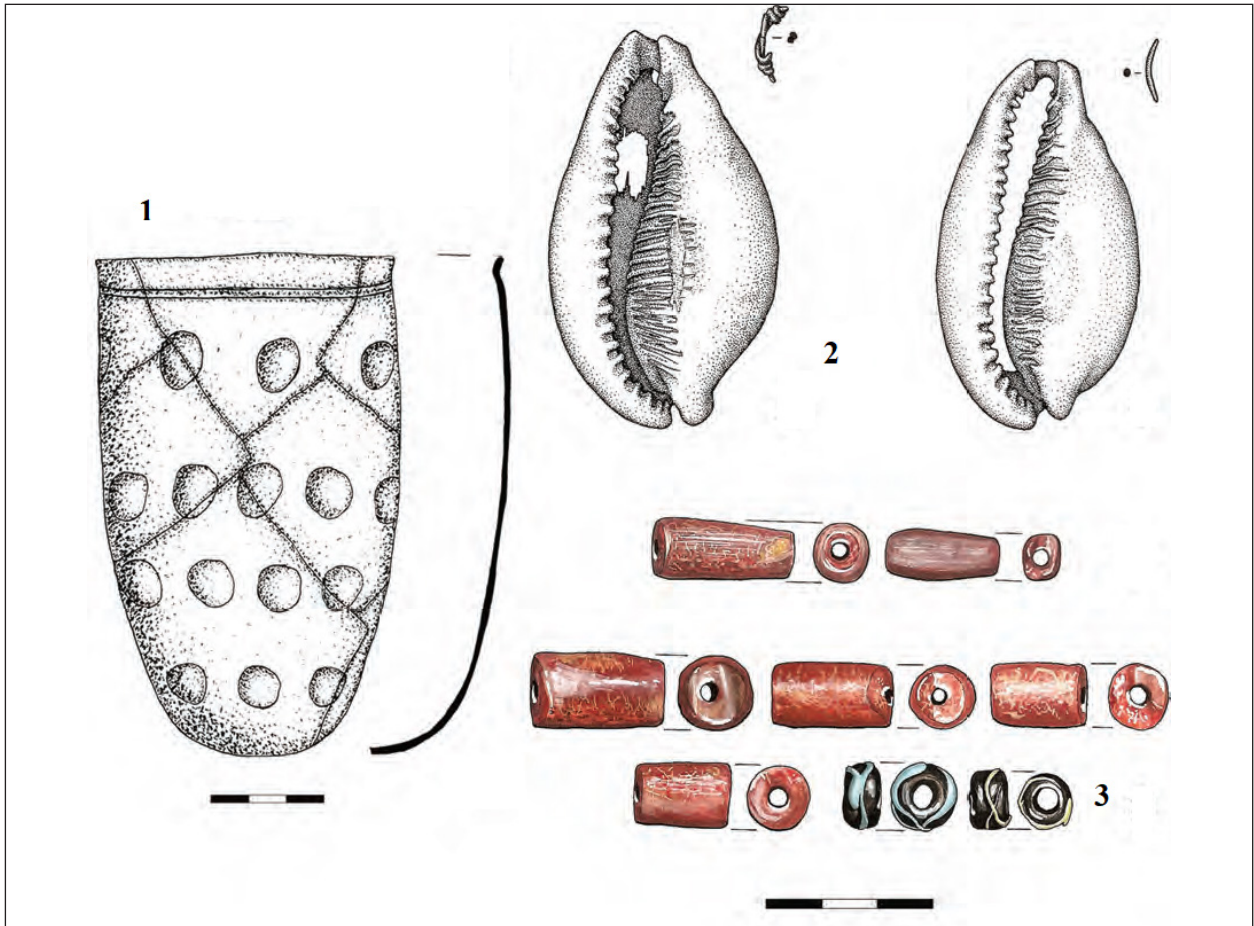
16. kép. Óföldreák-Ürmös II. 168/221. sírjának pixise, kék festékkel (GULYÁS 2015, 99)

Fig. 16. Pyxis of the 168/221st grave of Óföldreák-Ürmös II, with blue paint (GULYÁS 2015, 99)

14. Orosháza, Fő tér (Békés megye) (4. kép 13; 18. kép)

Sír: 12–16 év körüli (*infans* II és *juvenis* határa) gyermek, valószínűleg kislány, részben bolygattott sírja. A halottat háton fektették, mindkét lábát térdben felhúzták, és a jobb oldalára fordították. A jobb kar a felhúzott térdekhez igazodott, kifelé enyhén megtört. A bal felkar a törzssel párhuzamos volt, az alkart a hasra helyezték. A koponya, illetve a zsugorított testhelyzetnek köszönhetően a combcsontok, illetve a bal lábszárcsont elmozdult a helyéről. A sírt a gépi, és kézi munka bolygatta meg. Az elhunyt nem sírgödörbe, hanem a feltárt területen átívelő félköríves árokba volt temetve. A váz DNY–ÉK tájolású. Antropológiai vizsgálat során megállapították, hogy csontthártyagyulladásban szenvedett.

Leletek: 1. Bronz-pixis. 2. Bronzhuzalból készült, tekerceselt végű karika. 3. Ezüst fülbevaló–hurok-kampós záródású, kör átmetszetű, ezüsthuzalból. 4. Gyöngnyaklánc: mézskő- karneol-és üveg- gyöngyök, valamint egy inkrusztált gyöngy. 5. Bronz térdfibula. 6. Vastárgy töredék. 7. Bronz karperec. 8. Vas karperec. 9. Ruha alsó szegélyét díszítő gyöngyök: 5 soros gyöngyhímzés, üveggyöngyökkel.

17. kép. Óföldreák-Ürmös II. 168/221. sír mellékleteinek részlete. 1: Üveg pohár; 2: Csigafüggők; 3: Borostyángyöngyök és inkrusztált üveggyöngy (Gulyás 2015, 100)

Fig. 17. Detail of finds of the 168/221st grave of Óföldreák-Ürmös II. 1: Glass cup; 2: Snail pendants; 3: Amber beads and inlaid glass beads (Gulyás 2015, 100)

18. kép. Orosháza, Fő tér lelőhely bronzpixise (SÓSKÚTI–BALÁZS–RÓZSA 2012, 12)

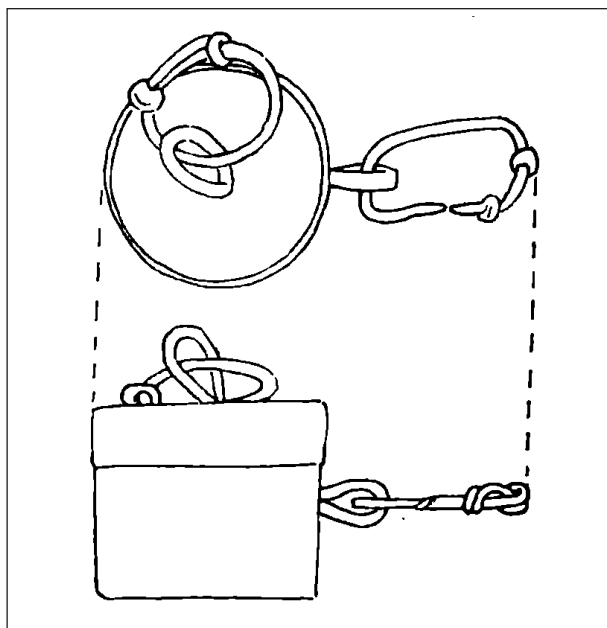
Fig. 18. Bronze pyxis of Orosháza, Fő tér (SÓSKÚTI–BALÁZS–RÓZSA 2012, 12)

Pixis: Bronzlemezből készült, henger alakú pixis. Átm.: 4,9 cm, és 0,6 cm vastagon megerősített test. A koponyacsontok között került elő. Nagyon rossz megtartású, így sajnos a záró fedele nem maradt meg. A felfüggesztését egy rugós, körátmetszetű bronzkarika biztosította. A lemezt átfúrták és az így keletkezett lyukon bújttatták belülről, kifelé a félbehajtott lapított lemezt. A lemezke belső részét a pixis oldalához igazították, a külső – így létrejött hurokba – helyezték a rugós szerkezetű, körátmetszetű bronzkarikát. Lapított bronzlemez biztosította a test és a karika közti kapcsolatot. Díszítetlen.

Datálás: Kr. u. 3. század.

Irodalom: SÓSKÚTI–BALÁZS–RÓZSA 2012, 3–13.

15. Pădureni / Sepsibesenyo 34. sír (Románia) (4. kép 14; 19. kép)

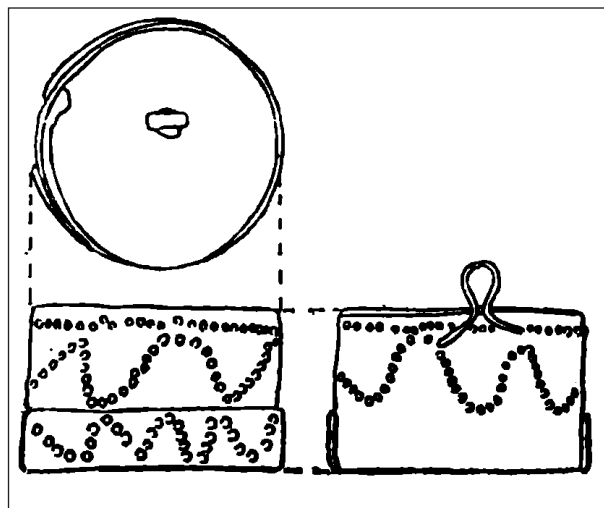
19. kép. Pădureni / Sebsibesenyő 34. sírjának bronzpixise
(BICHIR 1973, T. 16)

Fig. 19. Bronze pyxis of the 34th grave of Pădureni /
Sebsibesenyő (BICHIR 1973, T. 16)

Sír: Hamvasztásos sír.¹⁴²

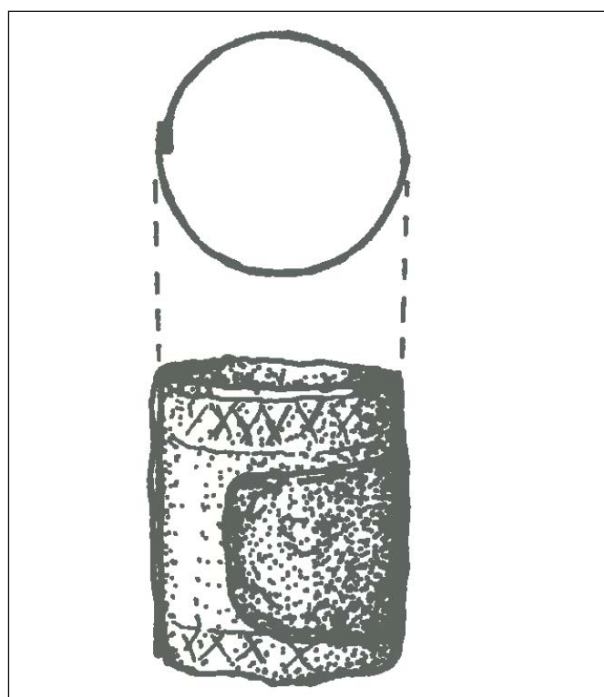
Leletek: Ismeretlen.

Pixis: Vékony bronzlemezéből készült, henger alakú pixis. M.: ~ 3 cm, átm.: ~ 3 cm. Sírban lévő helyzete nem ismert. A testlemez és a fedelet forrasztással készítették. Fedele a hengeres testre illeszthető és levehető. Tetejének közepén egy forrasztással rögzített, lefelé szűkülő, csepp alakú fél karika található, melybe közvetlenül kapcsolódik egy nagyobb méretű karika. A hengeres test egyik oldalán egy szintén forrasztással rögzített csepp alakú karika található ugyanúgy, mint a fedélen, melybe szintén egy nagyobb méretű, de ezúttal ovális karika kapcsolódik. Praktikai okokból kiindulva úgy vélem, hogy a test teteje levehető volt, így, ha a fedélen lévő karikát használták volna erre a célra, akkor a test és a fedél könnyen szétcsúszik. Az itt található karikák valószínűleg inkább a tető levételét könnyí-

20. kép. Pădureni / Sebsibesenyő 79. sírjának bronzpixise
(BICHIR 1973, T. 16)

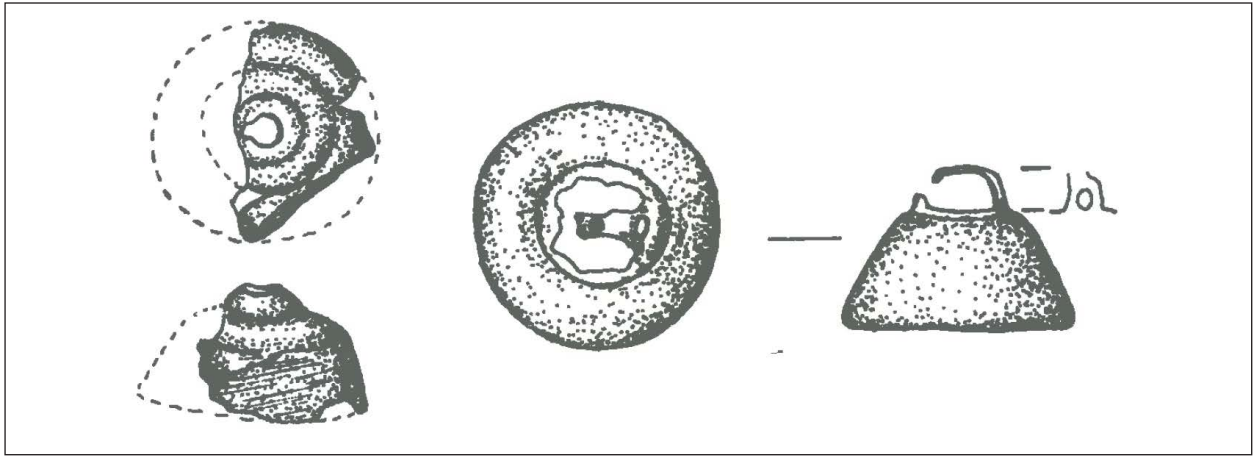
Fig. 20. Bronze pyxis of the 79th grave of Pădureni /
Sebsibesenyő (BICHIR 1973, T. 16)

21. kép. Szeged, Csongrádi 24. sír csontpixise
(VÖRÖS 1981, 130)

Fig. 21. Bone pyxis of the 24th grave from Szeged, Csongrád
(VÖRÖS 1981, 130)

¹⁴² Sebastian Morintz és Gh. Bichir végezték az ásatást Vladimir Dumitrescu professzor vezetésével. 4 hektáron hamvasztásos temetkezéseket azonosítottak, melyeket a mezőgazdasági munkák hoztak felszínre. Minden sír részben vagy teljesen bolygatott volt a szántás miatt. A leletanyagot legtöbb esetben a felszínről gyűjtötték össze. Összesen 101 sirt azonosítottak. A temetőt vaskori, bronzkori és népvándorlás kori sírok alkották.

22. kép. Szeged, Csongrádi 24. sír csengői (Vörös 1981, 130)
 Fig. 22. Bells of the 24th grave from Szeged, Csongrád (Vörös 1981, 130)

tették, mivel annak szorosan kellett illeszkednie a testhez, hogy ne essen ki a pixis tartalma. Díszítetlen.

Datálás: Kr. u. 2–3. század.

Irodalom: BICHIR 1973, 111–112, CLXII. Tab. 2, 3, CLXIII. Tab. 4, 11.143

16. Pădureni / Sepsibesenyo 79. sír (Románia)
 (4. kép 14; 20. kép)

Sír: Hamvasztásos sír.

Leletek: Ismeretlen.

Pixis: Vékony bronzlemezből készült, henger alakú pixis. M.: ~ 2,5 cm, átm.: ~ 3 cm. Sírban lévő helyzete nem ismert. A testlemezt forrasztással és szegecseléssel fogatták össze, míg a fedelet forrasztással készítették. Fedele a hengeres testre illeszthető és levehető. A test aljának közepén egy forrasztással rögzített, lefelé szűkülő, csepp alakú fél karika található. A test egyik oldalán szintén forrasztással rögzített csepp alakú fél karika található, mely valószínűleg a felfüggesztésre szolgált. A testlemez közepén poncolt pontsoros hullámvonal díszítés, míg a test alján szintén egysoros pontsor motívum fut körbe. A fedél oldalán szintén poncolt hullámvonal minta

található. Belsejében rózsaszín pormaradványokat találtak.

Datálás: Kr. u. 2–3. század.

Irodalom: BICHIR 1973, 111–112, CLXII. Tab. 2, 3, CLXIII. Tab. 4, 11.

17. Szeged, Csongrádi út 24. sír (Csongrád megye)
 (4. kép 15; 22. kép)

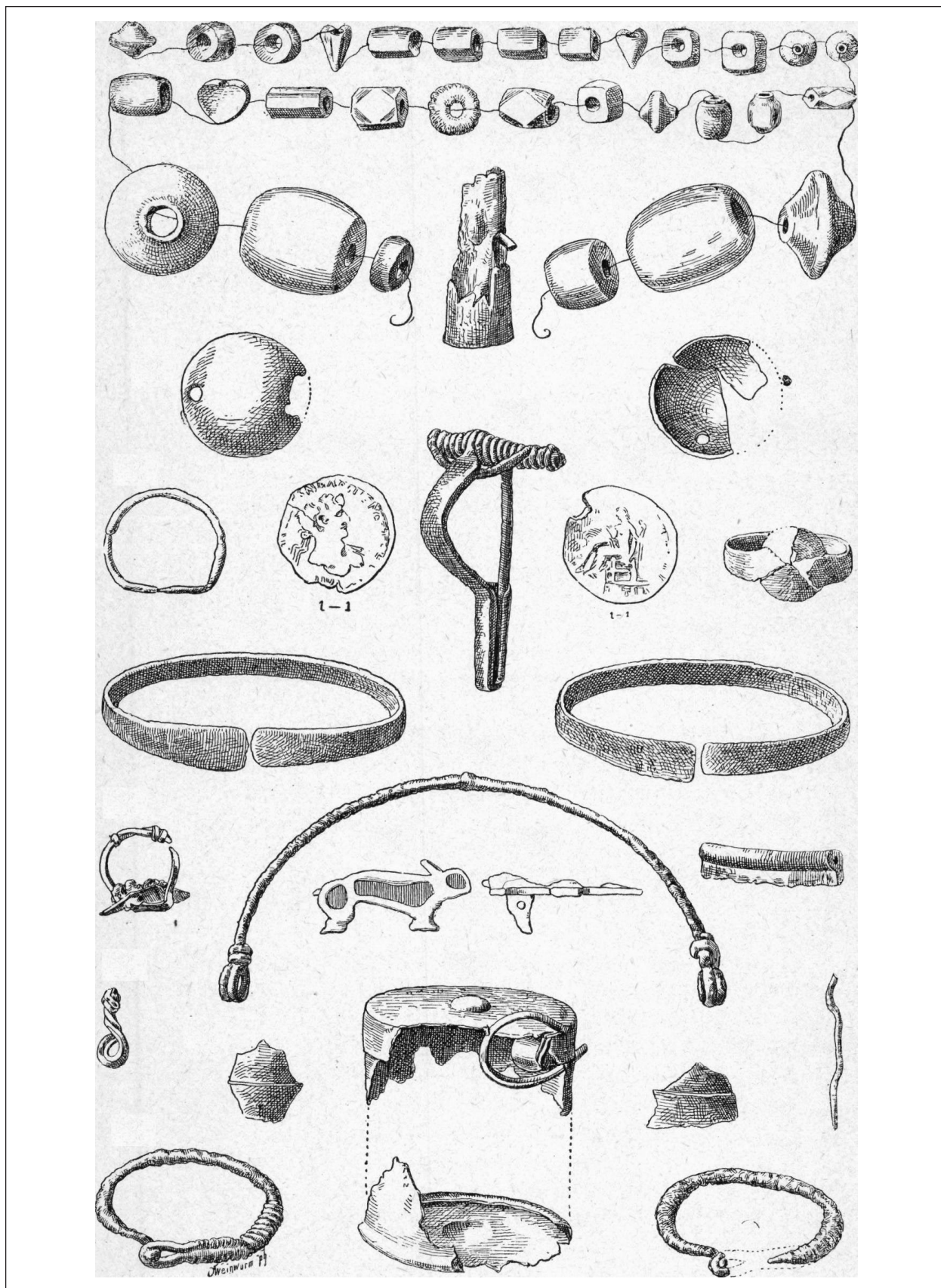
Sír: Női, 30 év körüli (*adultus* korú), háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatatlan¹⁴⁴ temetkezés. A váz és a sírgödör tájolása DNY–ÉK. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú. Koporsós temetkezés.

Leletek: 1. Gyöngynyaklánc: üveggyöngyök, továbbá közepén bordázott aranylemezből sodort gyöngyök között arany lunula. 2. Karkötő: karniol-és pasztagyöngyök. 3. Gyöngyök (térdtől a bokáig). 4. Vaskés. 5. Vastű. 6. Bikónikus orsógomb. 7. Bronzpixis. 8. Csontpixis. 9. Két bronzcsengő.

Pixis 1: Csontból készült, hengeres alakú pixis. M.: 3,3 cm, átm.: 2,9–3,1 cm, vastagság: 0,4 cm. Anyaga lemezesen elváló szerkezetű. Az elhunyt bal combcsontjának a külső felénél látott napvilágot. Külső felülete sötétbarna, a belső világos színű. Két záró fedele hiányzik, de lehetséges,

¹⁴³ A pădureni temető publikációja: BICHIR–MORINTZ 1959. A cikkben csak említés szinten esik szó a pixisekről, a sírszámok, a pontos leírás és a sír mellékleteinek megadása nélkül. A két pixis rajzát a fentebb említett irodalmakban lehet megtalálni. A pixisekhez tartozó sírszámokat az egyik ásató (Gh. Bichir) hivatkozott kötetében említi. A lelőhelyen előkerült mellékleteket csak felsorolás szinten és összegezve említik a szerzők, nem kötik sírokhoz, így a két sír anyagát sem tudom ismertetni.

¹⁴⁴ Bal oldalát a váznak állatjárás bolygatta.

23. kép. Szeged-Röske, Sárosvölgy lelőhely bronzpixise (REIZNER 1892, 165)
 Fig. 23. Bronze pyxis of Szeged-Röske, Sárosvölgy site (REIZNER 1892, 165)

hogy valamilyen szerves anyagból készülhetett, ezért nem maradt meg. Dísztetlen darab. Belsejében piros festékmарadványokat találtak.

Pixis 2: Vékony bronzlemezből készült, henger alakú pixis. Méretei nem ismertek. A bal combcsont külső oldalán helyezkedett el. A bronzlemez két szélét úgy dolgozták össze, hogy a felülre kerülő részt elkalapálták. A testhez oválisan lekerekített végű rátét tartozott. Teteje és alja hiányzik, habár ebben az esetben is elképzelhető, hogy szerves anyagot használtak alj- és záró fedeleknek. A felső-és alsó körvonalánál, két bemélyített, párhuzamos vonal között egymással érintkező bekarcolt díszítő X minta fut körbe a testen. A testhez oválisan lekerekített végű rátét tartozott. A tégely falára tapadva piros-és fehér festékszemcséket találtak.

Datálás: Kr. u. 2–3. század.

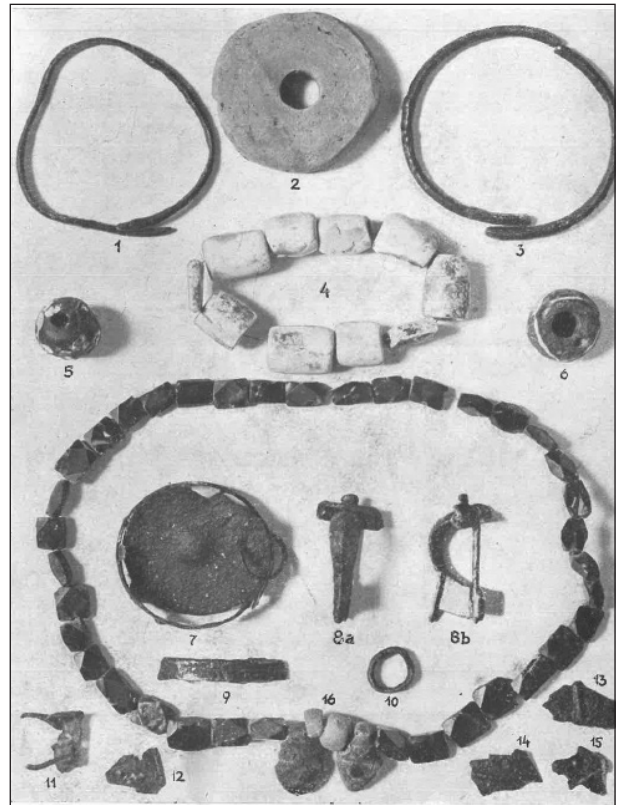
Irodalom: VÖRÖS 1981, 121–135.

18. Szeged-Röszke, Sárosvölgy (Csongrád megye) (4. kép 16; 23. kép)

Sír: 20–25 év körüli, női (*adultus* korú) sír, vele együtt eltemetett gyermekkel. Háton fekvő, nyújtott csontváz, kettős temetkezés. Bolygatatlan. Tájolás: fejjel DNy-nak. A csecsemőt, a nő felső lábszár csontjai között találták meg. Sírgödörre vonatkozó információ nem adatolható.

Leletek: 1. Korongolt, csésze alakú edény. 2. Apró, fülesbögre. 3. Kisméretű agyaghenger, amely közép tájt homorúan ki van metszve (gyermekjáték?). 4. Bronz karperec. 5. Aláhajlított lábú fibula. 5. Nyúl formájú fibula. 6. Két oldalt lyukkal ellátott 6 darab körlemez/gomb, mely valószínűleg a ruha díszje lehetett. 7. Bronz karikagyűrű. 8. Két darab horgos végű karika. 9. Gyöngy-nyaklánc: paszta-mész- és borostyángyöngyök, valamint kalcedon-és karneolgyöngyök. 10. Két bronzpixis. 11. Római érem.¹⁴⁵

Pixis 1: Palack alakú, bronzlemezből készült pixis. M.: 8–9 cm, talp/alj átmérő: 4 cm. Síron belüli helyzete ismeretlen. Palack alakú teste csőben végződött. Ennek átmérője: 1,1 cm. Töredékes állapotban maradt meg. Dísztetlen darab.

24. kép. Szentes-Sárgapart (Párducz 1950a VIII. tábla)

Fig. 24. Szentes-Sárgapart (REIZNER 1892, 165)

(Párducz 1950a VIII. tábla)

Pixis 2: Henger alakú, bronzlemezből, forrasztással készült pixis. M.: 5–6 cm; fenék/alj átmérő: 4 cm. Síron belüli helyzete ismeretlen. Sodrott félköríves függesztő tartozott hozzá. A két oldalél találkozásánál, sodrony bronzkarika van áthúzva. Teteje, fedele hiányzik.¹⁴⁶ Dísztetlen darab.

Datálás: Kr. u. 2–3. század.

Irodalom: REIZNER 1892, 161–168, II. tábla 2.

19. Szentes-Sárgapart 22. sír (Csongrád megye) (4. kép 17; 24. kép)

Sír: Női temetkezés. 140 cm mélyen fejjel délnek, lábbal északnak feküdt az elhunyt a téglalap alakú sírgödörbe.

Leletek: 1. Nyak és kar környéki gyöngyök: üveg-mész- és karneolgyöngy. 2. Töredékes ezüsthüvely, 2 db. 3. Bronz számszerjfibu-

¹⁴⁵ A publikációban a lelőhely két női sírjának a mellékleteit együtt közli, tárgycsoportonként, így egyes esetekben a sírhoz tartozó darabszám, leírás nem adatolható.

¹⁴⁶ Felmerül itt a lehetősége annak, hogy szerves anyagból készülhetett, ezért nem maradt meg.

la. 4. Ezüst korongfibula. 5. Gyöngynyaklánc: karneol-üveg és borostyángyöngyök. 6. Bronzlemez töredéke. 7. Jobb karkötő gyöngysora karneolgyöngyökből. 8. Orsógomb. 9. Két darab inkrusztált gyöngy. 10. Bronztárgy (edényke). 11. Bronzpixis. 12. Vascsengő. 13. Bal karkötő gyöngysora karneolgyöngyökből. 14. Vaskés. 15. Boka környéki gyöngyök (300-300 db): karneol-és üvegyöngyök. 16. Bronzkarika. 17. Töredékes vas karperec. Pixis: Bronzlemezből készült, henger alakú pixis. Forrasztással rögzítették az elemeket. A jobb felkar és a mellkas között találták meg gyöngyök és egy bronztárgy alatt.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: PÁRDU CZ 1950, 9, VII. tábla 5a, 5b; VADAY–SZŐKE 1983, 113.

20. Szihalom–Budaszög X/2/A sír (Heves megye) (4. kép 18; 25–26. kép)

Sír: Női, háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatatlan temetkezés. Kőpakolással fedett sír, melynek tájolása DK–ÉNy.

Leletek: 1. Virágszirom alakú, aranylemezről préselt gyöngykeretes rozetta 9 db. Párta/fejdísz részei. 2. Rozetta, egy darab. 3. Két darab kis tégely, mely egy ezüstlánc közepén van. A lánc a két végén egy-egy kisméretű, oldalt hajlított lábú ezüstfibulában végződik. 4. Karkötő: kék üvegyöngy, karneol-és kalcedonyöngyök alkotják, továbbá ezüstdrótból csavart, illetve bordázott aranygyöngyök, valamint egy bronzpixis.

Pixis 1: Vékony bronzlemezről készült, hengeres alakú pixis. A nyaklánc részeként került elő. Alap-és fedőlapja is megmaradt, melyek kör alakúak. Díszítetlen darab. Belsejében koriander és festékmaradványok voltak.

Pixis 2: Ezüstből készült, kisméretű, hengeres alakú tégely, mely egy láncon lógott. A mellkason helyezkedett el. A lánc két végén egy-egy ezüst fibula volt (26. kép).

Datálás: Kr. u. 4–5. század.

Irodalom: FODOR 1997, 120–123; SÁNDOR 2009, 281–286; VIDA 2009, 261–280.

21. Tápiószele 53. sír (Pest megye) (4. kép 19; 28. kép)

25. kép. Szihalom, Budaszög bronzpixise (FODOR 1997, 121)

Fig. 25. Bronze pyxis of Szihalom, Budaszög (FODOR 1997, 121)

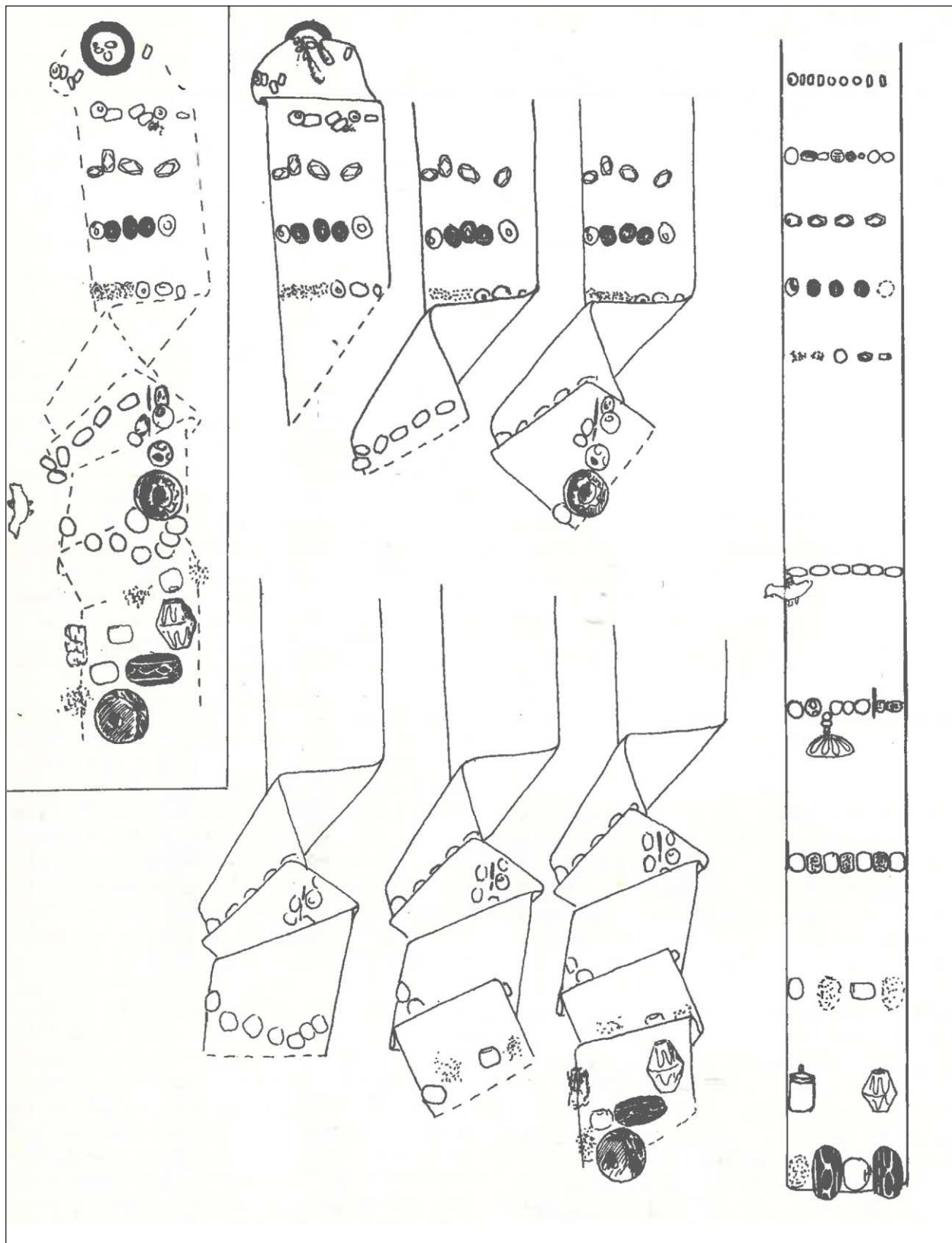

26. kép. Szihalom, Budaszög ezüstpixise (FODOR 1997, 121)

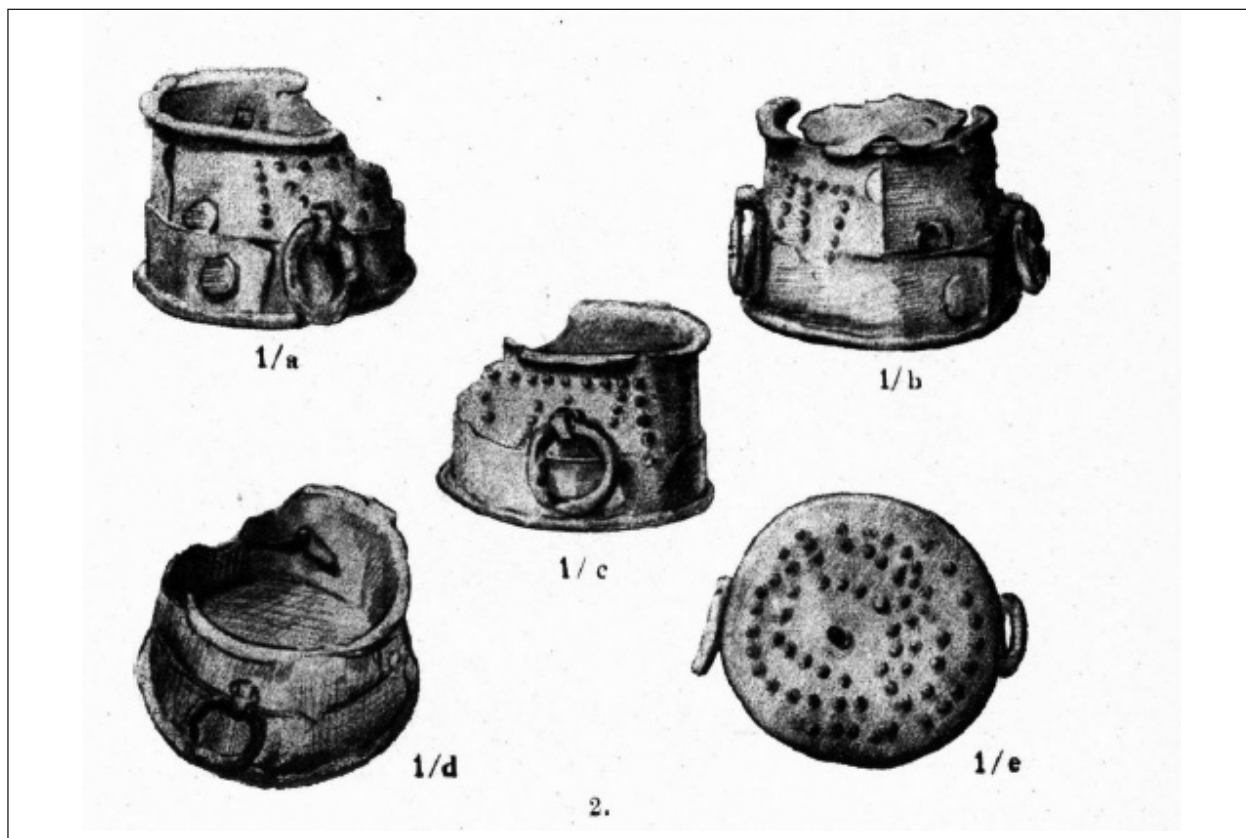
Fig. 26. Silver pyxis of Szihalom, Budaszög (FODOR 1997, 121)

Sír: Női, háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatatlan temetkezés. A váz tájolása DDK–ÉÉNy, fejfel DDK-nek. A sírgödör adatairól nincs információ.

Leletek: 1. Gömbös, zárt bronzkarika. 2. Gyöngyök: hengeres, barázdált kék és zöld üvegyöngy. 3. Zöldes kőből készült, „fog” alakú csüngő. 4. Gyöngynyaklánc: 37 karneolgyöngy, egy ametiszt-és egy üvegyöngy, valamint egy korallgyöngy. 5. Arany lunula, a két végén kerék foglatban kék üvegyöngyökkel. Feltehetően a nyakláncra függött. 6. Bronzcsengő, vashurokkal. 7. Zárt bronzkarika. 8. Gyöngysor:

27. kép. Endrőd-Szujókereszt 27. sírban talált öv rekonstrukciós rajza (VADAY-SZÓKE 1983, 108)
 Fig. 27. Reconstruction drawing of the belt found in the 27th grave of Endrőd-Szujókereszt (VADAY-SZÓKE 1983, 108)

28. kép. Tápószele 53. sír bronzpixise (PÁRDU CZ 1950a, XIV. Tab. XIV)

Fig. 28. Bronze pyxis of the 53rd grave of Tápószele (PÁRDU CZ 1950a, XIV. Tab. XIV)

egy ovális borostyángyöngy, két lapos, korong alakú borostyángyöngy, két fekete borostyán, két hengeres kék üvegyöngy, öt gömbölyű, zöld üvegyöngy, egy csontgyöngy. 9. Karkötő a bal csuklón: 4 gömbölyű karneol-és két gömbölyű ametisztgyöngy (?), 6 gömbölyű zöld üvegyöngy és három nagyobb gömbölyű zöld üvegyöngy (kettőn világoszöld és fehér pont berakással), egy nagyobb gömbölyű agyaggyöngy, egy lapos kerek borostyángyöngy, két, kisebb hengeres zöld üvegyöngy és egy kis bronzcsengő. 10. Karkötő a jobb csuklón: 5 gömbölyű karneol-és egy gömbölyű ametisztgyöngy (?), 8 kisebb gömbölyű színes üveg-és egy hengeres pasztagyöngy. 11. Gömbös díszítésű, zárt bronzkarika. 12. Gömbös díszítésű, zárt bronzkarika. 13. Palackformájú edény. 14. Bronzpixis.

Pixis: Vékony, bronzlemezéből készült, henger alakú pixis. Méretei nem ismertek. A két végét egy akla szeggel fogták össze. A bal lábfej előtt helyezkedett el a sírban. A képezett fenékrész peremesen

képezett, ebbe lett behúzóva a test, melyet egy akla szeggel erősítettek az aljhoz. Felső pereme kihajlik. Erre van rádolgozva a fedő, ami sajnos, csak töredékesen maradt meg. A test felső harmadán, az ellentett oldalakon egy-egy karika-függesztő található, melyeket az oldalán áthatoló sasszegekkel erősítettek fel. Alja és a test felső fele poncolással díszített. Belsejében téglapiros és fehér festékszerű anyagot találtak.

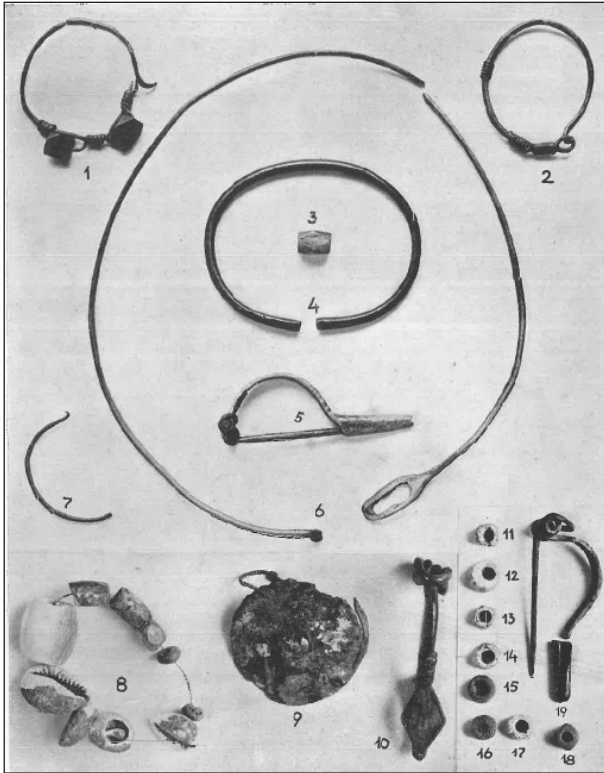
Datálás: Kr. u. 1–2. század.

Irodalom: PÁRDU CZ 1950, 70–71; PÁRDU CZ 1950a, 68–71.

22. Törökszentmiklós-Surján, Barta Puszta 1933/1. sír (Jász-Nagykun-Szolnok megye) (4. kép 20; 29. kép)

Sír: A sírról nincs információ. a sírgödör és a váz adatai is hiányoznak, csupán annyit tudunk, hogy árokkeretes sírról van szó.

Leletek: 1. Egytagú aláhajtott lábú ezüstfibula. 2. Bronz karperec. 3. Bronz-pixis. 4. 10 darab

29. kép. Törökszentmiklós-Surján, Barta puszta
(PÁRDU CZ 1950a, LXXII. tábla)
Fig. 29. Törökszentmiklós-Surján, Barta puszta
(PÁRDU CZ 1950a, LXXII. tábla)

gyöngy: üveggyöngyök, borostyángyöngy és 3 gyöngy pedig kaori kagylóból készült. 4. Ezüst *denarius*. 5. Egy szürke edény töredéke.

Paxis: Vékony, bronzlemezéből készült, henger alakú paxis. Méreteit nem ismerjük. Töredékes állapotban maradt meg. Egyik kör alakú alap/fedőlemeze hiányzik. A testet a fedőlemezzel egy sodrott bronz függesztő karika köti össze. A megmaradt záró lemezen egy lencse alakú kitüremkedés figyelhető meg.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: VADAY 1980, 8–9, 57–69, 309–324; PÁRDU CZ 1950, 24–25, LXXII. tábla 9.

23. Törökszentmiklós-Surján, Újtelep (Jász-Nagykun-Szolnok megye) (4. kép 20)

Sír: Semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre az egykori, valószínűsíthetően sírról. A homokbánya területén végzett több éves munkálatok során, sorra láttak napvilágot a temető további sírjai, azonban több sír anyagáról is csak az egykori leltárkönyvi bejegyzések számolnak be. Ezekben az esetekben viszont, a leletkörülmények – tájolás,

méretük, sírépítmények stb. – nem lettek feljegyezve. Csupán annyit lehet tudni, hogy a Kasztyódomb és Újtelep közti területről származik az anyag. A gyűjtést Butyka Béla és Püske Imre végezték el. A sírok számozása önkényes volt és egy egységre vonatkozik csupán és a nemek meghatározása a mellékletek alapján történt.

Leletek: 1. Bronzcsengő. 2. Bronzcsengő. 3. Bronz övcsat. 4. Bronz övcsat. 5. Bronzpixis. 6. Bronzpixis. 7. Aláhajlított lábú fibula. 8. Bronztorques töredéke.

Paxis 1: Vékony, bronzlemezéből készült, henger alakú paxis. M.: 3,4 cm, átm.: 3,3 cm. Sírban lévő helyzete ismeretlen. Egy bronzkarika köti össze a testet és a fedőlemezt. Az egyik fedőlemeze hiányzik. A kerek alakú alj-/fedőlemezen, két soros, kereszt alakú, pontkörös díszítés, míg a testen 3 sorban körbefutó gömbös díszítés található.

Paxis 2: Vékony, bronzlemezéből készült, henger alakú. M.: 3,0 cm, átm.: 3,3 cm. Helyzete ismeretlen. Függesztő karikája és egyik fedőlemeze hiányzik, míg a megmaradt bronz kerek alakú alj-/fedőlemezen, spirál mintában körbefutó pontsoros díszítés található.

Datálás: Kr. u. 3. század.

Irodalom: VADAY 1985, 3–4, 345–349.

24. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 19. sír (Szerbia) (4. kép 21; 30. kép)

Sír: Háton fekvő nujtott csontvázas temetkezés. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú. Tájolása: DK–ÉNy.

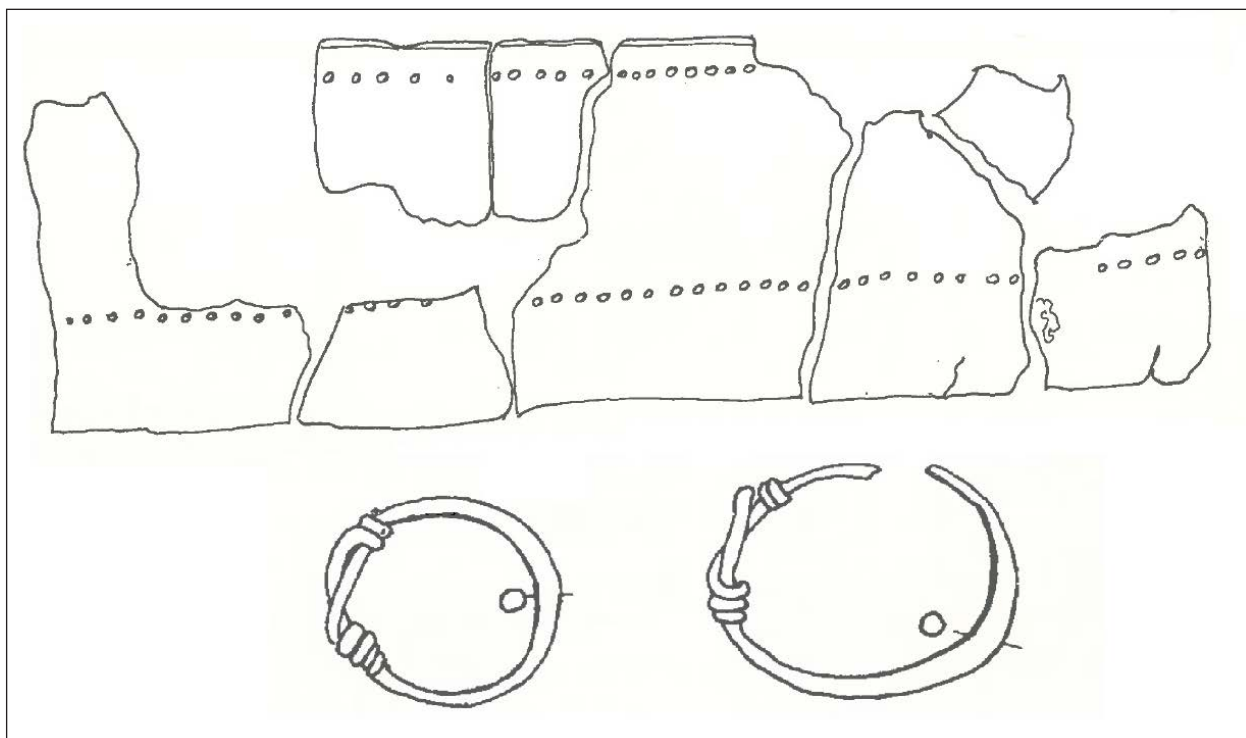
Leletek: 1. Üveggyöngyök. 2. Almandin gyöngy. 3. Bronz-paxis darabjai. 4. Vörös edény.

Paxis: Bronzlemezéből készült, henger alakú paxis. M.: 4,35 cm. Igen töredékes állapotban maradt meg. Lemeze több darabban került elő, valamint a függesztő és összetartó karikák is külön voltak, melyekből 3 darab is volt a sírban. Anyaguk minden esetben bronz volt. A megmaradt testlemezen lyukasztás nem látható. A perem- és aljvonallal párhuzamosan körbefutó poncolt díszítés található.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 61–62, Tab. III. 55–56, Tab. IV. 57.

25. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 20. sír (Szerbia) (4. kép 21)

30. kép. Vojlovica-Pančevo 19. sír bronzpixise és függesztőkarikái (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)
 Fig. 30. Bronze pyxis and suspension handles of the 19th grave of Vojlovica-Pančevo (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)

Sír: Háton fekvő nyújtott csontvázas, bolygatott temetkezés. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú. Tájolása: DK-ÉNy.

Leletek: 1. 475 darab gyöngy: 474 üvegyöngy és 1 darab borostyángyöngy. 2. Bronz-pixis darabjai. 3. Töredékes vastárgy. 4. Ezüstlemez töredéke cikcakkmótvummal. 5. Ezüst baltacsüngő.

Pixis: Bronzlemezről készült pixis. Rendkívül töredékes állapotú, csak a testlemez egy része maradt meg és még néhány bronzszegecs, melyekkel valószínűleg a testlemez fogták össze. Díszítetlen.

Datálás: Kr. u. 4. század.

Irodalom: BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 62, Tab. IV. 59.

26. Vojlovica-Pančevo / Hertelendyfalva 24. sír (Szerbia) (4. kép 21; 31. kép)

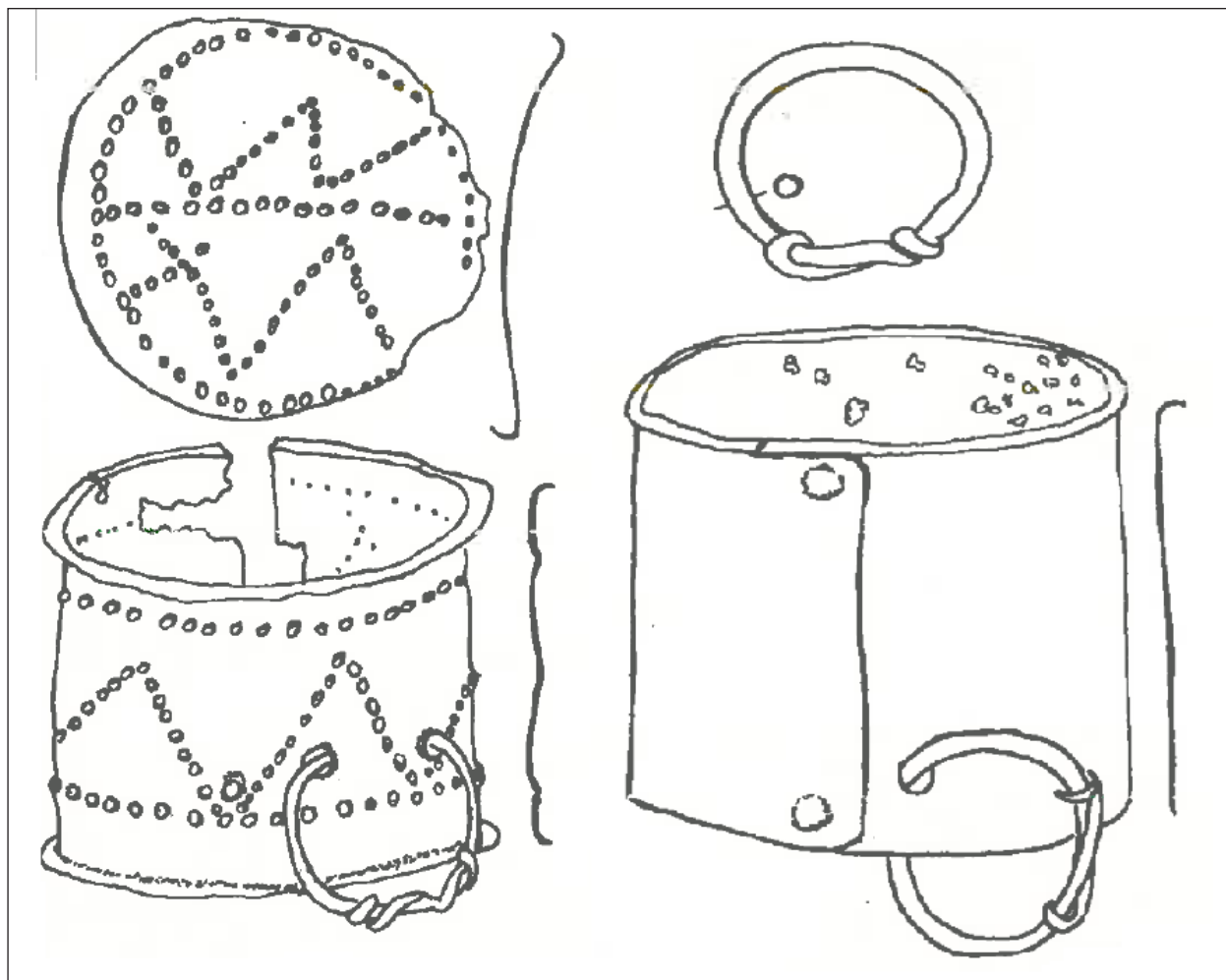
Sír: A vázból csupán néhány csontdarab maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú. Tájolása: DK-ÉNy.

Leletek: 1. Kisméretű, bikónikus korsó. 2. Bronz karperec. 3. Bronzpixis. 4. Gyöngyök. 5. Korrodálódott vastárgy töredéke. 6. Bikónikus orsógomb. 7. Balta alakú csüngő, borostyánból.

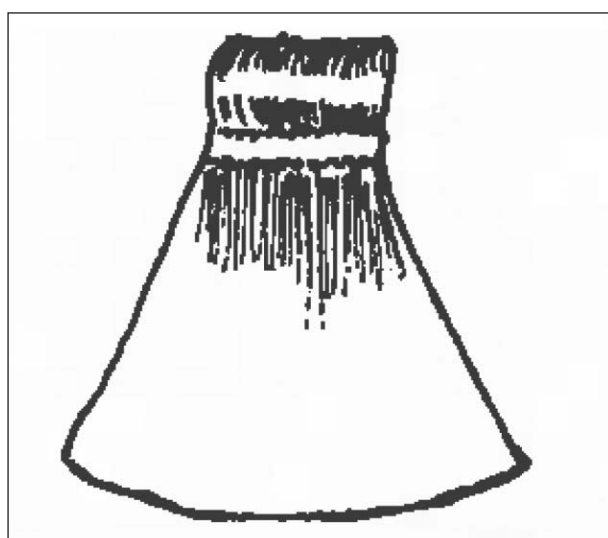
8. Bronzcsengő. 9. Bronzpixis. 10. Bronzpixis. 11. Bronzpixis.

Pixis 1: Bronzlemezről készült, henger alakú pixis. M.: 2,4 cm, átm.: 3,7 cm. 3 részből áll: test, fedő-és zárólemez. Minden eleme bronzlemezről készült. Forrasztással rögzítették a darabokat. A test egyik oldalán, annak közepén két ponton átlukasztás figyelhető meg, ami sodrott bronz függesztő karika átfűzésére szolgált. Teste és fedőlemeze is poncolt díszű. Testlemez az alj-és peremvonallal párhuzamosan futó poncolt díszítés között, egymásból induló és körbefutó háromszög alakú minta díszíti. A kör alakú fedőlemez szélével párhuzamosan fut egy poncolt sordísz, melyet egy vonallal kettéosztottak. Az így kialakult két részt a testen látható háromszög mintával egészítették ki.

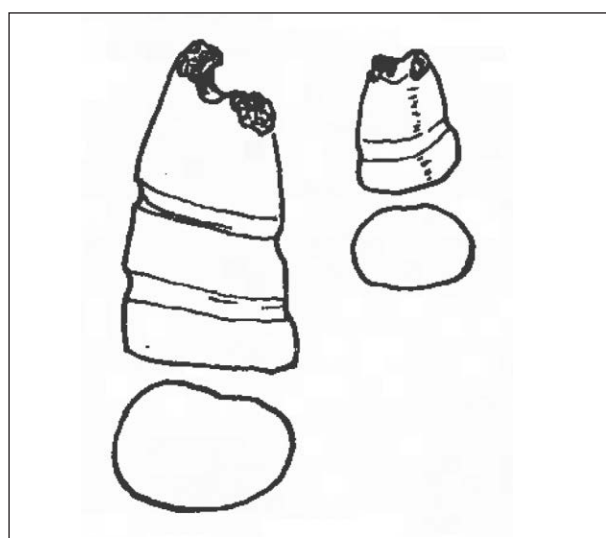
Pixis 2: Bronzlemezről készült, henger alakú pixis. M.: 3,35 cm, átm.: 3,8–4,22 cm. A test alján egy átlukasztás figyelhető meg, amin keresztül egy sodrott bronzkarika volt áthúzva. A testlemez tetején és alján. Alja és teteje is megmaradt, bár töredékes állapotban. Díszítetlen darab.

31. kép. Vojlovica-Pančevo 24. sír bronzpixisei és függesztőkarikái (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)
 Fig. 31. Bronze pyxis and suspension handles of the 24th grave of Vojlovica-Pančevo (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)

32. kép. Vojlovica-Pančevo 20. sírjában előkerült ezüst baltacsüngő (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)
 Fig. 32. A silver axe-shaped pendant found from the 20th grave of Vojlovica-Pančevo (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)

33. kép. Vojlovica-Pančevo 24. sírjában előkerült borostyán baltacsüngő (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)
 Fig. 33. An amber axe-shaped pendant found from the 24th grave of Vojlovica-Pančevo (BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 74)

Pixis 3: Bronzlemezéből készült, henger alakú pixis.

M.: 3,35 cm, átm.: 4,22 cm. Törédezkes állapotú és egyik fedőlemeze hiányzik. A másik ugyan leszakadt a testről, de mérete alapján hozzárendelhető volt a tárgyhoz. Valószínűleg forrasztással rögzítették a lemezeket, mert szegecs helyét nem látni a megmaradt részen. A testlemez két ponton átfűrt, de nem volt benne a függesztő karika. Közeliében azonban találtak egy, az előzőekkel megegyező bronz, sodrott karikát, ami akár ehhez a pixishez is tartozhatott.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: BATISTIĆ-POPADIĆ 1985, 62–63, Tab. V. 79.

27. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 6. sír (Szerbia) (4. kép 22; 34. kép)

Sír: Női, háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatlan temetkezés. Tájolása: É–D.

Leletek: 1. Gyöngyök. 2. Kancsó formájú edény. 3. Bronz-pixis. 4. Bronzcsengő. 5. Karikák, bronzból. 6. Orsógomb. 8. Emailos fibula. 9. Fibula töredék. 10. Törédezkes tükör.

Pixis: Bronzlemezéből készült, henger alakú pixis.

A bal térdnél helyezkedett el. Forrasztással rögzítették az elemeket. Felfüggesztő karikája hiányzik, de alj- és fedőlemeze megmaradt. A testen körbefutó poncolt díszítés található 3 sorban, melyek a perem-és aljvonallal párhuzamosan futnak. Kör alakú fedőlapján a peremmel párhuzamosan poncolt díszítés, melynek közepén poncolással kialakított kereszt minta látható.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: BARAČKI 1961, 119, Tab. IV. 10.

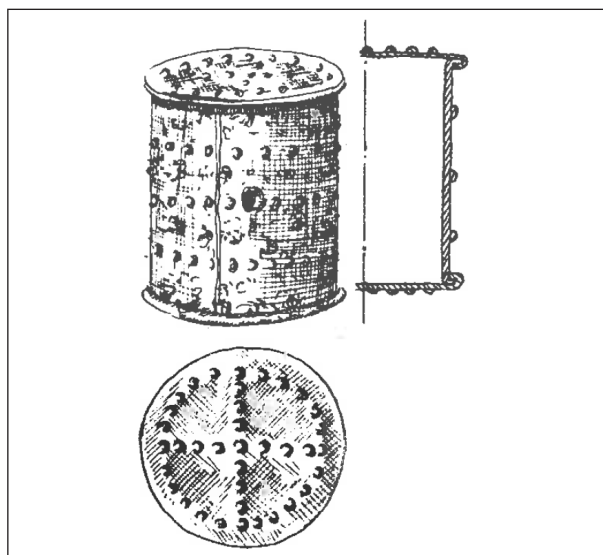
28. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 9. sír (Szerbia) (4. kép 22; 35–36. kép)

Sír: Női, háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatlan temetkezés. Tájolása: É–D.

Leletek: 1. Gyöngyök, 1308 darab. 2. Ezüst fibula. 3. Lándzsaszerű fülbevaló töredék. 4. Bikónikus edény. 5. Bronz-pixis. 6. Bronz-pixis. 7. Csigafüggő. 8. Ezüst karikák, 4 db. 9. Vastárgy töredéke. 10. Ezüsfüggő kőberakással, karneoldíszítéssel. 11. Bikónikus orsógomb.

Pixis 1: Bronzlemezéből készült, henger alakú pixis.

A bal térd belső oldalán helyezkedett el. Forrasztással rögzítették az elemeket. Felfüggesztő karikája, mely szintén bronz, sodrott, a test közepére

34. kép. Vršac lelőhely 6. sírjának bronzpixise
(BARAČKI 1961, 125)

Fig. 34. Bronze pyxis of the 6th grave of the Vršac site
(BARAČKI 1961, 125)

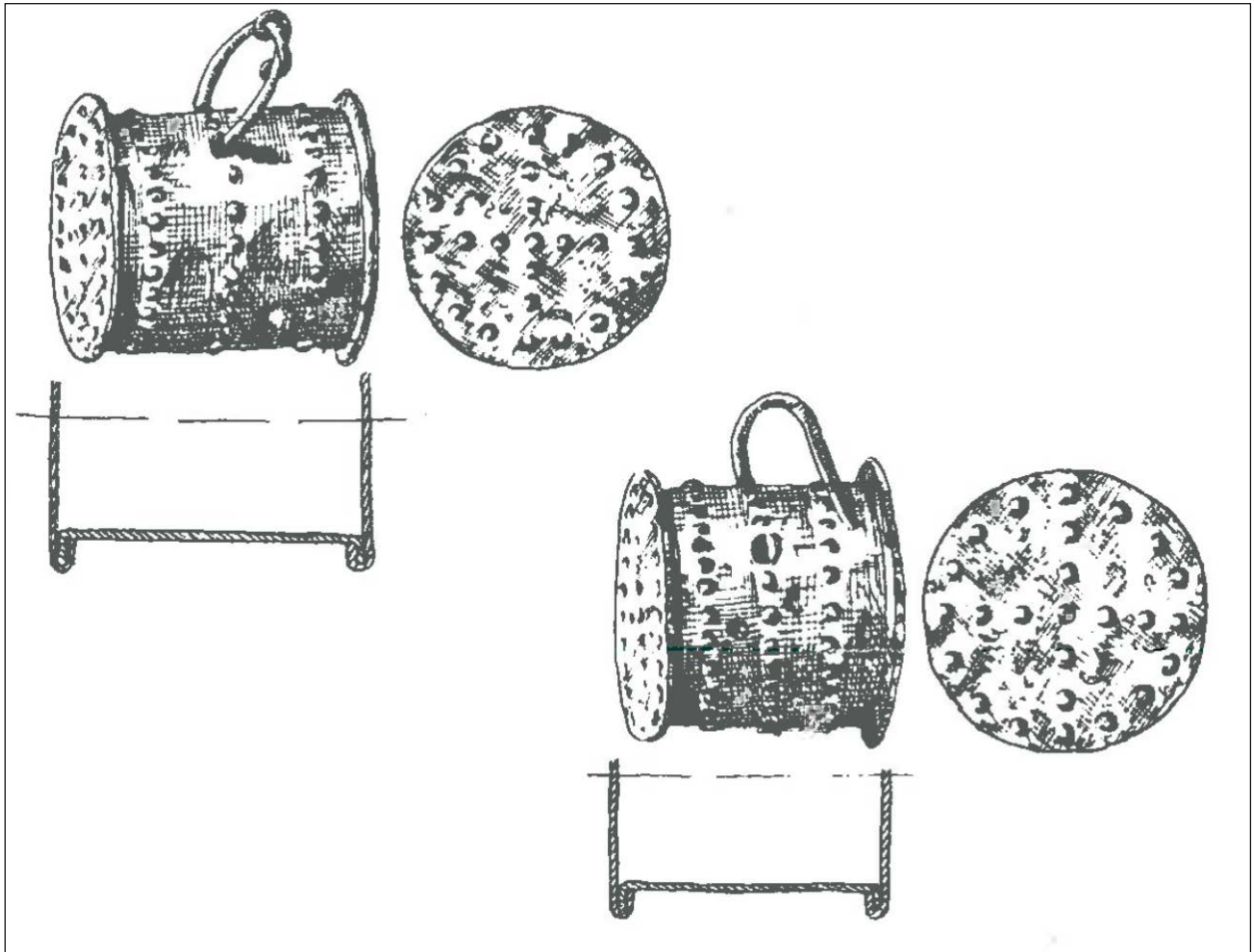
fűrt két lyukkal csatlakozik a testlemezhez. Alj- és fedőlemeze is megmaradt. A testen körbefutó poncolt díszítés található 3 sorban, melyek a perem-és aljvonallal párhuzamosan futnak. A kör alakú fedőlemez ívével párhuzamosan fut egy sor poncolt díszítés, valamint e kör közepén szintén poncolt díszítéssel egy kereszt található.

Pixis 2: Bronzlemezéből készült, henger alakú pixis.

A bal térd belső oldalán helyezkedett el. Forrasztással rögzítették az elemeket. Felfüggesztő karikája, mely szintén bronz a test közepe táján csatlakoznak a testbe, bár egyik szára inkább a pixis alja felé tolódott el. Alj- és fedőlemeze is megmaradt. A testen körbefutó poncolt díszítés található 3 sorban, melyek a perem-és aljvonallal párhuzamosan futnak. A kör alakú fedőlemez ívével párhuzamosan fut egy sor poncolt díszítés, valamint e kör közepén szintén poncolt díszítéssel egy kereszt található.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: BARAČKI 1961, 120, Tab. VII. 5, 6.

35. kép. Vršac lelőhely 9. sírjának 2 bronzpixise (BARAČKI 1961, 126)
 Fig. 35. Two bronze pyxides of the 9th grave of the Vršac site (BARAČKI 1961, 126)

29. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 10. sír (Szerbia) (4. kép 22; 37. kép)

Sír: Női, háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatatlan temetkezés. Tájolása: É–D.

Leletek: 1. Gyöngyök, 442 db. 2. Bikónikus korsó. 3. Orsógomb. 4. Bronz-pixis. 5. Ezüst korongfibula, melyen egy emberi fej ábrázolása látható. 6. Ezüst féltorques. 7. Csont csövecske töredék. 8. Hurkos-kampós végződésű fülbevaló. 9. Vastárgy töredék. 10. Bronzcsengő töredék.

Pixis: Bronzlemezből készült, henger alakú pixis. A bal térdénél helyezkedett el. Forrasztással rögzítették az elemeket. Felfüggesztő karikája, mely sodrott, a test közepére fűrt két lyukkal csatlakozik a testlemezhez. Egyik oldallemeze hiányzik.

Datálás: Kr. u. 3–4. század.

Irodalom: BARAČKI 1961, 120, Tab. VIII. 5.

30. Vršac-Trg Sava Kovačević / Versec 11. sír (Szerbia) (4. kép 22; 38. kép)

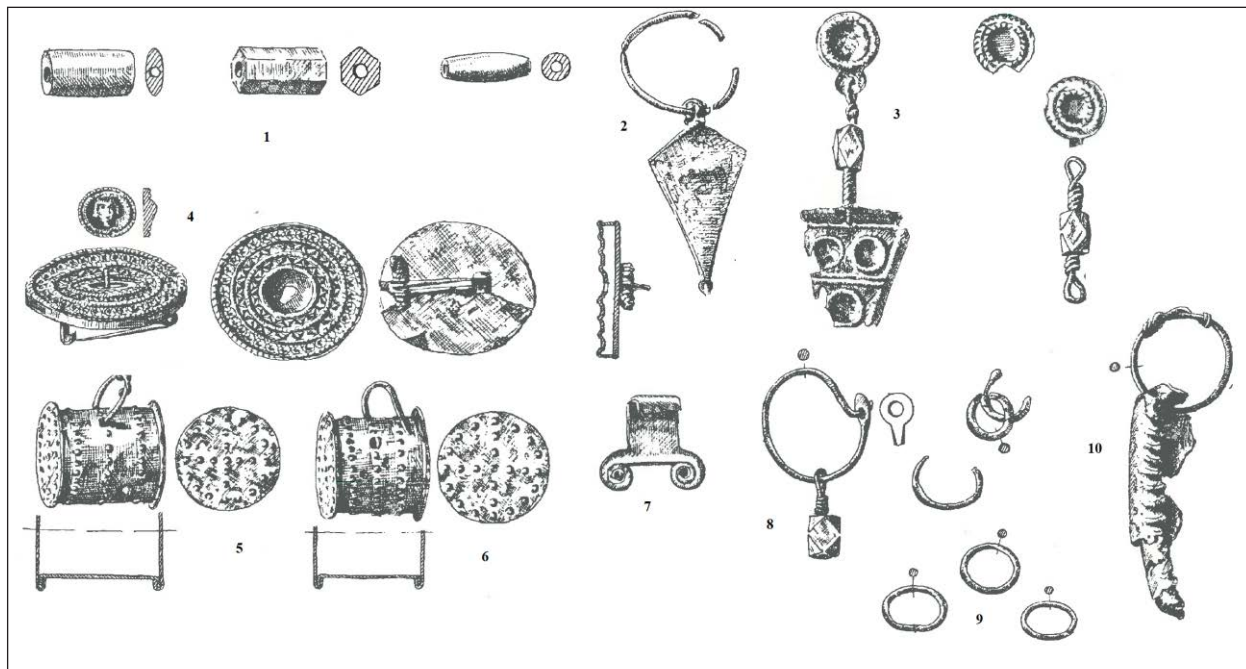
Sír: Női, háton fekvő, nyújtott csontvázas, bolygatott temetkezés. Tájolása: É–D.

Leletek: 1. Üveggyöngyök, 1030 darab. 2. Bronz-harangtöredékek. 3. Bikónikus agyag orsógomb. 4. Bronz-pixis. 5. Kauricsiga függő. 6. Bikónikus kancsó. 7. Vaskés. 8. Töredékes bronztárgy, 5 darab. 9. Bronzfűgő, 5 darab.

Pixis: Bronzlemezből készült, henger alakú pixis. Forrasztással rögzítették az elemeket. Függesztő karikája hiányzik. Töredékes állapotú. Alj- és fedőlemeze is megmaradt. A kör alakú fedőlemez ívével párhuzamosan fut egy sor poncolt díszítés, valamint e kör közepén szintén poncolt díszítéssel egy kereszt található. A test középvoalán körbefutó poncolt minta van.

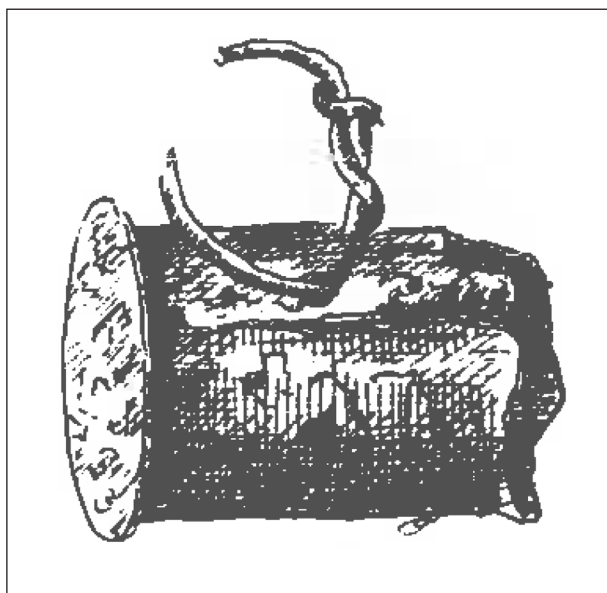
Datálás: Kr. u. 2–3. század.

Irodalom: BARAČKI 1961, 120, Tab. IX. 17.

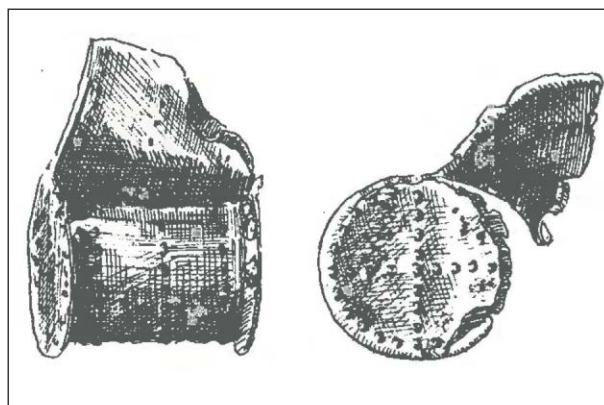
36. kép. Vršac lelőhely 9. sírjának leletei. 1: Gyöngyök; 2: Lemezes ezüsthülbevaló; 3: Ezüsthülbevaló karneol berakással; 4: Ezüsthüfíbula, emberi arcábrázolással; 5: Bronzpyxis; 6: Bronzpyxis; 7: Függő; 8: Ezüsthülbevaló; 9: Ezüsthülkarikák; 10: Csiga-függő (BARAČKI 1961, 128)

Fig. 36. Finds of the 9th grave of the Vršac site. 1: Beads; 2: Silver plate-earrings; 3: Silver earrings with carnelian inlay; 4: Silver fibula with human face; 5: Bronze pyxis; 6: Bronze pyxis; 7: Pendant; 8: Silver earring; 9: Silver rings; 10: Snail pendant (BARAČKI 1961, 128)

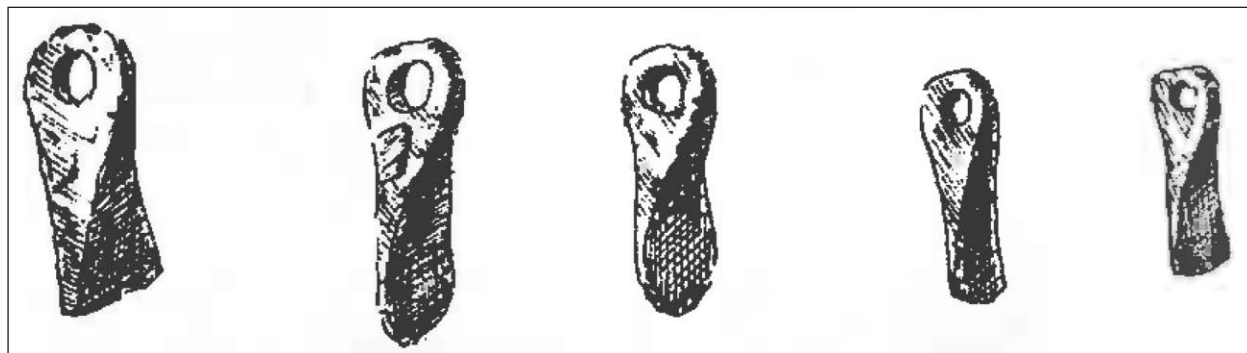
37. kép. Vršac lelőhely 10. sírjának bronzpyxise (BARAČKI 1961, 129)

Fig. 37. Bronze pyxis of the 10th grave of the Vršac site (BARAČKI 1961, 129)

38. kép. Vršac lelőhely 11. sírjának bronzpyxise (BARAČKI 1961, 130)

Fig. 38. Bronze pyxis of the 11th grave of the Vršac site (BARAČKI 1961, 130)

39. kép. Vršac lelőhely 11. sírjának bronz baltacsüngői (BARAČKI 1961, 130)
Fig. 39. Bronze axe-shape pendants of the 11th grave of the Vršac site (BARAČKI 1961, 130)

31. Zemplín / Zemplén 13. sír (Szlovákia) (3. kép 23)
Sír: Egy csecsemő sírgödör nélküli urnás temetkezése.

Leletek: 1. Urna. 2. Talpas pohár töredéke. 3. Vas-pixis.

Pixis: Hengeres alakú vas-pixis. M.: 4 cm. Forrasztással rögzítették az elemeket. Függesztő karikája hiányzik. Fedele a hengeres testre illeszthető és levehető. Belsejében két bronz fibulát találtak. Díszítetlen.

Datálás: Kr. u. 1–2. század.

Irodalom: BUDINSKÝ-KRIČKA-LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1990, 249, Tab. II. 11.

32. Zemplín / Zemplén 123. sír (Szlovákia) (4. kép 23)

Sír: 7–8 év körüli gyermek szórt hamvas temetkezése.

Leletek: 1. Vaskés. 2. Két bronz gyűrű. 3. Bronz fibula. 4. Vastárgy töredéke. 5. Bronz-pixis.

Pixis: Bronzlemezből készült, hengeres alakú pixis.

M.: 3,2 cm. Forrasztással készült. A fedél közepén egy kerek függesztőkarika található. A test két oldalán, annak középvonalától egy kicsit feljebb szintén egy-egy függesztőkarika figyelhető meg. A fedelén lévő karika valószínűleg a tető levételét könnyítette, míg a testen a másik két karika a felfüggesztésre szolgálhatott. A fedélen egy vonalban körbefutó pontsor minta található. A testen a két függesztőkarika vonalában és a test alján szintén körbefutó pontsoros díszítés van. E két pontsor között pontokból kialakított háromszögmotívum fut körbe a testen.

Datálás: Kr. u. 1–2. század.

Irodalom: BUDINSKÝ-KRIČKA-LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1990, 263. Tab. XVI. 40.

IRODALOM

FORRÁSOK

PLINIUS: Idősebb Plinius: *Természetrész (Az ásványokról és a művészetekről)*. Ford.: Darab Á. – Gesztelyi T. Budapest 2001.

ALFÖLDI 1942: Alföldi A.: A pesti oldal új urai. Aquincum a későrómai világban. In: *Budapest Története*. Szerk.: Szendy K. Budapest 1942.

ANDRZEJOWSKI-BURSCHE 1987: Andrzejowski, J. – Bursche, A.: Archeologia Biblioteczna. Cmentarzyska kultury wielbarskiej w Krośnie stanowisko 1 i Wielbarku, woj. elbląskie. In: *Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach (1980–1983)*. Red.: Pawłowski, A. Malbork 1987, 233–277.

ARKHEOLOGIJA SZSZSR 1989: *Стени европейской части СССР в скифо-сарматское время*. Археология СССР 11. Ред.: Рыбаков, Б. А. Москва 1989.

ARKHEOLOGIJA USZSZR 1986: *Археология Украинской ССР 2*. Гл. редкол.: Артеменко, И. И. Киев 1986.

- BARAČKI 1961: Барачки, С.: Сарматски налази из Вршца (Sarmatski nalazi iz Vrsca). *Rad Vojvođanskih Muzeja* 10 (1961) 117–143.
- BÂRCĂ 2006: Bârcă, V.: *Istorie și civilizație. Sarmati în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr.– începutul sec. II p. Chr.)*. Cluj-Napoca 2006.
- BÂRCĂ 2017: Bârcă, V.: Notes on the metal pyxides recently discovered in the Sarmatian environment south the Lower Mureș River. *Plural. History-Culture-Society* 5:2 (2017) 101–123. https://doi.org/10.37710/plural.v5i2_4
- BÂRCĂ 2018: Bârcă, V.: Notes on the use, dating and origin of the bucket-shaped pendants from the Sarmatian environment of the Great Hungarian Plain. *Journal of Ancient History and Archaeology* 5:2 (2018) 37–63. <https://doi.org/10.14795/j.v5i2.325>
- BÂRCĂ–SIMONENKO 2009: Bârcă, V. – Symonenko, O.: *Călăreții stepelor. Sarmati în spațiul nord-pontic*. Cluj-Napoca 2009.
- BATISTIĆ–POPADIĆ 1985: Batistić–Popadić, D.: Sarmatska nekropola Vojlovica–Pančevo. *Rad muzeja Vojvodine* 29 (1985) 59–83.
- BESPALYJ 1992: Беспалый, Е. И.: Курган сарматского времени у г. Азова. *Советская археология* 1992:1, 175–191.
- BICHIR 1973: Bichir, G.: *Cultura carpică*. București 1973.
- BICHIR–MORINTZ 1959: Bichir, G. – Morintz, S.: Săpăturile de la Pădureni. *Materiale* 6 (1959) 487–495. <https://doi.org/10.3406/mcarh.1959.1230>
- BÍRÓ–ERDÉLYI 1994: Bíró, T. M. – Erdélyi, G.: *The bone objects of the Roman collection: in memoriam Gizella Erdélyi*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica 2. Budapest 1994.
- BOBROVSKAIA 2001: Bobrovskaia, O. V.: Belt amulet sets in the female costume of the Cherniakhov Culture. In: *International connections of the Barbarians Basin in the 1-st – 5-th centuries A.D.* Múzeumi Füzetek 51. Ed.: Istvánovits, E. Aszód 2001, 221–226.
- BÓZSA 2016: Bózsa A.: *A szépségápolás tárgyi emlékyaga Pannonia Magyarországra eső részén* 1–3. Doktori Disszertáció. Budapest 2016.
- BOZSIK 2003: Bozsik K.: Szarmata sírok a Kiskundorozsma-subasai 26/78. lelőhelyen (Sarmatian graves at site 26/78. in Kiskundorozsma-Subasa). In: *Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán*. Szerk.: Szalontai Cs. Szeged 2003, 97–106.
- BUDINSKÝ–KRIČKA–LAMIOVÁ–SCHMIEDLOVÁ 1990: Budinský–Krička, V. – Lamiová–Schmiedlová, M.: A late 1st century B.C. – 2nd century A.D. cemetery at Zemplín (Могильник в с. Земплин конца I в. до н. э. – II в. н. э.). *Slovenská archeológia* 38:2 (1990) 245–348.
- CIEŚLIŃSKI–JARZEC 2018: Cieślinski, A. – Jarzec, A.: Kartoteka Marty Schmiedehelm jako źródło do poznania cmentarzyska w Krośnie, pow. pasłęcki na przykładzie inwentarza grobu 24. *Studia Barbarica* 65 (2018) 354–366.
- CZARNECKA 2010: Czarnicka, K.: Metalowe pojemniczki tzw. Amulettendose w europejskim Barbaricum. *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*. Red.: Urbaniak, A. – Prochowicz, R. Łódź–Warszawa 2010, 229–238.
- EGGERS–STARY 2001: Eggers, H. J. – Stary, P. F.: *Funde der vorrömischen Eisenzeit, der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Pommern*. Lübstorf 2001.
- ETHELBERG ET AL. 2000: Ethelberg, P. – Lund Hansen, U. – Demant, I. – Bennike, P. – Alexandersen, V. – Hatting, T. – Adomat, A. – Nebrich, G.: *Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. n. Chr. auf Seeland*. Nordiske Fortidsminder, Serie B 19. København 2000.

- FACSÁDY 2007: Facsády A.: A nők ábrázolásának ikonográfiája az aquincumi sírköveken (The Iconography of female Depictions). *Budapest Régiségei* 41 (2007) 21–43.
- FODOR 1997: Fodor L.: Szihalom-Budaszög. Késő szarmata-kora népvándorlás kori temető a IV–V. századból (Late Sarmatian and Early Migration Period cemetery from the A.D. 4th–5th century). In: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Szerk.: Raczky P. – Kovács T. – Anders A. Budapest 1997, 120–123.
- FREIRE-MARRECO 1908: Freire-Marreco, B.: Charms and amulets (Introductory and Primitive). In: *Encyclopaedia of Religion and Ethics* 3. Ed.: Hastings, J. New York 1908, 392–472.
- GULYÁS 2014: Gulyás Gy.: Késő szarmata temetőrészek Óföldsék-Ürmös II. lelőhelyen (M43-as autópálya 10. lelőhely) (Late Sarmatian cemetery parts at Óföldsék-Ürmös II. (Motorway M43, Site 10). *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 56 (2014) 15–107.
- GULYÁS 2015: Gulyás Gy.: A balta alakú csüngők a szarmata leletanyagban (Axe shaped pendants among Sarmatian finds). In: *Hadak útján. A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája* 1. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 3.1. Szerk.: Türk A. – Balogh Cs. – Major B. Budapest–Esztergom 2015, 129–163.
- GUSHCHINA–ZASETSKAYA 1994: Гущина, И. И. – Засецкая, И. П.: «Золотое кладбище» Римской эпохи в Прикубанье. Санкт-Петербург 1994.
- HAMPEL 1894: Hampel J.: A Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtár gyarapodása. *Archaeologiai Értesítő* 14 (1894) 184–187.
- HERDICK 2001: Herdick, M.: Mit Eisen gegen die Angst. Überlegungen zur Interpretation Vor- und Frühgeschichtlicher Mineralien-Amulette und Bemerkungen zu einer Gruppe Merowingerzeitlicher Kugelhänger. *Concilium medii aevi* 4 (2001) 1–47.
- HORVÁTH 2009: Horváth L.: Kelta agyagcsörgő Nagyrecséről (Celtic clay rattle from Nagyrecse). *Zalai Múzeum* 18 (2009) 33–38.
- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993: Istvánovits, E. – Kulcsár, V.: Tükrök a császárkori és a kora népvándorlás kori barbár népeknél a Kárpát-medencében (Der Spiegel der kaiser- und frühvölkerwanderungszeitlichen Barbarenvölker im Karpatenbecken). *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 30–31:2 (1993) 9–58.
- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2011: Istvánovits, E. – Kulcsár, V.: Satana and other: Priestesses, Witches and Queens. Matriarchy in the Sarmatian society? In: *Weibliche Eliten in der Frühgeschichte (Female Elite in Protohistoric Europe)*. Hrsg.: Quast, D. Mainz 2011, 201–218.
- KOSTENKO 1983: Костенко, В. И.: *Сарматские памятники Днепро-Донского междуречья III в. до н.э. – середины III в. н.э.* Днепропетровск 1983.
- KOSTENKO 1993: Костенко, В. И.: *Сарматы в Нижнем Поднепровье по материалам Усть-Каменского могильника.* Днепропетровск 1993.
- KOVÁCS 2001: Kovács L.: Jász kauricsiga-amulettek Magyarországon (Jassische Kaurischnecken-Amulette in Ungarn). *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 43 (2001) 249–254.
- KOVÁCS–VADAY 1999: Kovács, L. – Vaday, A.: On the problem of the marine gastropod shell pendants in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin. *Antaeus* 24 (1999) 247–277.
- KOVPAVENKO 1986: Ковпаненко, Г. Т.: *Сарматское погребение I в. н.э. на Южном Буге.* Киев 1986.
- KÖHEGYI–VÖRÖS 2011: Köhegyi M. – Vörös G.: *Madaras-Halmok. Kr. u. 2–5. századi szarmata temető.* Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 1. Szeged 2011.
- KUJÁNI 2015: Kujáni Y.: Női és gyermekviselési elemek egy 4–5. századi dél-alföldi temetőben. Az amulettek jelentősége a paleopatológia tükrében. In: *Acta Universitatis Szegediensis–Acta Iuvenum Sectio Archaeologica* 2. Főszerk.: Révész L. Szeged 2015, 33–62.

- KULCSÁR 1998: Kulcsár V.: *A Kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai (The burial rite of the Sarmatians of the Carpathian basin)*. Múzeumi Füzetek 49. Aszód 1998.
- LOSERT–PLETERSKI 2003: Losert, H. – Pleterski, A.: *Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren*. Berlin–Bamberg–Ljubljana 2003.
- MARČENKO–LIMBERIS 2008: Marčenko, I. I. – Limberis, N. J.: Römische Importe in sarmatischen und maiotischen Denkmälern des Kubangebietes. In: *Römische Importe in sarmatischen und maiotischen Gräbern zwischen Unterer Donau und Kuban*. Archäologie in Eurasien 25. Ed.: Simonenko, A. – Marčenko, I. I. – Limberis, N. J. Mainz 2008.
- MELJUKOVA 1962: Мелюкова, А. И.: Сарматское погребение из кургана у с. Олонешты. *Советская археология* 1962:1, 195–208.
- MOGK 1911: Mogk, E.: Amulette. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 1. (1911–1913). Hrsg.: Hoops, J. Straßburg 1911, 80–82.
- MORDVINTSEVA–TREJSTER 2007: Мордвинцева, В. И. – Трейстер, М. Ю.: *Произведения торевтики и ювелирного искусства в Северном Причерноморье 2 в. до н.э. – 2 в. н.э.* 1–3. Симферополь–Бонн 2007.
- NAGY 2005: Nagy M.: Kora népvándorlás kori gyermek sír amulettekkel Mártélyről (5th century child grave with amulets and iron bell from Mártély). *Zalai Múzeum* 14 (2005) 97–127.
- PÁRDUCZ 1931: Párducz M.: A nagy magyar Alföld római kori leletei (Römerzeitliche Funde des grossen ungarischen Alföld). *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* 7 (1931) 74–186.
- PÁRDUCZ 1941: Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon I. (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns, Volume I)*. Archeologica Hungarica 25. Budapest 1941.
- PÁRDUCZ 1944: Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon II. (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns, Volume II)*. Archeologica Hungarica 28. Budapest 1944.
- PÁRDUCZ 1950: Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon III. (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns, Volume III)*. Archeologica Hungarica 30. Budapest 1950.
- PÁRDUCZ 1950a: Párducz M.: Szarmata sírok Tápiószelén. *Archaeologiai Értesítő* 77 (1950) 68–70.
- PÁRDUCZ 1963: Párducz, M.: *Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*. Studia Archaeologica 1. Budapest 1963.
- PETRU 1972: Petru, S.: *Emonske nekropole. Odkrite med leti 1935–1960*. Ljubljana 1972.
- PUZDROVSKIJ 2007: Пуздровский, А. Е.: *Крымская Скифия II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники (Crimean Scythia 2nd Century BC – 3rd century AD. Burial monuments)*. Симферополь 2007.
- REIZNER 1892: Reizner J.: A szeged-röszei sírleletek. *Archaeologiai Értesítő* 12 (1892) 161–168.
- SÁNDOR 2009: Sándor, J.: Multi-step analysis of ancient remnants contained in a capsule from Szihalom-Budaszög. In: *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Akten des 59. Internationalen Sachsensymposiums und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum*. Hrsg.: Freeden, U. von. Bonn 2009, 281–286.
- SIMONENKO 2008: Simonenko, V.: Römische Importe in sarmatischen Denkmälern des nördlichen Schwarzmeergebietes. *Archäologie in Eurasien* 25 (2008) 1–94.
- SOKOL'SKIJ 1971: Соколовский, Н. И.: *Деревообрабатывающее ремесло в античных государствах Северного Причерноморья*. Москва 1971.

- SÓSKÚTI–BALÁZS–RÓZSA 2012: Sóskúti K. – Balázs J. – Rózsa Z.: A „szarmata kislány”. Hercegnő sírja az orosházi főtér alatt. *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 8 (2012) 3–14.
- SZILÁGYI 2005: Szilágyi M.: Bullák és amulettkaszulák az Aquincumi Múzeum gyűjteményében (Bullae and Tubular Amulet Capsules in the Collections of the Aquincum Museum). *Budapest Régiségei* 39 (2005) 151–171.
- SZIMONYENKO 1981: Симоненко, О. В.: Сарматы в Среднем Поднепровье. In: *Древности Среднего Поднепровья*. Отв. ред.: Артеменко, И. И. Киев 1981, 52–69.
- SZIMONYENKO 2011: Симоненко, А.: *Римский импорт у сарматов Северного Причерноморья*. Санкт-Петербург 2011.
- TREJSTER 1994: Трейстер, М. Ю.: Сарматская школа художественной торевтики (к открытию сервиза из Косики). *Вестник древней истории* 1 (1994) 172–203.
- VADAY 1980: Vaday, A.: Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós, Surján. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 8–9 (1980) 309–324.
- VADAY 1985: Vaday, A.: Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 37 (1985) 345–389.
- VADAY 1989: Vaday, A.: *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*. Antaeus 17–18. Budapest 1989.
- VADAY–SZÖKE 1983: Vaday A. – Szőke B. M.: Szarmata temető és gepida sír Endrőd-Szujókeresztén (Sarmatisches Gräberfeld und gepidisches Grab in Endrőd-Szujókereszt). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1983, 79–126.
- VIDA 2002: Vida, T.: Heidnische und christliche Elemente der awarenzeitlichen Glaubenswelt. Amulette in der Awarenzeit. *Zalai Múzeum* 11 (2002) 179–209.
- VIDA 2009: Vida, T.: Herkunft und Funktion von Privatreliquiaren und Amulettkapseln im frühgeschichtlichen Europa. In: *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Akten des 59. Internationalen Sachsensymposiums und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum*. Hrsg.: Freeden, U. von. Bonn 2009, 261–280.
- VJAZMITYINA 1954: Вязьмитина, М. И.: Сарматские погребения у с. Ново-Филипповка. In: *Вопросы скифо-сарматской археологии*. Ред.: Шелов, Д. Б. Москва 1954, 220–244.
- VÖRÖS 1981: Vörös G.: Adatok a szarmatakori női viselethez (Angaben zur sarmatenzeitlichen Frauentracht). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1981, 121–135.
- VÖRÖS 1996: Vörös G.: Temetkezési szokások és viselet egy dél-alföldi szarmata temetőben (Szeged–Tápé) (Bestattungssitten und Trachten eines sarmatischen Gräberfeldes in der südlichen Tiefebene). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 2 (1996) 111–176.
- VÖRÖS 2005: Vörös G.: A szarmata kori gyermek temetkezések jellemzői néhány temető adatai alapján (Előtanulmány a Madaras–Halmok temető feldolgozásához) (Die Merkmale der sarmatischen Kinderbestattungen Aufgrund von Angaben einiger Gräberfelder [Vorarbeit zum Gräberfeld Madaras–Halmok]). *Szántó Kovács Múzeum Évkönyve* 7 (2005) 127–150.

PYXIDES IN THE SARMATIAN BARBARICUM OF THE CARPATHIAN BASIN

GABRIELLA BÖR

This paper looks into a rather unusual and less researched element of the Sarmatian burial rituals in the Carpathian Basin called the pyxis. Pyxis is a universal storage item that could be made of wood, bone or metal. It was used to hold different organic materials such as dyes, plants, and smaller objects. It is often mentioned together with capsules and is regarded to be a variation of it, however, despite the similarities, they do not belong to the same category. There was a lack of an extensive study of these items and they were mentioned only in relation to less considerable collections in certain articles. For this reason, it has been referred to in various ways in literature such as pot, container, box, case, etc. Another important aspect regarding pyxides was their function. It might have had an apotropaic and profane role, however, there is no exact answer on this question. In my paper, I wish to fill in this hiatus while answering the questions that arose. In my study, I have been collecting and categorising the Sarmatian pyxides that had been found in the *Barbaricum* area of the Carpathian Basin. I analysed their common features and their positions inside the tombs. I also touched upon the burial rituals, the ratio of the sexes and ages, and I also put emphasis on the research of the grave-goods accompanying pyxides that has not been mentioned in the previous researches so far. I have divided several groups and types and I identified their positions in time and space in the Carpathian Basin and Europe.